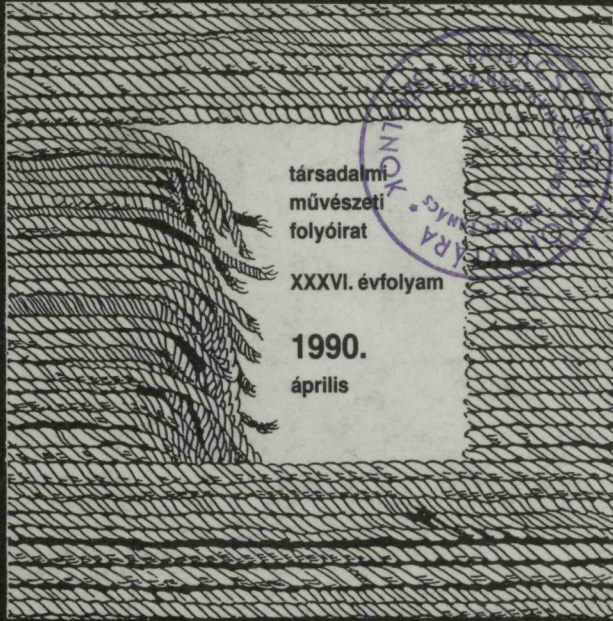

JÁSZKUNTSÁG |

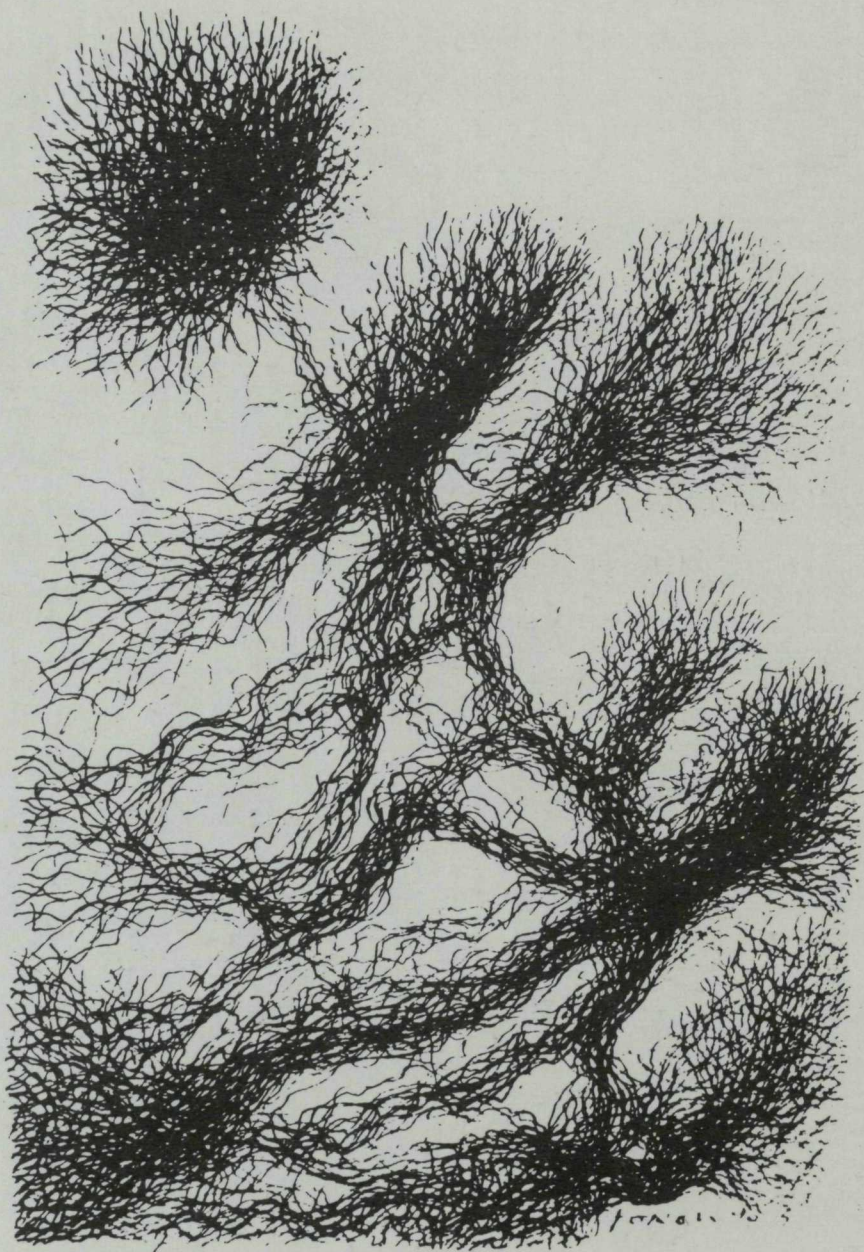

társadalmi
művészeti
folyóirat

XXXVI. évfolyam

1990.
április

2

Tar Sándor

Szappanevők

Szereplők: Ákos

Vince

Fonák

Kati

Zsuzsa

1. Férfi

2. Férfi

1. Nő

2. Nő

1. Portás

2. Portás

Szántó

Gyula

Fagylaltos

ÁKOS: Olyan vagy, mint egy egészen fejlett egér.

FONÁK: Miért mondd?

VINCE: Ákos szeret ilyeneket mondani.

FONÁK: Miért szeret?

ÁKOS: Csak.

FONÁK: Akkor jó.

Hangos műhelyzaj, amikor az ajtó nyílik.

GYULA: Mi van? Még mindig itt vacakoltok az öltözőben? Tessék vetkőzni gyorsan!

ÁKOS: Vince, te tudod, ki ez?

VINCE: Ez Gyula, a menedzser.

GYULA: Mindent levetni! Levetkőzni teljesen!

FONÁK: Nyuorlinsz, az mi?

ÁKOS: Műanyag.

GYULA: Gyerünk, gyerünk, mindenki jegyezze meg, hogy hová rakta a ruháit, mindig oda fogjátok rakni, és ott fogjátok megtalálni. Akinek másként nem megy, számolja meg a fogasokat, itt kezdődik.

ÁKOS: Fonák, nevethetsz.

FONÁK: Hehe.

GYULA: Na, gyerünk, csend legyen. Mindenki kész van? Na, figyeljetek. Ez steril üzem, itt nincsen tiszta ember, csak olyan, aki mosdott. Az üzembe csak úgy lehet belépni, ha előtte megfürdesz. Nincs csap, ahogy belépsz, rálépsz a padlóra, és ömlik a víz. A fal mellett, ott, abban az edényben van a folyékony szappan, mindjárt mutatom, belenyúltok, kivesztek egy marékka, és alul, felül, mindenütt alaposan megmosakodtok. Várjál, még ne indulj, majd ha mondom. Tehát: alaposan megfürödni, aztán odabent nem köpködünk, nem vakarózunk, akinek viszket, kijön, megfürdik, vakarózik, aztán újra megfürdik és visszamegy.

Az üzembe csak a fürdősen keresztül vezet az út. Na. Indulás. A zuhany alatt megálltok, addig kell fürödni, amíg jön a víz. Az ajtó csak utána nyílik. Nem lehet csak úgy átszaladni. Mehetek.

VINCE: Magának is mindig le kell vetkőzni?

GYULA: Itt még az igazgatónak is.

Zuhanyozás hangja.

ÁKOS: És maguk is mindig fürödnek?

GYULA: Itt nincs kivétel. Hajat is mosni! Mindent! Ezeket a kócokat, komám, majd égesd le a fejedről. a sapka alól úgysem lóghat ki semmi, csak a szemöldököd! Alul is csutakolni, le a kanszaggal, igyekezzetek! Hoztatok fogkrémet?

VINCE: Fogkrémet?

ÁKOS: Azt meg minek?

GYULA: Itt még a leheletnek is sterilnek kell lenni, a füled lyukától a lábad körméig, na, van fogkrém, vagy nincs?

VINCE: Honnan lenne?

GYULA: Akkor gyérünk, be a szappannal egy falatot, és súrolni, öblíteni! Ne nyeljétek le, nem mérgező ugyan, de csuklik tőle az ember. Vagy hány.

ÁKOS: Vegyük a szánkba?

GYULA: De gyorsan!

VINCE: Ó, de büdös!

FONÁK: Mi a fene lehet ez?

ÁKOS: Olyan az íze, mint a Viking mosólének.

VINCE: Ebből csinálják.

Öklendező, köpködő hangok.

ÁKOS: Ez habzik!

GYULA: Tartsd fel a fejed, a víz kimossa! Itt köpd ki, mert már bent nem lehet! Neked meg mi van a szádban?

FONÁK: Rágógumi.

GYULA: Azonnal eldobni! Add ide, majd én! Meg ne lássam a szátokban! Se cukrot, semmit!

ÁKOS: Nekem van egy tömés a fogamban.

GYULA: Ne humorizálj, mert több is lesz.

Nevetnek, aztán elhal a vízcsobogás.

GYULA: Na, kész. Győztetek. Nyomd meg ott az ajtót, indulás kifelé.

Ajtó nyílik, lassú, erős zajjal. Műhelyzaj.

ÁKOS: Miért van ennek ilyen rettenetes hangja?

VINCE: Hogy halljuk, te lüke.

FONÁK: Te hallod, Vince?

VINCE: Hallom, gyermekem.

FONÁK: Akkor jó.

GYULA: Csend legyen. Álljatok meg, na, így. Tehát kijöttünk, jól megjegyezni, aztán egyenesen tovább, ott a falon, a fogasokon a törölköző, mindenki jegyezze meg, hogy melyik kié, alatta a lócán a ruha, nadrág, köpeny, sapka, kesztyű és szájmaszk. A lóca alatt papucs.

1. FÉRFI: Mi van ezekkel?

2. FÉRFI: Hogy néznek ki? Tiszta hab a szájuk.

GYULA: Ne dumáljanak már itt, hanem menjenek dolgukra. Fogat mostak.

1. FÉRFI: Szappannal?

GYULA: Hát mivel?

1. FÉRFI: Ezeket is megetteted, te görény...?

Nevetés.

1. NŐ: Szegények! Mint az ázott veréb...

2. NŐ: Szappanevők...

1. NŐ: Inkább segítene nekik öltözni...

GYULA: Maguk meg ne leskelődjenek ott az ajtóban! Ez férfi öltöző, láthatják. Vagy nem látják?

Nevetés.

ÁKOS: De jó vicc lehet.

GYULA: Na, nyomás, törölközni, öltözni, meddig mutogatjátok még itt magatokat a nők előtt?

1. NŐ: Itt mindenki egyforma.

GYULA: Majd ha felöltözték. Addig még van egy kis különbség, na, gyerünk, mozgás.

VINCE: Löttyög mindenem ebben a nadrágban.

GYULA: Nem löttyög az annyira, te csak azt hiszed. Itt hátul van egy madzag, húzd össze, na, fog ez menni. Mindenki megjegyzett mindent?

ÁKOS: A papucsot nem találom.

GYULA: A lóca alatt, azt mondtam.

ÁKOS: Ja...

GYULA: Na, ugye. Belelépsz, jó. Nem fázik senki?

VINCE: Marha meleg van.

GYULA: Megszokjátok. Aki izzad, kérjen papírzsebkendőt, de nem zsebre-gyűrni vagy eldobni! Majd megmutatom a szemétygyűjtőt. Na, szappanevők, győz-tetek. Állj. A száymaszkot, te is, jó. Megy ez nektek! Nem kell túl szorosra. Rendben. Legközelebb a kesztyűvel kell kezdeni, és a ruhát már úgy felvenni, igen? Gyertek. Itt az asztal, helyezkedjete el, és mindenki jegyezze meg a helyét.

A műhelyzajban néha felhangzik a fröccsöntőgépek erős, nyögésre emlékeztető bűgása, alapzajként a pneumatikus eszközök szuszogó, lihegő zaja hallatszik.

FONÁK: Mintha egy tengeralattjárón lennénk...

GYULA: Akkor megyünk sorba, te ki vagy?

ÁKOS: Horváth Ákos.

GYULA: És te? Gyerünk sorban!

VINCE: Ács Vince.

FONÁK: Fonák.

GYULA: Mi az, hogy fonák?

FONÁK: A nevem. Fonák József.

GYULA: Micsoda egy fonák név!

FONÁK: Nekem jó.

ÁKOS: Neki mindene ilyen fonák, keze lába...

GYULA: Akkor most ti, lányok.

KATI: Szőke Kati.

VINCE: Kati, ti vagytok azok?

GYULA: Csend legyen.

VINCE: A másik meg Zsuzsa.

GYULA: Milyen Zsuzsa?

ZSUZSA: Nagy Zsuzsa.

GYULA: Szorosra vetted a maszkot, alig érteni, amit beszélsz.

ÁKOS: Hé, lányok, itt vagytok? Ti vagytok ezek a ...

KATI: És? Ki kérdezi?

ÁKOS: Én.

KATI: Fiú vagy lány?

ÁKOS: /Lányhangon./ Lány vagyok... /Nevetés./

GYULA: Na, csend legyen, elmondom röviden, hogy mit kell majd csinálni, figyeljetek. Kiborítottuk ide az asztalra az anyagot, nyugodtan meg lehet fogni, egy kicsit még meleg, ismerkedjete velem, te is megfoghatod nyugodtan. Figyelem! Ami leesik, ott kell hagyni a padlón, nem szabad felvenni, világos?

ÁKOS: Lökjük le mindet...

GYULA: Nem ajánlom, darabra fizetünk, amellet, hogy kaptok fizetést, minden darab tíz fillér, tessék számolni, ezer darab már száz forint.

VINCE: Mennyit lehet megcsinálni belőle?

GYULA: Amennyit akartok.

VINCE: Kösz. Rendes.

GYULA: Az előző csoportban volt, aki hatszázat is megcsinált, na, nem minden nap, de volt. Akkor most egyenként mutatom, hogy mit kell csinálni. Ez a kis alkatrész most jött a gépről, műanyagból sajtolják, és a gép hagy rajta egy kis sorját, ezt úgy nevezzük. Na, ezt kell róla lekaparni, hogy sima legyen, így. Itt a kés, vigyázva, ujjal lehet legjobban érzékelni, hogy sima-e vagy nem. Na, fogjátok. Úgy. Most te, itt még egy kicsit, a lyukat is. Jó. Na lányok? Jó. Megállunk. Figyelsz! Ami kész van, bele a vödörbe. Mindenki mellett van egy vödör. De ne mellé!

ZSUZSA: Itt az oldalán is?

GYULA: Mindenütt, ahol érzitek. Na. Megy? Van kérdés? Akkor próbáljuk. Ez az! Jó. Ha a vödör megtelik, kiáltsatok, hogy Gyula. Ez én vagyok. Próbáljuk meg ezt is, egy, kettő, három...

MIND: Gyula!

GYULA: Hangosabban, mert ha arrébb leszek, nem fogom hallani! Mégegy-szer, na!

MIND: Gyula!

GYULA: Na, így valahogy. Ha valami bajotok van, akkor is kiáltsatok, majd megmutatom a vécét, egyébként az öltöző mellett van a fiúké is, a másik oldalon meg a lányoké. Oda-vissza lehet sétálni, pihenni esetleg az öltözőben, ha egy kicsit mozogni akartok. De gépekhez közel se menjetek, az szigorúan tilos! Csak az öltözőig, meg vissza!

ÁKOS: Egy vécé van a lányokkal?

GYULA: Azt azért nem.

ÁKOS: Hát ha mindenki egyforma...

VINCE: És hogy tudjuk meg, hogy ki a fiú, meg ki a lány? /Nevetés./

GYULA: Az most nem fontos, na, ne kutyálkodjunk, gyerekek, csináljuk, jó? Nekem is van dolgom. Óvatosan a késsel, a kesztyű nem véd. Ha valaki megvágja magát, mi a teendő?

MIND: Gyula!

GYULA: Ez az. Így valahogy.

SZÁNTÓ: Na, hogy megy, hogy megy? Rendben van minden? Elmondtad, hogy...

GYULA: Szántó elvtárs, a művezető. Ő engedélyezte, hogy itt dolgozhattok, ilyen úri helyen. Mindent elmondtam, Szántó elvtárs, tudni fogják, ügyes gyerekek.

SZÁNTÓ: Jó. Az a lényeg, hogy a képességük fejlődjön, nagyon fontos.

GYULA: Ma még kísérgetem őket, aztán már nemigen kell.

SZÁNTÓ: Rendben van. Akkor jól van.

Vízcsobogás, zuhanyozás hangja.

ÁKOS: Kukucs!

VINCE: Te vagy kukucs! Menj arrébb.

ÁKOS: Meleg!

VINCE: Édesanyátokat, teljesen ráadták! Hát nem görény?

ÁKOS: Álljatok a falhoz, ott nem ér annyira!

VINCE: Ki sem tudunk menni, még el nem áll! Gyula! Gyula!

GYULA: /Kintről./ Mi van? Ti kiabáltok?

VINCE: Nagyon forró!

GYULA: Micsoda?

ÁKOS: A víz, mi a fene lenne más?

GYULA: Már azt hittem, hogy otthon vagytok. Na, így jó?

ÁKOS: Most meg hideg!

VINCE: Direkt csinálja ez a mocskok, fogadjunk, de úgy pofán vágom, már elegem van...

GYULA: Most jó?

VINCE: Jó! Így jó!

ÁKOS: Hogy lehet valaki ilyen aljas?

VINCE: Nem sokkal lehet idősebb ő sem pedig, csak játssza a fejét...

FONÁK: Mi a fenének kell mosdani, ha kifelé megyünk?

ÁKOS: Mert piszkos vagy.

FONÁK: Akkor jó.

VINCE: Hol lehetnek a lányok? Oda kellene menni...

ÁKOS: Te akarsz odamenni? Ezzel?

VINCE: Na! Ne fogdoss! /Nevetés./ A túlsó oldalon lehetnek, ők ott mentek be, az épület szimmetrikus...

ÁKOS: Az eszed...

VINCE: Engedj már el! Na! /Nevetve dulakodnak./

ÁKOS: Te meg mit csinálsz? Iszod a meleg vizet?

FONÁK: Nincs elég víz? Vedd ki a kezéd a számból.

VINCE: De durva vagy, majdnem kitörted a kezem...

ÁKOS: Srácok, holnap nem veszem fel a ruhát, úgy megyek be!

VINCE: Az pont jó lesz. Csak a szájmascot tedd fel, hogy fel ne ismerjenek.

ÁKOS: Akkor meg ide teszem a mascot magam elé, bebillegek...

VINCE: Meg kibillegsz. Gyorsan.

Eláll a víz.

ÁKOS: Igyekeztek, együtt megyünk.

VINCE: Én nem is veszek dzsekit...

ÁKOS: Cipőt azért húzzál.

VINCE: És ha nem? Az az én ingem!

ÁKOS: Nem mindegy? De tényleg, most már érzem a szagáról...

VINCE: Na, add ide.

ÁKOS: Figyelj! Be kellene a lányokat cserkészni. Soha jobb alkalom! Most, hogy együtt vagyunk.

VINCE: Azt hiszed, hogy...

ÁKOS: Figyelj! Nincs alattuk semmi, ugyanúgy, mint nekünk, ugyanazt a ruhát hordják, csak benyúlsz...

VINCE: Ahogy te gondolod...

FONÁK: Azt hiszed, hogy csak úgy lehet, ott az asztal alatt...

ÁKOS: Figyeljete már, hagy már abba...

VINCE: Nincs elég eszed. Kihívod őket ide a forró vízbe?

ÁKOS: Figyeljete! Egyszerű, most jutott eszembe. Azt mondjuk, hogy a vécébe kell menni, itt mindenki egyforma! Nem értitek? Feláll két ember ebben a géz-micsodában, és kimennek a vécébe, na?

VINCE: A vécébe. Na ne...

ÁKOS: Nem érted?

VINCE: Nem.

ÁKOS: De süket vagy, kimegy két alak, két teljesen egyforma, csak az egyik lány, a másik fiú...

VINCE: Értem... Ez jó! De ne a vécébe, inkább az öltözőbe, ott belül...

ÁKOS: Az is jó!

VINCE: És melyikbe?

ÁKOS: Nem mindegy, szappanevő? Csak nehogy átverjen valamelyikőtök, és kicsattogjon velem... /Nevetés./ Na, holnap már ki lehet próbálni.

VINCE: És ha nem akarnak?

ÁKOS: Dehogynem! A lányok ugyanazt akarják. Apám is mondta.

VINCE: Figyelj, mégis a férfi öltözőbe kellene őket vinni, azt nem tudják, hol van, azt mondod, hogy sétálni, és...

ÁKOS: Ez részletkérdés.

VINCE: És ha meglát valaki?

ÁKOS: Eltévedtünk. A többieknek különben sem szabad napközben bemenni...

VINCE: De ha mégis...

ÁKOS: Eredj már!

FONÁK: Szerintem nem fognak veletek menni.

ÁKOS: Na, tudtam. És szerinted, miért nem? A lányok ugyanolyanok, mint mi, benne vannak mindenben, de ők nem kezdhetik, tudom...

FONÁK: Honnan tudnád?

ÁKOS: Hát nem onnan, ahonnan te.

FONÁK: Akkor jó.

ÁKOS: Mesélhetnék olyanokat, hogy...

VINCE: Na, mesélj!

FONÁK: Mesélni mindenki tud. Még én is.

ÁKOS: Figyelj csak, elegendem van a dumádból, meg hogy mindenből kihúzod

magad. Ha már itt vagyunk, mi nőzni akarunk, ha te akarod csinálni, akkor csináld, ha nem, akkor nem.

FONÁK: Akkor jó.

ÁKOS: Fogadjunk, azt sem hiszed el, hogy nekem már volt nőm, nem is egy!

FONÁK: De. Neked elhiszem. Neked mindened van. Meg apádnak. Két anyád...

ÁKOS: Anyámat hagyd ki, jó? /Dulakodás hangja./

VINCE: Na ne hülyéskedjete már! Állj már le! Hallod?

ÁKOS: Elegem van már ebből a szerencsétlenből! Olyan, mint egy alvajáró mindig, de azért okos! Na, fogadsz velem?

FONÁK: Fogadok.

ÁKOS: Azt se tudod, mibe akarok fogadni, te dinnye!

FONÁK: Nem mindegy? Veszíteni akarok. Mondjuk abban, hogy te be akarod csalni a lányt, ő meg megy utána.

ÁKOS: Nemcsak én, hanem Vince is. De neked nem muszáj! /Nevet./ Felébreszt a múltkor is, hogy neki jég van a testén, mindenütt, vegyem le, éjszaka, érted? Utána meg büfiztessem meg, mint egy gyereket. Na, nem igaz? Így volt?

FONÁK: Így volt. Tényleg úgy éreztem...

ÁKOS: Tessék! Akkor meg nem dumálnék a helyedben.

VINCE: És ha azzal mennék ki, hogy megvágtam a kezem...?

ÁKOS: Eredj már! Mindegy, hogy mivel, akkor mész ki, amikor akarsz, és azzal, akivel akarsz, ez a lényeg. Fogadok ötszáz forintba, hogy akár holnap, de egy héten belül bármelyikkel kimegyek. Na?

VINCE: Nekem nincs pénzem...

ÁKOS: Azt tudtam ... és neked sincs, Fonák, ugye?

FONÁK: Én majd megadom. Ha nyersz.

ÁKOS: Jól van, nem érdekes. Én állom a szavam. Na, melyik legyen? Döntésétek el.

VINCE: Kati?

ÁKOS: Helyes. Én is rá gondoltam.

VINCE: És utána majd elmeséled, addig meg csináljuk helyetted is a munkát...

ÁKOS: De senkinek egy szót se, világos? Mondjátok, hogy bizonyisten.

FONÁK: Én nem mondok semmit, engem nem érdekel az egész. Azt akarom mondani...

ÁKOS: Azt akarod mondani, hogy tele lett a liberód, hogy félsz a lányoktól. Ha megtudják, akkor mindenesetre tudni fogjuk, hogy ki árulta el. Na, menjünk. Kész vagy, Vince?

VINCE: Nem várjuk meg...?

ÁKOS: Én ezzel az idétlennel nem megyek. Tanuljon meg járni.

VINCE: Mehetünk... Akkor...

FONÁK: Akkor jó.

Műhelyzaj.

ÁKOS: Te fiú vagy, vagy lány?

VINCE: /Lányhangon/ Lány.

ÁKOS: Akkor eredj innen. Hát te?

KATI: /Mély hangon./ Én is... /Nevetés./

GYULA: Na, mi van? Mi ez a nagy jövés-menés? Üljön le mindenki a helyére, nyomás, hozom az anyagot!

ÁKOS: Nem tudjuk, ki kicsoda...

Folyamatosan elektronikus bűgás hangzik fel.

KATI: Ez mi?

GYULA: Beindult a sterilizálás. Ez jelzi, hogy a környékére sem szabad menni a sugárkamrának. Itt az anyag. /Csörömpölés./ Tegnap volt egy csomó selejt. Ma már jobban kell dolgozni, most egyenlően elosztom a selejtet is, újra kell csinálni. Lehet dolgozni. Tegnapra nem írtam be semmit, olyan kevés volt.

KATI: Meddig bűg?

GYULA: Majd megszokjátok. Oda nem léphet be senki, izotóppal sterilizálunk, lent van egy bunkerben a víz alatt, és amikor kell, akkor megnyomunk egy gombot, felmerül, és olyan, mint az atombomba, sugárizik. Aztán ha letelik az ideje, visszamerül a víz alá a bunkerbe. Ennyit erről. Nektek bőven elég. /A bűgás néha elhal, aztán újra felhangzik./ Minden bacilust megöl. Ez a legerősebb.

FONÁK: Elolvasztja a jeget is?

ÁKOS: /Nevet./ Ezt már vártam! Ezt a kérdést!

GYULA: Meg diót darál. Ha kell, felhordja a szenet a pincéből. Van még kérdés? Na, dolgozni. Ha van valami, kiáltatok.

KATI: Haza akarunk menni.

GYULA: Nem rossz. Én is. Menjünk együtt, jó?

KATI: Mehetünk...

GYULA: Nem félnél?

KATI: Magától!

GYULA: Nem is vagy te olyan kislány...

KATI: Nem is állítottam. Amit fog, az meg a vállam. Ne vessük ki! Hahaha... /Nevetnek./

GYULA: Na, jó, akkor vegyük komolyra. Dolgozzatok. Én meg elmentem.

Műhelyzaj.

ÁKOS: Én belül kezdem, a furatot, úgy gyorsabb...

KATI: Az se igaz, kívül kell kezdeni, és akkor már jobb fogni. Biztos, hogy ezt akartad mondani?

VINCE: Hogy vagytok, lányok?

KATI: Minket kérdezel?

VINCE: Hát ha lányok vagytok.

ÁKOS: Meg kéne nézni.

KATI: Még a lábatok se ér el idáig az asztal alatt, nemhogy...

ÁKOS: Micsoda?

KATI: A kezetek! /Nevetés./

VINCE: Ti is mindig megfürödtök, valahányszor ki- meg bejöttök?

ZSUZSA: Itt mindenki fürdik.

VINCE: Jaj, minket tegnap leforráztak, titeket is?

KATI: Minket nem, Joli néni volt velünk, ő állította be a vizet.

VINCE: Minket leforráztak, belépünk, dzsuuu, jön a víz, mint a tűz, le a húst rólunk...

ÁKOS: Ott álltunk benne vagy másfél óráig, utána meg hideg, tiszta szauna, már csak a virgács hiányzott...

VINCE: Szólunk Gyulának, dajng, most meg hideg, akkor már mindenki tiszta fagy volt...

KATI: Mint a kukac...? /Nevetés./

VINCE: Aztán dajng, ki az ajtó, kiestünk, tiszta víz minden...

ÁKOS: Összevissza cserélgettük a ruhát...

VINCE: Fonák a fejébe rántott egy csukát, csak a párjával nem tudott mit kezdeni, otthon vettük le róla cipőkanállal.

ÁKOS: De csendben vagytok.

ZSUZSA: Nem jutunk szóhoz...

KATI: Oroszlánok nem voltak...?

VINCE: Azok nem...

ÁKOS: Csak görények! Vincének olyan bűdös volt a lába, mint a szemétdobó, a zokni csak úgy menekült előle... /Nevetés./ És ti?

ZSUZSA: Mi csak fürödtünk meg hazamentünk.

ÁKOS: Délután megvárhatnátok bennünket.

KATI: De ha ti olyan sokáig fürödtök, meg a zokni után rohángásztok...

ÁKOS: Á, az csak vicc...

VINCE: Nincs is zoknim...

ÁKOS: Figyelj, ott találkozhatnánk a ti bejáratotoknál, ahol a nők járnak be, jó? Hánykor?

Búgás.

VINCE: Vigyázz! UFO! HÉ, az a te vödörödbe esett!

ÁKOS: Vedd ki. Kiveheted az egészet.

VINCE: Nem, csak...

ÁKOS: Ó, azt hiszed, foglalkozok én veled, hogy mennyi van? Lányok, nektek kell?

KATI: Rakjad ide, nekünk kell a pénz!

ÁKOS: Itt van, viheted az egészet!

FONÁK: Csináljuk közösben, és adjuk a lányoknak...

ÁKOS: Nekem mindegy...

ZSUZSA: Azt nem lehet! Akkor nem tudják majd, hogy ki mennyit csinált!

ÁKOS: Az minket nem érdekel, igaz, srácok? Úgyis annyit írnak, amennyit akarnak.

FONÁK: Akkor csináljuk mindet egybe, és a végén majd elosztjuk a pénzt, amit kapunk.

KATI: Nem jó, mert akkor a fiúk nem csinálnak semmit.

ÁKOS: Ó, de lelkes vagy!

ZSUZSA: Persze! Joli néni mondta, hogy nagyon fontos, már alig várják valahol, azért adják a tíz fillért is, hogy minél hamarabb kész legyen. Aztán szerelik majd ezeket...

KATI: Azért meg három forintot adnak. Csak egymásba dugdossák ezeket...

ÁKOS: És azt hol csinálják?

KATI: Azt is itt.

VINCE: Azt kellene akkor csinálni, ezer darab az háromszáz forint. Mondd meg Joli néninek, hogy majd mutassa meg...

ÁKOS: Ki az a Joli néni?

ZSUZSA: Itt dolgozik ő is, valami gépen...

ÁKOS: Na, ezzel kapcsolatban mondanék valamit, Kati, gyere csak!

KATI: Én? És ezzel kapcsolatban?

ÁKOS: Igen, te, gyere már!

VINCE: /Halkan./ Aha... Ákos indít...

KATI: És hová? Mit sugdolóztok?

ÁKOS: Fonáknak a fülébe ment valami, Vince azt akarja beljebb fújni, na, jössz?

KATI: Mehetünk... /Csend./

ZSUZSA: A szerelésből nem lehet ám ezret csinálni. Ha majd kész leszünk, egy brigád fogja csinálni, műszak után. /Csend./

ZSUZSA: De ő nincs benne, csak a főnökök, őt nem vették be... De csendben vagytok! Te mit csinálsz? Énekelsz, vagy mi?

FONÁK: Á, csak nem figyeltem oda...

ZSUZSA: De énekeltél, olyan furán...

FONÁK: Kezdtem megfagyni... olyan ez a ruha, mint a zúzvara, olyan furcsa...

ZSUZSA: De hiszen olyan meleg van...

FONÁK: Te nem mérsz?

ZSUZS: Hová?

FONÁK: Bárhová. Bárkivel.

Hirtelen felhangzik a búgás, aztán csattanás hallatszik, kiabálás, csengetés.

1. FÉRFI: Álljatok meg! Maradjatok ott!

2. FÉRFI: Gyertek visszafelé, gyorsan!

1. NŐ: Jobb, ha ott maradnak, semmi baj!

1. FÉRFI: Nyugi!

GYULA: Hova az istenbe mászkáltok, bent vagytok a biztonsági zónában, gyerünk gyorsan....

ÁKOS: Csak ki akartunk menni...

GYULA: Gyertek gyorsan, mert Szántó megesz benneteket, gyorsan!

KATI: Mi a baj?

GYULA: Beléptetek a sugárzónába, még szerencse, hogy az infraérzékelő lezárta előttem a bejáratot, amikor elmentetek előtte! Mondtam, hogy nem lehet itt kószálni!

Csend, csak a műhelyzaj hallatszik.

SZÁNTÓ: Mi volt itt? Mi történt?

GYULA: Semmi, elkészáltak egy kicsit...

SZÁNTÓ: Mondtam, hogy maga felel értük, nem? Gyerekek, ezt nagyon komolyan kell venni! Ha sugárzás ér benneteket, az komoly betegséget okoz!

KATI: Nem akartunk mi odamenni, csak...

GYULA: Mondtam, hogy ha valami bajotok van, kiáltatok! Most mondom mégegyszer!

SZÁNTÓ: Gyula, nem akarom ezt a csengetést még egyszer meghallani, tegye meg a szükséges intézkedést!

GYULA: Azért van az infraérzékelő állandóan bekapcsolva, mfg itt vannak, Szántó elvtárs...

SZÁNTÓ: Nem elég! Tessék újra elmagyarázni, és ha kell, kézenfogva vezetni mindenkit! Az hiányzik nekem, hogy valamelyik fiatalok itt kapjon sugárferőt! Így is kapok eleget amiatt, hogy dolgozni engedem őket!

GYULA: Rendben van.

SZÁNTÓ: Hogy dolgoznak?

GYULA: Fog menni.

SZÁNTÓ: Csak igyekezzenek! És ne mászkáljanak! Minden jót!

GYULA: Ákos fiam, az ég szakadjon rátok, hát nem tudod, hogy hol a vécé? Nem mutattam meg tegnap? És még viszi magával ezt a...

KATI: Nem kell minket vezetgetni, tudjuk, mi, hol van..

ÁKOS: Nem vagyunk rabok, jól van, most már tudjuk, hogy oda nem lehet..

GYULA: Gyerekek, a ti érdeketekben van az egész, értsétek meg! Na, felejtük el! Ne szomorítsuk egymást, nekem is van dolgom, nektek is. Győztetek. Rendben? /Csend./

FONÁK: Ákos... majd megadom... te nyertél...

Csend. A lányok szobájában.

KATI: ...mondom neki, mit akarsz mondani? De csak megy.

ZSUZSA: És...?

KATI: Akkor megyünk, mondom neki, te, ez a vécé, minek menjek be?

ZSUZSA: Fogta a kezedet is...? Biztosan látott benneteket mindenki...

KATI: Akkor már bent voltunk, és akkor mondja, hogy már régen szeretné nekem megmondani, már az iskolában is akarta, hogy így meg úgy, és közben csak fog meg nyom, hogy menjünk, ide figyelj, én itt akkor sem fogok veled pisilni, mert büdös van, akkor kijöttünk... mentünk amoda, megölelt...

ZSUZSA: Megölelt...

KATI: Így fogta a kezemet, és mondta és mondta, meg nyúlka a zsebébe, mondom neki, mit keresel... /Nevetnek./

ZSUZSA: És... és milyen?

KATI: Beleszuszogott a számba... akkor szólalt meg a sziréna.

ZSUZSA: Ó... És?

KATI: Hát... azt mondta, szeret.

ZSUZSA: Mondtam, hogy biztos én is, úgyhogy eddig megvolnánk. /Nevetnek./

ZSUZSA: Aztán? /Csend./

KATI: Én nem tudom... de olyan jó, ha valaki fogja az ember kezét. És azt mondja neked, hogy szeret.

ZSUZSA: És ha hazudik?

KATI: Akkor is...

ZSUZSA: Én nem tudom... ez az Ákos olyan nagy... durva, mint egy férfi... olyan rámenős.

KATI: Főzünk valamit? Vagy inkább képzelődünk?

ZSUZSA: Én, tudod, olyat képelek el, aki más egy kicsit, nem is tudom, szóval kedves, meg...

KATI: Tehát képzelődünk.

ZSUZSA: Szóval, akinek elmondhat az ember mindent, őszintén, megérinthesi, mint egy testvért vagy egy gyereket, szép...

KATI: Csinos, meg erős, izmos, soroljad... Hol élsz te, te bolond? Én le is feküdnék veled, ha akarná.

ZSUZSA: Te nem vagy normális...

KATI: Én? Te nem vagy normális, Zsuzsi. Mit gondolsz te, terád lesnek a mesebeli hercegek? Meg énám? Pont miránk? Mi egyéb öröme lehet az életedben? Lassan felnősz, itt rohadunk, se pénzünk, semmi. Aztán eltelik a fiatalság, és akkor is semmi. És így tovább. Legalább addig éljünk, amíg lehet... most először fogta meg a kezemet egy fiú...

ZSUZSA: És most már mindenkivel le akarsz feküdni?

KATI: Mit tudom én... olyan megalázó volt, nem akartam menni, de a testem csak ment... akkor tudtam, hogy akármit megtennék neki, szinte kiabáltam belül, hogy el ne engedjen... á, a fene megette az egészet. Tizenhat éves vagyok, jövőre tizenhét, aztán majd húsz... mennyi egy ilyen lánynak az élete? Ha szerencséd van, majd belegyömmöszöl valaki az ágyába, és vége. Mosás, főzés, takarítás, aztán gyerek, munka... Mondom, ha szerencséd van. Egy idegennel. /Sóhajt./ Táncolni, szórakozni, élni, élni! Érted?

ZSUZSA: Én nem bánám... én ha szeretnék valakit, én mindent megtennék, hogy mondjam, úgy gondolom, hogy hozzáidomulnék, és valahogy szolgálni szeretném...

KATI: Csak éppen téged nem szeret majd senki. Ne hazudj magadnak, úgy könnyebb.

Utcazaj.

FONÁK: Tudod, mióta a balesetem volt, azóta olyan furcsa minden.

ZSUZSA: Milyen baleset?

FONÁK: Autót loptunk, egyikőnk sem tudott vezetni, de mentünk, az gyönyörű volt, a Balatonnál, a víz, az emberek, a fák... egynek neki is mentünk... Összeraktak valahogy, nem tudom, azóta félek is, meg mintha valami köddel lennék bevonva, ami hideg... gyerekkoromban találtunk egy megfagyott kutyát, ráfagyott az eső, sirattuk, aztán eldugtuk, hogy majd kiolvad és élni fog, biztosan onnan van ez az egész, én is azt várom, hogy kiolvadjak... figyelsz?

ZSUZSA: Persze, csak monddad...

FONÁK: Innen a jégkirálynő meséje is, én találtam ki, elmondjam?

ZSUZSA: Persze!

FONÁK: Hát a jégherceg meg a jégkirálynő egy ilyen nagy kristálypalotában élnek, megszeretik egymást, és ettől leolvad a jég róluk, boldogok lesznek, aztán elolvad minden, a virágokról is, mint valami varázs, vagy lehet úgy is, hogy valaki megbabonázza őket... de ne mondd el senkinek, jó?

ZSUZSA: Megfognád a kezem?

FONÁK: Minek?

ZSUZSA: Csak úgy...

VINCE: Hé! Ne maradjatok le!

ÁKOS: Mit csináltok ott az utcán, hátul?

ZSUZSA: Ölelj át, azért is...

FONÁK: Jó. Olyan picike vagy.

ZSUZSA: Szorosabban...

FONÁK: Így ám nem tudunk menni...

FAGYLALTOS: Itt a fagyalt, tessék! Tessék! Csokoládé, vanília, puncs, eper...

KATI: Fagyaltot akarok enni.

ÁKOS: Várj, majd én. Hát ti?

VINCE: Minek, csak elejtjük.

FONÁK: Nekem nincs pénzem.

KATI: Micsoda lovagok, na, itt van, nesztek...

ÁKOS: Ne, hagyd, majd én, itt a pénz, várj, fogd csak meg a táskát, nem is, nyúlj bele a zsebembe...

KATI: Nincs itt semmi.

ÁKOS: Akkor a másikba... beljebb, most!

KATI: Ó...! /Nevetnek./ Bolond is vagy, nemcsak Ákos.

ÁKOS: Ötöt tessék adni, egymás mellé. Nagyot.

FAGYLALTOS: Melyikből?

ÁKOS: Mit tudom én...? Vegyesen.

FAGYLALTOS: Tessék, itt az eleje...

ÁKOS: Na, szappanevők, fogjátok!

KATI: Finom, hideg...

ÁKOS: Az enyémből is kóstolj... most egy pusztit... most én...

VINCE: A busznál úgyis el kell lökni,, mert nem szállhatsz fel...

KATI: Megvárjuk a következőt.

ÁKOS: Jaj, én sietek, nem várom a következőt, megyek délután videózni egy barátomhoz...

KATI: Videózni...?

ÁKOS: Igen, videózni. Miért? Voltam már máskor is. A barátom tud németül, ő fordít... öregem! Az a szöveg! Meg azok a hangok közben...

VINCE: Mik? Milyen hangok? Minden megy élesben? Pornó?

ÁKOS: Hát olyat ti még nem pipáltatok... Ott aztán minden a maga valóságában...

VINCE: Mik voltak? Mesélj már!

ÁKOS: Hát azt nem lehet elmesélni. Olyan történetek vannak, mikor például a két stewardess elmeséli egymásnak az emlékeit... ó!

KATI: Na, menjünk, Zsuzsi, meséljük el mi is az emlékeinket...

ZSUZSA: Mi ettől messze vagyunk.

ÁKOS: Egyszer elkérhetem, és felmegyünk hozzátok...

VINCE: Na! Ez jó! Ideadja? Meg filmet is!

ÁKOS: Ha a lányok szereznek egy tévét.

KATI: Az is kell?

ÁKOS: Azon keresztül megy minden. Majd jön a srác is, és fordít.

VINCE: Na! Csináljuk meg!

KATI: Én benne vagyok.

ZSUZSA: Ha meglátnak, kívágnak bennünket...

KATI: Ki látna meg?

ÁKOS: Akkor megbeszélem a sráccal, és majd megmondom, hogy mikor érá, rendben?

VINCE: De filmet is! Sokat!

ÁKOS: Aztán már nem is kell képmagnó, csak mi megyünk majd, jó?

KATI: Az majd kiderül.

VINCE: De jó lenne egy ilyen szerkezet! Mennyibe kerülhet?

ÁKOS: Ötven-hatvanezer forint, de van csak lejártszó is.

VINCE: Az is jó lenne. Venni kellene egyet. Legalább egy ilyen lejártszót...

ÁKOS: És miből?

VINCE: Összeadnánk, amit itt keresünk...

ÁKOS: Az lesz vagy ötezer forint. És ahhoz már csak egy kevés kell...

KATI: Figyeljete csak! Veszünk egyet. Összeszereljük ezeket a vackokat.

ÁKOS: Miket?

KATI: Amiket csinálunk. Azt mondta Joli néni, hogy három forint darabja.
/Csend./

ÁKOS: /Halkan./ Ez óriási. És ez csak úgy egyedül jutott eszedbe? Nem segített senki?

VINCE: Ez tényleg...

ÁKOS: De tényleg! Figyelj, mért ne csinálnánk meg, már próbáltuk is, és ment. Gyula is azt mondta, hogy jó...

KATI: Akkor?

ÁKOS: Egyszerű! Megcsináljuk, és felvesszük a pénzt!

VINCE: Ez nem ilyen egyszerű. Nem csinálhatjuk meg, ha ők akarják.

KATI: De mi előbb akarjuk.

VINCE: És kié lesz a magnó?

ÁKOS: Hát közös. Aztán ha megunjuk, eladjuk, és szétdobjuk a pénzt.

VINCE: Sok pénz az...!

ÁKOS: Nem értitek? Senkinek nem lesz képmagnója, csak nekünk! Zsuzsa?

ZSUZSA: Én nem tudom...

KATI: De én tudom. Valami történik legalább veled is. És közben főzhetsz, ha akarsz.

ÁKOS: És te, Fonák?

FONÁK: Én már láttam azt a filmet...

ÁKOS: Azt persze gondolhattam volna...

FONÁK: De benne vagyok... azt hiszem, az a fontos, hogy akarjunk valamit...

/Csend./ Hülyeséget mondtam?

Csend.

FONÁK: ...Jégországban fogadott a három herceg, hogy melyikük hódítja meg először a jégkirálynőt, aki nagyon szép volt, csak elvarázsolták, mint a többieket.

KATI: Miért?

FONÁK: Várjál. Szóval fogadtak, azt mondta a legidősebb, hogy neki egy hét alatt sikerülni fog. A többiek nem hitték, a jégkirálynőnek a szíve is csupa fagy volt, ment az idősebb, ide figyelj, szépséges királynő, én téged nagyon szeretlek, szeress te is. Na, nem így, hanem ahogy a hercegek szokták, szóval úgy mondta. Azt mondja a jégkirálynő erre, hogy ha megszólít az, aki igazán szeret, akkor leolvad rólam a jég, és boldog leszek, de most nem történt semmi. Semmi. Érted?

KATI: Értem.

FONÁK: Dehogyan érted. Na mindegy, menjünk. A három herceg egyébként megesküdött előtte, hogy senkinek nem árulják el, hogy csak fogadásból volt az egész. Hogy ki győz. Pénzben fogadtak. Érted?

KATI: Most már nem.

FONÁK: Akkor jó.

KATI: Neked nem is Fonák a rendes neved. Miért mondod mindenkinek?

FONÁK: Miért jöttél ide utánam?

KATI: Kíváncsi voltam.

FONÁK: Mindenkiel bejössz az öltözőbe?

KATI: Mindenkiel.

FONÁK: Akkor te... azt hiszem, kurva vagy.

KATI: Lehet. /Csend./ Én is tudnék mesélni, de azt ti, fiúk úgysem értitek meg. Nem tudjátok, hogy milyen rossz nekünk. Bezárva magunkba, és csak vámi, vámi, hogy majd jön valami herceg, mindegy, hogy jég vagy nem...

FONÁK: Az nem mindegy.

KATI: Vedd le ezt a maszkot, meg akarlak csókolni. Csak így húzd le...

FONÁK: Ákos is megcsókolta?

KATI: Szeretném a te szemekkel látni a mesédet, úgy biztosan gyönyörű... elolvadták már?

FONÁK: Még nem... még nem látlak...

KATI: Akkor nem is fogsz soha.

Műhelyzaj.

ÁKOS: Gyerekek, meg kell az egészet szervezni, az a lényeg...

VINCE: Tényleg össze tudjuk szerelni?

ÁKOS: Ide figyeljétek, itt van minden a zsebemben, mindenki megpróbálhatja. Négy darabból áll, oldalról csúsznak egymásba, és a végén bepattintod a lezáró tagot. Kipróbáltam, el sem lehet rontani, mert úgy nem megy össze.

KATI: Elloptad?

ÁKOS: Mindegyikből egyet... na, jól van, kettőt. Próbáljuk? Most nincs itt senki, reggeliznek. Zsuzsa számol. Úgy számolj, mint az ejtőernyősök: huszonegy, huszonkettő, huszonhárom...

ZSUZSA: Huszonegy, huszonkettő...

VINCE: Rákd le mindet először az asztalra...

ÁKOS: Ne dumáljatok közbe, na, mehet!

ZSUZSA: Huszonegy, huszonkettő...

KATI: Csak nyugodtan... /Erősödő zaj, gépeket indítanak be./

ZSUZSA: Huszonöt, huszonhat...

ÁKOS: Kész! Hat másodperc. Jó, legyen tíz... Egy darab.

VINCE: Ötöneknek ötször tíz, ötven másodperc...

ÁKOS: Na, hagyd abba, szóval tíz másodperc alatt öt darab, 15 forint. Akkor nyolc órában mennyi is... nyolcszor 3600, az 28800 másodperc, és akkor hogy is...

KATI: Oszd el öttel...

VINCE: Miért öttel?

ÁKOS: Várjatok már, az 2880 darab, igaz, mert tízzel osztottam, egy embernek, egy műszak alatt. Ha háromezret csinálunk fejenként, az 15000 darab, és az 45000 forint...

VINCE: Te jóisten...

ZSUZSA: Azt nekünk úgyse adják ide.

ÁKOS: Miért ne adnák! Ide kell hogy adják, ha megcsináljuk!

VINCE: Rengeteg pénz az. Az biztos, hogy nekünk nem fizetik ki...

ÁKOS: Mi van? Betojtatok? Kell a pénz, vagy nem kell? Én bizonyisten nem értelek benneteket!

KATI: Úgyse engedik megcsinálni, ne is éld bele magad. Meg sok az a háromezer...

VINCE: És hogy gondolod, valahogy el kellene lopni tőlük, vagy...

ÁKOS: Az más kérdés, most az a kérdés, hogy akarjátok-e vagy sem?

FONÁK: Én benne vagyok. És az se érdekel, hogy fizetnek-e vagy nem. Ha más meg tudja csinálni, akkor nekünk is menni fog.

ÁKOS: Fonák! Látjátok! És még ti járátjátok a szátokat, pedig ő a legszerencsétlenebb! Vince! Mit nyavalyogtok?

ZSUZSA: Nem fogjuk tudni megcsinálni...

ÁKOS: Miért nem? Te nem vagy olyan ember, mint más?

FONÁK: Most bebizonyíthatod... és nem veszíthetsz semmit.

ÁKOS: Erről van szó! És mi győzünk! Na?

VINCE: Egy fene, benne vagyok!

ÁKOS: Kati, szeretsz te minket?

KATI: Az isten verje meg, csak engem szeretne már valaki! /Nevetés./ Én a szappanevőkkel tartok.

ÁKOS: Erről van szó, megcsináljuk! Lányok, ti Joli néninél tudakozódjatok, mi meg majd Gyulát faggatjuk ki valahogy...

Zene, aztán műhelyzaj.

KATI: Joli néni azt mondta, hogy ez egy maffia, mindig tanulókkal csináltatják a rabszolgamunkát, a szerelésre meg összefognak, és felveszik a pénzt.

ZSUZSA: Ott van a steril helyiségben, amit a múltkori csoport csinált...

KATI: Papírládákban, mindegyikben ezer darab, így aztán rögtön észreveszik, ha valaki odamegy, mert bűg a jelző...

VINCE: Ó, Máriám, akkor ez nem is olyan egyszerű...

KATI: A tanulóknak meg adnak tíz fillért darabonként...

VINCE: Csend! Jönnek...

GYULA: Na gyerekek, hogy megy? Egész szépen haladtok. Kapkodni azért nem kell, csak jól csináljátok. Nagyon fontos ez a kézügyességhez, meg kaptok egy kis pénzt is. A többi vállalat egyáltalán nem alkalmaz tanulókat szünidőben, nincs munka, de nálunk más a szellem. Mi is itt kezdtük valamikor.

KATI: Maga hány éves?

GYULA: Nem mindegy?

KATI: Hát hogy ilyen jól belőtte magát itt, ha ide jövök dolgozni, mennyi időnek kell eltelni ahhoz, hogy...

GYULA: Na, azért az nem ilyen egyszerű. Erről majd akkor beszéljünk, ha tényleg ide akarsz jönni. Szép lányok egyébként mindig jöhetnek.

ÁKOS: Nem lehetne már valami mást is csinálni?

VINCE: Össze is tudnánk szerelni, az nem olyan unalmas...

GYULA: Dehogynem! Még az csak az unalmas!

ÁKOS: Azt kik csinálják?

GYULA: A szerelés nem olyan egyszerű, azt a munkások csinálják, ez egy ilyen egyszer használatos valami, orvosoknak, a beteg egyszer beleliheg, és eldobják.

ZSUZSA: Kicsodák?

GYULA: A franciák meg a németek, visszük mindenhová, na, de mennem kell...

KATI: És az összeszerelésért mennyit adnak?

GYULA: Nem is tudom... ne foglalkozzatok vele, na, megyek, hozok anyagot még!

ZSUZSA: Nem kellett volna rákérdezni, csak óvatosan...

KATI: Akkor miért nem kérdeztél te, mit sunyítasz itt?

ÁKOS: Megtudtuk, amit kell, nem? Most már csak azt kell megtudni, hogy mikor akarják szerelni.

VINCE: Mert?

FONÁK: Mert meg kell őket előzni.

KATI: Várjál csak! Joli néni valami olyasmit mondott, hogy a hét végére érkezik egy francia...

ÁKOS: Megvan! Biztosan az veszi át a portékát, milyen nap van ma?

ZSUZSA: Szerda.

VINCE: Hüüü... akkor itt észnél kell lenni...

Utcazaj.

ÁKOS: Na, ne ácsorogjunk itt a gyárkapu előtt, lányok, szevasztok, most nem megyünk veletek, nem érünk rá.

KATI: Mi sem.

ÁKOS: Miért?

KATI: Majd megtudod.

ÁKOS: Na, jó, akkor műszi.

KATI: Műszi nektek is.

ZSUZSA: Várunk még?

KATI: Nem muszáj, bemászunk magunk is... /Ajtócsukódás./ Már azt hittük, nem jön. Zsuzsa, jól ülsz ott hátul?

GYULA: Nem úgy volt, hogy egyedül vársz?

KATI: De. De most így van. Indulunk? Az a lábam, a sebességváltó arrébb van...

GYULA: Ja... /Indít./ Hazavigyelek benneteket? Vagy hová akartok menni? Most egy kicsit ráérek.

KATI: Zsuzsát vigyük haza, mert neki főzni kell, ma ő a soros.

ZSUZSA: Kicsoda...?

GYULA: Jó. Akkor majd mutasságok az utat. /Nevetés./ Mindig ilyenkor jártok haza? Aztán meg otthon ücsörögtök?

ZSUZSA: Nem is olyan unalmas...

KATI: Miért, mit csinálnánk? Pénzünk nincs, van rádió, meg beszélgetünk... Ebben van rádió? Ja, ez az... /Zene./ Azért egész életemre nem vállalnám, az biztos, de ezt a két hetet kibírjuk.

GYULA: Iskolába is együtt jártok?

ZSUZSA: Igen, a fiúk is.

GYULA: Már vége is lesz nemsokára. Elszalad az idő. Olyan egyformák

voltatok, amikor megjöttetek, csak később látszott meg, na, meg az utcai ruha is...

KATI: Mi látszott meg?

GYULA: Hogy te például egy szép kislány vagy...

KATI: Ha ilyeneket mond, nevezhet Kócnak is, a barátaim úgy neveznek.

GYULA: Kóc... ez jó. Nincs is ez olyan messze, meg is érkeztünk. Akkor?

KATI: Zsuzsa itt kiszáll. Betalálsz egyedül?

ZSUZSA: Majd felvitetem magam... Én nem vagyok szép?

GYULA: /Nevetve./ Dehogynem, de... /Zsuzsa erősen becsapja az ajtót./

KATI: Megsértődött.

GYULA: Neki is van valami beceneve?

KATI: Van, de azt nem árulom el.

GYULA: Jó. Na! Kóc! Mit szólnál egy kis kocsikázáshoz?

KATI: Ha maga vezet, akkor rendben van. Úgysem sokszor ülök autóban.

GYULA: Ez most már csak tőled függ, nem gondolod?

KATI: Ezt nem értem.

GYULA: Egy ilyen szép lány... Huszonöt éves vagyok, délelőtt kérdezted, te tizenhat, tizenhét...?

KATI: Maradjunk annyiban, hogy tizennyolc leszek.

GYULA: Ketten elszórakozhatnánk néha... és talán lenne pénzed is... persze, nem arra gondolok, hogy...

KATI: Öleljen már meg, mit idétlenedik, mindjárt este lesz...

A lányok szobájában. Rádió szól.

KATI: Nem főztél semmit?

ZSUZSA: Miből gondolod?

KATI: Nincs olyan büdös, mint szokott.

ZSUZSA: Akkor majd ezután te főzöl!

KATI: Na, én aztán nem... nekem nincs rá szükségem... visznek a pasasok autón, húsos palacsintát eszünk...

ZSUZSA: Az mi?

KATI: Utána kávé, konyak... Zene szól, pincér...

ZSUZSA: Mondjad már!

KATI: Mit?

ZSUZSA: Jaj, de undok vagy!

KATI: Huszonöt éves, nő, már itt, az indulásnál lesmárolt, mert mondtam neki. Aztán elvitt egy vendéglőbe, ettünk valami csuszpájzot, kifizette, és felmentünk a lakására, mert a felesége délutános.

ZSUZSA: És?

KATI: Fogdosott. Annyi keze van, hogy meg se lehet számolni, mindenütt volt egy, de... /Sóhajt./ Olyanokat mondott, hogy Katinkám, kis Kócom, hol az én kis kócom? Hol van az én kis kócinkám, mondom neki, itt vagyok, nem lát? Hol keres már órák óta, nem talál meg? Hajaj....

ZSUZSA: És? /Csend./

KATI: Nem tudom... Ahogy hozzám ért... pedig elterveztem, hogy... még most is érzem, olyan a keze, mint a linóleum... hát nem ment... brt... ha rá-gondolok is...

ZSUZSA: Mi nem ment?

KATI: Semmi. Hogy lehet ilyen hülyén csinálni...? Akkor már dühös voltam rá, pedig bennem van a hiba, nem tehetek róla, szorítottam a fogamat, majd kitört... olyan idegen volt. /Csend./ Látod, milyen szerencsétlen vagyok? Hát látod? Még erre sem vagyok jó. Pedig megbeszéltük, hogy ő majd megtanít mindenre, szép lassan, és csak járt a keze, járt, meg nyomott... /Csend./ Mi van énvelem? Mi lesz énvelem? Mondjad, mi lesz énvelem... /Sír./

ZSUZSA: Kóc! Ne sírj már, hallod?

KATI: Biztosan frigid vagyok...

ZSUZSA: Eredj már, miért lennél az? Csak te azt hiszed, hogy ez is olyan, hogy az ember eldönti, hogy lefekszik és kész. Az volt a baj, hogy nem éreztél semmit...

KATI: Pedig én boldog akarok lenni, érted? Mindenki boldog, nekem is jogom van hozzá, én miért nem...?

ZSUZSA: Hagyd abba... nincs abban semmi. Ha nem szereted, nem is fogsz érezni semmit, és nem is leszel boldog...

KATI: Az a dilis Fonák jutott eszembe, a jéggel, hiába nem akartam, mindig arra gondoltam, tudod, amit mesélt... Jégkirálynő...

ZSUZSA: De hiszen pontosan ez az, nem érted?

Műhelyzaj.

KATI: Szombat délelőtt akarják szerelni a lihegőt.

ÁKOS: Hogy tudtad meg?

KATI: Fekve.

ÁKOS: Micsoda?

KATI: Mondom, szombat délelőtt. Itt a francia, hétfőn viszi. Gyula ugyanis nem ér rá szombat délelőtt, pedig nagyon szeretne, de be kell jönni szegénynek túlórázni...

VINCE: Óriási! Akkor most...

ÁKOS: Várjatok, meg kell szervezni...

VINCE: Húha, akkor most... akkor előtte...

FONÁK: Péntek éjszaka megcsináljuk.

ZSUZSA: És hogy?

ÁKOS: Csend, majd megbeszéljük...

SZÁNTÓ: Akkor rendben van minden, Gyula?

GYULA: Rendben, Szántó elvtárs. Nem sok van már, azt kényelmesen megcsinálják.

SZÁNTÓ: Látom, rendesen dolgoztatok, jó kis csoport voltatok. Derék dolog az is, hogy együtt adjátok le, közösen, sok felnőtt tanulhatna tőletek.

VINCE: Mi mindent együtt csinálunk...

SZÁNTÓ: Derék dolog, csak így tovább. Gyula, ha készen lesznek, lehet hazamenni. Holnap.

GYULA: Értem.

VINCE: És hol ebédelünk...?

ÁKOS: Hát otthon, te lüke, utazunk haza, nem úgy beszéltek meg?

VINCE: Ja...

ÁKOS: /Halkan./ Fogd már be a szád... /Hangosan./ Ha tizenegykor el tudunk menni, elérjük a déli vonatot.

GYULA: Akkor már biztosan elmentek.

SZÁNTÓ: Na, akkor hétfőn találkozunk, jó pihenést!

ÁKOS: Köszönjük...

FONÁK: Viszont...

ÁKOS: Olyan süket vagy azzal az ebéddel, majdnem elrontottál mindent!

VINCE: Mit?

ÁKOS: Okos! Kimegyünk a portán, és azt mondjuk, hogy hazaküldtek bennünket, mert este vissza kell jönni.

VINCE: Vissza kell jönni?

ÁKOS: Ó, istenem! Hát hogy jössz be a portán, ha nem engednek be?

VINCE: Értem már...

ÁKOS: Hála istennek.

VINCE: Óriási! Bejövünk, összerakjuk a lihegőt, és tartjuk a markunkat, ők meg pofára esnek, dajng!

Ugyanott.

KATI: Mit ácsorogsz itt?

FONÁK: Csak...

KATI: Nem vagy valami beszédes, elég nehéz a szavadba vágni...

FONÁK: /Nevet./ Most meg zenét hallok mindig, hát nem hülyeség,

KATI: Van így az elején, aztán elmúlik. megszokod majd.

FONÁK: Bejössz az öltözőbe? Oda indultam, hogy kigondoljak valamit ezzel az éjszakai munkával kapcsolatban...

KATI: Na, ez egy jó hosszú mondat volt. Gratulálok. Menjünk.

FONÁK: Ülünk le.

KATI: Egyszer már tényleg elmesélhetnéd az összes hülyeségedet. Hidd el, úgy könnyebb. Alig ismerünk. /Csend./

FONÁK: Lefeküdtél Gyulával?

KATI: Most mire gondolsz?

FONÁK: Valakire...

KATI: Szeretted?

FONÁK: Nagyon... egyszer tényleg el kellene mondanom mindent...

KATI: Én meg rád gondoltam.

FONÁK: Rám?

KATI: A mesédre, a jégkirálynőről... /Csend./ Gyula csak tapogatózott, de nem... de nem mindegy?

FONÁK: És mit gondoltál rólam?

KATI: Hogy mi lenne, ha te... Azt hiszem, igaza van Zsuzsának. Ha nem érez az ember semmit, akkor nem is lehet boldog. És semmi se sikerül. Ő csak tudja. Soha nem érzett még semmit. /Nevetnek./ Vedd le ezt a gézt a szádról. És szoríts... hátha... /Csend./

KATI: Te olyan tiszta vagy... olyan jó, hogy az arcomat simogatod... olyan megnyugtató. Azt hiszem, neked lefeküdnék... ta sírsz? Folyik a könnyed!

Műhelyzaj.

FONÁK: Egy fotocella van, ami érzékeli, ha valaki elmegy előtte, és lezár a zsilip, hogy ne lehessen bemenni a sugártérbe. Tehát alatta át kell bújni, egy méter magasan van.

ÁKOS: Ez eddig rendben. Átbújunk, kihozzuk, és?

FONÁK: Összeszereljük ezeket, visszarakjuk a dobozba. Megint átbújunk a fotocella alatt, bevisszük. Az ajtó mellett jobbra van egy kapcsoló, benyomjuk, bezárul minden, kijön az izotóp, és ha letelik az idő, visszamegy. Aztán automatikusan kinyílik minden.

ÁKOS: Akkor megint át kell bújni az érzékelő fénysugár alatt, és kihordani. Győztünk. Hogy tudtak meg?

FONÁK: Figyeltem. /Nevetés./

ÁKOS: Kezdek félni tőled...

KATI: Csak szereljük össze, az lesz a sok...

VINCE: És ilyenkor nincs sugárzás?

FONÁK: Csak ha bekapcsolják, és felmerül az izotóp. A fotocella ettől függetlenül mindig be van kapcsolva, előírás.

ZSUZSA: Joli néni azt mondta, hogy nyolc méter mély vízben van...

ÁKOS: Na és, nem tudsz úszni?

VINCE: Én nem megyek be... Ne is haragudjatok...

ÁKOS: Jól van, nem kell bemenned, most ne ezzel foglalkozzatok, hanem gyakoroljátok a szerelést! Lányok, itt van egy marékka! És közben gondoljatok a videóra meg a pénzre! Megőrülnek, ha megtudják a suliban!

Zene: Hendrix. A fiúk szobája.

ÁKOS: Halkítsd már le egy kicsit. Már fáj a fejem. Mindig ezt kell hallgatni?

FONÁK: Itt van a pénzed.

ÁKOS: Milyen pénz?

FONÁK: Te nyertél, nem? Eddig nem tudtam odaadni, most kaptam pénzt. A fogadás, nem emlékszel?

ÁKOS: Ja, hogy Kival kimegyek? Á, hagyd, nem érdekes. Biztos voltam benne...

FONÁK: Én nem.

VINCE: Már el is felejtettük.

ÁKOS: És különben is, ti is voltatok együtt, tudom, úgyhogy kvittek vagyunk.

VINCE: Csókolóztatok is... mondta.

FONÁK: Elmondtad?

ÁKOS: El.

FONÁK: Bagira is ilyen volt.

VINCE: Az ki? Oroszlán?

FONÁK: Egy lány volt, az is mindenkinek mindent elmesélt. Valahogy ezt szerettük benne, nem volt titkunk. Ő szerezte ezt a kazettát is.. régi már... /Csend./

FONÁK: Beültünk az autóba, üvöltött a zene.. jaj, istenem... /Felerősíti a zenét./ Halljátok?

ÁKOS: Halkítsd már le!

VINCE: Autóval, ti?

ÁKOS: /Kiabálnak./ Ki vezetett?

FONÁK: Én! Az autót is mindig én loptam!

ÁKOS: Nem értem!

FONÁK: Loptam az autókat, beültünk, zene, száguldás...!

ÁKOS: És mi lett?

FONÁK: Meghaltak!

VINCE: Micsoda?

FONÁK: Mindegyik, csak én nem!

ÁKOS: Nem hallom ettől a vacaktól! /Kikapcsolja, csend./ Ki halt meg?

FONÁK: Mindenki. Csak én nem. Megöltem őket, azt mondták, én öltem meg őket. /Didereg./

ÁKOS: Ne hülyéskedj már! Mi van veled?

FONÁK: Legalább én is meghaltam volna...

VINCE: Erről még soha nem beszéltél.

FONÁK: Nem kérdeztétek... fázom...

VINCE: Te jóisten...

FONÁK: Ha eszembe jut, kihülök én is, mint ők, tiszta jég vagyok, nézd meg, hideg a kezem...

ÁKOS: Na, akkor ezt hagyjuk. Majd kinövöd, rendben?

VINCE: Kiverjük belőled...

ÁKOS: Ne gondoldj rá, nem szabad rá gondolni, és rendbejössz.

VINCE: Most különben sem fagyhatsz meg, össze kell rakni háromezer lihegőt, kell a munkaerő!

ÁKOS: És különben is... ez meg a kezem! Fogjad!

VINCE: Ez meg az enyém!

ÁKOS: Ez meg egy üveg sör! /Nevetnek./

FONÁK: Akkor jó.

Zene.

ÁKOS: Jóestét!

ZSUZSA: Csókolom...

1. PORTÁS: Hát ti hová mentek?

ÁKOS: Vissza kellett jönni, befejezni az előkészítést, a délelőtti portásnak szóltunk, amikor hazaküldtek.

1. PORTÁS: Itt, a portán be vagytok írva? Nem látom sehhol. Fiatalkorúak különben sem dolgozhatnak éjszaka.

KATI: Hát mi haza is mehetünk, de holnap szerelnék a lihegőt, itt van érte a francia...

1. PORTÁS: Ja, a Szántó-féle géemká... És berendelt titeket éjszakára? Hát ez az ember már mindenre képes. Most mit csináljunk? Szóltak neked?

2. PORTÁS: Valami rémlik... írd be őket. Van valaki felnőtt veletek?

ÁKOS: Maradtak délutánról...

1. PORTÁS: Az sincs beírva... Hát az eszem áll meg. Ilyet! Gyerekeket! Na, mondjátok a neveteket... És akkor még lányok is...

2. PORTÁS: Odataláltok?

VINCE: Persze, annyiszor jártunk már!

ÁKOS: Különben is ég a villany... /Nevetnek./

1. PORTÁS: Na, menjetek... Úgy látom, nem kell benneteket félteni...

ÁKOS: Ne siess, biztosan néznek utánunk...

VINCE: Győztünk!

ÁKOS: Halkan, te süket! Jöhettek lányok a mi öltözőnkbe is, úgyszint benti senki. Az közelebb van, és jobb, ha együtt vagyunk.

KATI: Persze, megyünk.

ZSUZSA: Hát nem tudom... nem lesz baj?

VINCE: Mi baj lenne? Csak nem vagy szégyellős?

Vízcsobogás, zuhanyozás hangja.

ÁKOS: Lesz itt ruha is, amennyi kell... neked mentem? Ne haragudj...

KATI: Á, semmi... /Csend./

VINCE: Csak nyílna már ki ez az ajtó... Csak az idő telik... /Csend./

KATI: Fogat is akartok mosni?

ÁKOS: Nem! /Nevetés, eláll a víz./ Na, kifelé, szappanevők!

Zene.

ÁKOS: Na, akkor mindenki a helyére, hozzuk az anyagot!

FONÁK: Várj, majd én megyek!

VINCE: Miért pont te?

FONÁK: Csak.

ÁKOS: Igaza van, le kell hajolni, ő meg átfér két sugár között is. Megyek, segítetek...

FONÁK: Maradj a kapcsolónál. Itt van, ez az. Be ne zárjon valaki!

ÁKOS: Rendben. Akkor mindenki üljön le! A lányoknak feküdj!

ZSUZSA: Nem fogjuk tudni, hány óra...

ÁKOS: Megkérdezzük telefonon, de azt hiszem, még korai...

FONÁK: /Bentről./ Na, meddig dumáltok még? Ott az anyag az ajtó előtt, vigyétek! Tolom ki a többit is! Ne gyerek be!

ÁKOS: Hol vagy?

FONÁK: Itt vagyok bent a dobozok között...

VINCE: Öregem...

ÁKOS: Na, vigyük az asztalra, gyorsan! Négyfélének kell lenni, ismeritek, meg egy kis lezáró lap. Húzódjunk szét egy kicsit...

VINCE: Az üres dobozba meg visszarakjuk, ide teszem középre! /Megüti a doboz oldalát./ Dajng!

KATI: Fonák hol van?

FONÁK: Itt vagyok már! Csak megnéztem a sugárkamrát, langyos a víz, lehet fürödni...

ZSUZSA: Bent voltál?

FONÁK: Korlát van a medence körül, nem kell félni. Kezdhetjük?

KATI: Mi már rég csináljuk...

ÁKOS: Fonák, ne menj be, csak ha előtte szólsz, mert hülyét kapunk itt mindnyájan...

FONÁK: Féltesz?

ÁKOS: Komolyan. És a többiek is.

FONÁK: Ez jó, látod. De nincs is víz. Le van az egész fedve páncéllal, akkor nyílik fel, ha majd bekapcsolod.

ÁKOS: Akkor is. Na, akkor hajrá, szappanevők!

Zene.

ZSUZSA: Egyszerű ez, mint a pofon. Nem is kell neki hat másodperc.

ÁKOS: Várd ki a végét, nem fog ez mindig ilyen gyorsan menni.

VINCE: Éppen ezért most hajtsunk rá, még bírjuk...

ZSUZSA: Hogy tudjuk meg, hogy hányat csináltunk?

VINCE: Tényleg...

KATI: Úgy, hogy ezer van minden dobozban, most minden fajtából kiöntötetek egy dobozzal, akkor mennyi lesz kész, ha elfogy?

VINCE: Egyszerű, tényleg, négyezer. /Nevetés./

ÁKOS: Vince! Legalább hallgatnál...

VINCE: Ja, tényleg, csak ezer, akkor siessünk!

ZSUZSA: Jó lenne egy rádió legalább...

KATI: Hallgatod otthon eleget.

VINCE: Én meg éhes vagyok...

ÁKOS: Meg szomjas. Aztán meg pisilni kell.

VINCE: Tényleg hozhattunk volna valami kaját...

ÁKOS: Majd ezzel holnap. Majd holnap. És ez minden további kérdésre vonatkozik.

VINCE: Lélegezni lehet, nővérke?

ZSUZSA: Meséljeteke valamit. Fonák, te nagy mesélő vagy...

FONÁK: Á, most nem, most jól érzem magam... /Nevetés./

ZSUZSA: Engem úgy hívtak, hogy pondró...

VINCE: Micsoda?

ZSUZSA: Pondró. Mert olyan kicsi voltam, mint egy kis hernyó, mikor megszülettem.

ÁKOS: Pucér voltál? Mint egy házatlan csiga?

ZSUZSA: De azért most már ne mondjátok.

ÁKOS: Mi meg együtt nőttünk fel Vincével, együtt jöttünk tanulónak is, pedig Vince jól zongorázik, el se hinnétek, csak hát ehhez kellett volna egy zongora is... /Nevetés./ Így aztán ipari tanulók lettünk.

VINCE: Nana! Ipar-talan hallgatók... /Nevetés./

ZSUZSA: Most ne Vincéről, hanem magadról mesélj.

ÁKOS: Tudunk mi már egymásról mindent, ennyi idő alatt... De azért valamit elmesélek. A múltkor úgysem jött össze a magnókölcsönzés.

VINCE: Pornó lesz?

ÁKOS: A lányok most fiúsítva lesznek, rendben?

KATI: Egy darabig.

ÁKOS: Szóval Miskolcon voltam egyszer, aztán volt ott egy szomszédasszony, napközben rábíztak, összebarátkoztunk. Beszélgettünk. Egyszer azt mondja nekem, de akkor már úgy volt, hogy simogatta az arcomat, puszilgatott, egyszer meg is fürdetett...

VINCE: Meztelenül?

ÁKOS: Persze! Te hogy szoktál? Szóval akkor látta rajtam, hogy már nagyfiú vagyok. Akkor azt kérdezi, hogy mondjam meg őszintén, mit szeretnék most csinálni legszívesebben. Kiszaladt a számon.

VINCE: Mi?

ÁKOS: Na, Vajon mi? Erre azt mondja, hogy ő is azt szeretné, de velem. Hát akkor, mondom, egy ilyen családi házban laktak...

VINCE: Mondjad már!

ÁKOS: Nyugi. Elkezd vetkőzni, közben fogta a kezemet, mintha én csinálnám, aztán én kerültem sorra. A férje kazánkezelő volt, nem volt otthon. És, igen, Palinak hívtott, nem tudom, miért...

VINCE: És?

ÁKOS: Lefekszünk, estefelé volt már, az ablak nyitva...

VINCE: Tovább!

ÁKOS: Közelebb, közelebb, azt mondja, na, segíték... aztán jött a férje...

VINCE: Ó, de hülye vagy! Nem is volt igaz!

ÁKOS: Nem hát. Mi van veled?

VINCE: Az ilyen dumákkal vagyok tele, mindig ezt csinálja, naponta háromszor, mint az aszpirint... /Nevetés./

ÁKOS: Jól vagy?

VINCE: Hagyj békén!

ÁKOS: Nem volt igaz, de ki lehet találni, nem? Jobb, ha hozzászokunk minél hamarabb.

Zene.

KATI: /Ásít./ Lehet már éjfél is, mindjárt leragad a szemem...

VINCE: Már én is csukott szemmel csinálom... /Nevetés./

ZSUZSA: Gyerekek, mondja el mindenki a legnagyobb élményét...

KATI: Kinek volt itt élménye...?

VINCE: Mennyi lehet már? Hány darab?

ZSUZSA: Tényleg, meg kellene számolni...

ÁKOS: Minek? Csak az idő telik azzal is.

ZSUZSA: Meg kellene kérdezni, hány óra...

ÁKOS: Csak csináld, arra még ráérünk.

KATI: Ó, istenem, de unom már... Ti nem unjátok? Egyáltalán minek csináljuk?

ÁKOS: Jókor kérdezed.

VINCE: És ha nem fizetik ki?

FONÁK: Akkor megölök valakit...

Zene.

VINCE: Tényleg, nehogy azt hidd, hogy gyáva vagyok, de én akkor se megyek oda be, a sugárkamrába. Nem azért, de én nem megyek. Pedig nem vagyok gyáva, elhiszed?

ZSUZSA: El...

VINCE: Álmos vagy? Nagyon?

ZSUZSA: nagyon...

VINCE: Aludj egy kicsit, hajts ide a fejed, mindjárt jobban leszel...

ZSUZSA: Á, mit mondanak a többiek.. hogy mi itt az öltözőben, ők meg...

VINCE: Na, dőlj ide az ölembe, na... Figyelj, odahaza volt egy ilyen kislány, mint te, azt mondta, rendes vagyok, és ha megnő, akkor hozzám jön majd feleségül... Tudod, ezt lassan már el kell dönteni neked is, nekem is... És mi már ismerjük egymást...

ZSUZSA: Ümmm...

VINCE: Ez alszik.

Zene.

ÁKOS: Gyerekek, ez így nem megy, hogy kiszökdöstök az öltözőbe, azt hiszitek, nem veszem észre, hogy hol ez, hol az tűnik el? Vagy csináljuk, vagy nem...

VINCE: Két percre mentem ki, mi van abban?

ÁKOS: Ha mindenki kimegy ötpercenként két percre, akkor ki a fene fogja ezt a vacakot megcsinálni?

KATI: Hagyd már abba!

ÁKOS: Az előbb is kint volt!

VINCE: Te is voltál kint!

ÁKOS: Egyszer! Mert kellett! És akkor most én megyek. Alszok egy jót, és itt egyen meg a fene mindent.

KATI: Ne veszekedjünk már! Te meg menj, ha akarsz!

ZSUZSA: Ez csak egy kis megpróbáltatás, nem szabad elengedni magunkat, ennél sokkal nagyobbak is várnak ránk az életben!

KATI: Bizony, ha nem tudnátok! /Nevetnek./

VINCE: Igazad van, Zsuzsikám, gyere ide az ölembe, és csináljuk gyorsan, aztán eldugjuk a mienket... /Elneveti magát, aztán egyedül nevet sokáig./
Öltözőben.

KATI: Hé! Ákos!

ÁKOS: /Álmosan./ Hmm... hagyjál... Kati! Te is kijöttél?

KATI: Utánad jöttem, de mire ideértem, már aludtál...

ÁKOS: Gyere ide...

KATI: Mit idegeskedsz a többiekkel, van még idő, nem?

ÁKOS: Annyi mindig van... gyere... próbáljuk meg...

KATI: Ó, de hideg a kezed...

ÁKOS: Az a kesztyű, mindjárt lehúzó, na... kérlek... de ne fgy...!

KATI: Én akarom... de csak nem...

ÁKOS: Várj, akkor most... menj arrébb egy kicsit... /Csend./

KATI: Azt hiszem, Fonákot szeretem.

ÁKOS: Tessék?

KATI: Közben csinálhatsz, amit akarsz, nem zavar, de akkor is. /Csend./

ÁKOS: Épp most mondd? Te nem vagy normális...

KATI: Az lehet. Na, mi lesz?

ÁKOS: Semmi... Mi lenne... Gyulával jobb volt...?

KATI: Nem. Semmi nem volt jobb. Megyünk?

ÁKOS: Mehetünk... Azt hiszem, ezt az éjszakát soha nem felejttem el... /Kerülni./ Nagyon szép volt...

KATI: /Nevetve./ Tudod, mikor sóhajtoztál, mindig ez a lihegő jutott eszembe, hogy na még egy, na még egy, amit csak úgy eldobnak egy lélegzet után... egyszer össze kellene szedni ezeket a sóhajokat...

ÁKOS: Kösz...

Zene. A műhelyben.

KATI: Bedobom, gyerekek, nem bírom tovább...

ÁKOS: Kati! Mi van veled?

KATI: Nem bírom! nem bírom, elegendem van már ebből az egészből...

ZSUZSA: Hát, nekem is...

KATI: Már rég megbántam, hogy belementem ebbe a hülyeségbe...

ÁKOS: Nemsokára vége, egy kicsit tarts ki még! Hallod?

KATI: Mi a fenének ez az egész...?

ÁKOS: Pénzed lesz, nem érted?

KATI: És minek?

ÁKOS: Hogyhogy minek?

KATI: Minek nekünk a pénz, meg a videó, nem mondanátok meg?

ÁKOS: De hát megbeszéltük...!

FONÁK: Nem az a lényeg... hanem, hogy meg tudod csinálni. Te. A saját

akaratódból. Mert erős vagy. És szabad. Ez olyan, mint a büszkeség... a szépség, mint a szél... hogy különb vagy, hogy többet érsz... /Csend./ Olyan, mint a mámor... a száguldás...

KATI: Fonák! Álmodod?

FONÁK: ... mint a magány.. és a halál... /Csend./ Ugye, ti is azt hiszitek, hogy megöltem őket? /Csend./

ÁKOS: Hagyd már ezt, beszéljünk másról...!

FONÁK: Értem... /Csend./

ZSUZSA: Megkérdezem, hány óra...

Zene. Ugyanott.

ÁKOS: Ébresztő! Van egy rossz hírem! Sajnos, nincs több! Készen vagyunk!

VINCE: Ez nem igaz... /Ásftásba fúló hangon./ Győztünk...

KATI: Olyan hulla vagyok, hogy már alig örülök.

FONÁK: Jaj, csak most el ne aludjak... még egy kicsit...

KATI: Hány óra?

ÁKOS: Csend! Zsuzsa most kérdezi a pontos időt.

ZSUZSA: Öt óra... tizenhárom perc... húsz másodperc...

KATI: Úristen, csak hogy vége van...

ÁKOS: Még hátravan a sterilizálás, de az már semmi. Tizenöt, tizenhat, tizenhét, tizennyolc! Tizenkilenc! Tizenkilenc doboz! Tizenkilencezer darab! Vince, hány forint ez, te vagy itt a számítógép!

VINCE: Nem tudom.

ÁKOS: Ötvenhétezer...

VINCE: Az nem igaz! nem tudom elhinni! Számoljuk meg mégegyszer...

FONÁK: Hordjuk oda az ajtóhoz, én bekúszok megint.

ZSUZSA: Jaj, én mozdulni sem tudok...

ÁKOS: Ezt már mi megcsináljuk, ti üljetek le. Na, hajrá. Akkor indulsz, Fonák?

FONÁK: Számoljátok a dobozokat közben, indulok, ne menjetek a kapcsolóhoz...

ZSUZSA: Egy kis vizet kellene inni, meghalok szomjan...

KATI: Én csak aludni akarok, aludni...

ÁKOS: Itt a vége, óvatosan...

FONÁK: Számoltad?

ÁKOS: Annyi ez, tizenkilenc...

FONÁK: Nekem is. Akkor kiaraszolok innen.

ÁKOS: Csak laposan...

VINCE: El ne rontsuk már itt a végén, ha már ennyit robotoltunk.

ÁKOS: Gyere, itt már felállhatsz. Semmi baj?

FONÁK: Rendben vagyok. Várj, ne kapsold még... kint van mindenki?

VINCE: Én be se mennék...

ÁKOS: Lányok, megvan mindenki?

KATI: Én hadd kapcsoljam be...! Ez az?

ÁKOS: Eredj innen, nem lehet itt szórakozni. Menjetek arrébb. Na, akkor...

VINCE: A győzelemre!

ÁKOS: Fenéig! Most figyeljetelek...

Búgás.

KATI: Jaj, de utálok ezt a hangot, olyan földöntúli...

VINCE: Mint ezekben a fantasztikus mesékben, mikor jön a végzet egy nagy karddal, és hopp!

ZSUZSA: Jaj! Ó, de megijesztettél...

VINCE: Na, adok egy puszit, ne haragudj....

ÁKOS: Meddig szól ez, Fonák, három percig? /Csend./ Fonák! Fonák!!

VINCE: Hol van Fonák?!

ÁKOS: Itt volt!

KATI: Úristen! Ez bent maradt!

ÁKOS: Itt volt, nem érted?! Az öltözőben...! /Rohangálás./

KATI: Sehol...

ÁKOS: Nyomkodjatok meg mindent, hátha leáll...! Csináljatok már valamit...!

VINCE: Rohanjunk a portára... vagy törjük be az ablakot...! /Döngetni kezdi./

ÁKOS: Megőrültél?! Hagyd abba! Istenem... itt volt, esküszöm...

A búgás abbamarad, éles kattánás, aztán még egy. Aztán csend.

FONÁK: Tolom ki a dobozokat, figyeljete. Ne lépjete be.

ÁKOS: Hol vagy?! Hogy maradtál bent...?

FONÁK: Visszajöttem, amíg ti vitakoztatok. Na, fogjátok az elejét, fel szeretnék már állni. /Csend./

ÁKOS: Na, pakoljunk... /Csendben húzzák ki a papírdobozokat a padlón./

FONÁK: Na, itt vagyok már.

KATI: Fonák, te élsz?

FONÁK: Persze! Ez a sugárzás csak a kis bacilusoknak árt, az ilyen nagynak, mint én, nem. /Egyedül nevet, csend./ Mi van veletek? Én... én nem tudok így élni... azt hittem, ez majd segített...

VINCE: Mit csináljunk vele...?

Ugyanott.

GYULA: Hát ti? Hogy kerültetek ide? Hogy jöttetek be?

FONÁK: Már itt voltunk.

GYULA: Hogyhogy itt voltatok? És mi ez a sok láda?

FONÁK: Volt egy kis időnk, összeszereltük.

SZÁNTÓ: Mi van itt? Mi ez a gyülekezet?

GYULA: Összeszerelték az éjszaka...

SZÁNTÓ: Micsoda?! Megőrültetek?!

GYULA: Ez nem igaz...

SZÁNTÓ: Gyula! Intézkedjen, micsoda csürhe dolog ez? Bontsa ki a dobozt...

GYULA: Te jóisten, tényleg összerakták... Tudjátok, mit csináltatok...?

FONÁK: Összeszereltük. Mind jó, arra mérget vehet.

GYULA: De hogy? Örültek, a pirosat a zölddel, kékkel! Összevissza! A zöld a franciáké, a kék megint máshová megy, atyaisten... /Csend./

KATI: Miért nem mondták, hogy színe is van? Miért nem mondták? Azért, mert vakok vagyunk? Mert nem látunk? Miért nem mondták? Mi meg akartuk csinálni... hogy bebizonyítsuk... miért nem mondták...?

ÁKOS: Azt hiszik, hogy nekünk mindegy? Én így születtem, de Fonák egy éve még látott, tudja, mi a piros, meg a kék...

FONÁK: Akkor is megcsináltuk, értitek?

KATI: Ő meg bentrekedt a sugárkamrába...

SZÁNTÓ: Micsoda?! Bentrekedt?! Azonnal orvost! Mentőt! Gyula, intézkedjen... Fektessek az asztalra...

FONÁK: Semmi bajom, láthatják...

SZÁNTÓ: Gyula, fogja, fektessük ide...

FONÁK: Engedjenek már el...!

SZÁNTÓ: Csend! Azonnal elvisznek, hogy megállapítsák, milyen sugárfertőzést kaptál... úristen...

FONÁK: Én akartam, én mentem vissza, nem vették észre...

SZÁNTÓ: Csend! Maradj csendben, nyugodtan, ne mozogj! Gyula, a többit kivezetni, nem! Jegyzőkönyvet felvenni! Igen! Én megtiltottam, hogy oda belépjenek! Beszöktek a portán, és engedély nélkül dolgoztak, miáltal az egyikük sugárfertőzést szenvedett...

FONÁK: Nem tudjuk aláírni, nem látunk, hahaha... nevessük ki őket, mi győztünk...!

KATI: Győztünk.../ Hahaha... /Ujjongás, nevetés./

ÁKOS: Fonák! Hogy vagy? Miért mentél be...? /Sírva./ Miért csináltad...?

VINCE: Ugye nincs semmi bajod...? Ugye?

FONÁK: Nincs semmi bajom, semmi....

KATI: Te győztél, Fonák, te győztél...

GYULA: Na, menjetek innen, hagyjátok békén, mindjárt jön az orvos, te is menj arrébb, ne álljátok el tőle a levegőt, engedjétek már el...!

KATI: Hol a kezed, Fonák...? Jégherceg, látsz már engem?

FONÁK: Látlak, jégkirálynő...

KATI: Én is...

Márkus Béla

A mesei világ és a való világ

A társadalmi korszak- és rendszerváltással talán együtt jár az irodalmi korszak- és szemléletváltozás is. A "szocializmus alkonyá"-val talán elérkezik az irodalmi "stilizálás alkonya" is. Talán úgy, ahogy Halász Gábor lefestette - mármint az utóbbit - 1941-ben: homályba hanyatlik a bürokratizálódott, megmerevedett, a régi hagyományoknál megkötőbb új szokások, stílusújítások "kollektív modorosság", hogy annál fénylőbb legyen a tények lenyűgöző erejével, a minden napok gazdagságával ható, a tárgyilagosságot szenvedéllyel társító "új realizmus". A stilizálás alkonya talán a forma túlbecsülésének, a nyelvi manfrók tényleges uralmának, a tartalmi elem háttérbe szorulásának a végét jelenti, "az ízlés józanodása - ugyancsak 1941-ben fogalmazta meg Halász Gábor a reményét - lassan visszahozza a téma régi becsületét", s az elmondandó újra fontos lesz.

Ebben a talános, a tények, fejlemények, jelek alapján inkább csak jószolt, semmint megvalósulni látszó fordulatban Tar Sándor akár a vezér szerepét is betölthetné. Ha... Ha nem rühellene annyira, immár évek óta, minden "vezető szerep"-et, ha nem állna kívül ugyancsak időtlen ideje minden nemzedéki csoportosuláson, brancson és nyájon, s ha az irodalmi körökben való sürgölődésnél-forgolódásnál nem tartaná többre azt a munkát, amelyet gépipari technikusként immár harminc éve végez - az írói státusznál a "melós" létet.

Szabadúszós tempójú művészvilágunkban nincs még egy példa, hogy valaki ifjú a szereplését ennyire csak a műveire bízna, a személyét viszont következetesen távol tartaná az irodalmi közélettől. Mintha nem is volna vágya be/séta/hajózni az irodalomba. Hogy hajlam, lelki adottság dolga-e, a visszahúzó alkaté, a zavart, "kicsit szögletes, eltévedt vidéki" viselkedése - miként Csalog Zsolt jellemezte-, voltaképp mindegy. A lényeg az, hogy itt van végre egy író, akit nem kell féltünk a sikertől. Még ha minden okunk megvolna is rá. Egyrészt, hogy mihamar s egyszerre több fórumnak is résztvevője lett, tehát elaprózhatja önmagát, az írói alkotások helyett adminisztrációkba, mások kéziratának bogarászásába fecsérheti a munka mellett megmaradt szabad idejét. Hiszen a valaha gazdag hagyományú Magyarország felfedezése sorozat csakúgy szerkesztőbizottsági taggá választotta, mint az igazán nagy ígretű folyóirat, a Holmi, továbbá a megújulni törekvő, az esélyegyenlőségért küzdő vidéki orgánus, a Jászkunság. Másrészt okot adna a féltésre újabb írásainak fogadtatása is. Ha az új prózaeszmény eszményi képviselője, egymaga tekintély, Esterházy Péter közhírré teszi valakiről /Hitel, 1988/3./, hogy "Magyarországon ma Bodor Ádám után" ő tud a "legjobban novellát írni", akkor az bizony el is bízhatná magát ettől az előkelő helyezettől. Ha pedig egy másik, más ízlésű, más törekvésű kolléga, Csalog Zsolt meg se szó, se beszéd, egyenesen hozsannában tör ki, írván: "Hódolat az aranykezű, istenek áldotta pályatársnak, az ÍRÓNAK" /Kritika, 1989/10./, nos, akkor valóban nehéz lehet olyan csendes szívóssággal, szerény eltökéltséggel alkotni, mint eddig.

Persze, mennyire más természetű töprengés és jóslás ez a mostani, mint ami-

lyenre az első kötet, *A 6714-es személy* szolgáltatott volna alkalmat. S mennyire más a tétje! Ma könnyed feltételezgetés, eljátszozás a lehetőségekkel és az esélyekkel, ami nyolc évvel ezelőtt úgy merült föl, hogy az akkor már negyven esztendőes Tar Sándor a nagyon kései bemutatkozó kötet után kap-e annyi ösztönzést-biztatást, amennyi nem a tehetség kibontakoztatásához, kiteljesítéséhez, de - és egyáltalán - a pályán maradásához szükséges. Sokatmondó e tekintetben a második könyv, a *Mért jó a póknak?* önéletrajzi bemutatkozó szövege. Önmagáért beszél, az emberi, illetve a művészi önértékelés különbségeire, továbbá az frói önadminisztrálás hézagaira utalóan a szerző tévesztése: első novelláskötete megjelenési évét 1981 helyett 1980-ra teszi. Ugyancsak meghökkenítő az a köszönet, amelyet K. J. barátjának fejez ki a "kötet megírása közben" nyújtott "elmondhatatlanul" sok segítségéért, hogy "türelme és megszállottsága mindvégig nagyobb volt, mint az enyém".

Azon túl, hogy különös kíváncsiságot ébreszt az alkotásfolyamat és a módszerek iránt - hogyan lehet segíteni "írás közben"? -, amiatt is áruzkodó e köszönet, mert úgy tünteti fel a nyilvánftóját, mint akinek folytonos biztatásra, hitmege-rősítésre van szüksége; mint akiben írás közben más tartja a lelket.

Valószínűleg a kedély olyan hangoltsága ez, amit legfeljebb csak módosíthat, árnyalhat, de meg nem változtathat sem a pályatársi hódolat, sem a baráti türelem és megszálltság, sem pedig az irodalmi közfzlés változása, értékszemléletének ingadozása. Beborulhat a verőfényes stilizálásnak, leszállhat a technikai meglepetések és nyelvi manfrók alkonya, és feljöhet a tapasztalatgazdag, bő életismeretű "valóságirodalom" csillaga - Tar Sándort aligha riasztja az egyik, s aligha vezérli a másik.

Megy az útján, lehet, hogy ráérős tétovasággal, önbizalomhiánnyal mint légszomjjal küszködve, ám talán azzal a tudattal, hogy - Csalog jellemzéséhez visszatérve - eddig sem ő, a vidéki tévedt el, hanem a modernség kánonszövegeződi, akik szinte jogszabályba rögzítették, hogy márpedig a műbéli életanyag, téma, információ alapján, a közvetlenül ábrázolt helyzetek szociológiai meghatározottsága szerint, a külső vonatkozásokat nézve alkotás értékesnek ne minősíttessék, a közvetlen valóságközelség helyett csupán az esztétikai áttétesség legyen a mérvadó, a feltárt világ újsága nem, csak a teremtett világ teljessége.

Ez az irodalom önelvűségét, a tiszta irodalom immanenciáját lobogójára varró - nem politikai, de poétikai gyökerű - újszemlet az "életet kívánunk, valóságost, nyerszet" hirdetőivel szemben jó esetben közömbös maradt, sűrűbben viszont ellenségesen viselkedett. S ebbéli indulatában akarva-akaratlan azokkal az ideológiai-politikai felügyelőkkel osztozott, akik mihelyt egy kételyeinek hangot adó, a jövő kilátástalanságáról monologizáló "munkáshős"-sel találkoztak, azonnal tiltakoztak a "magyar munkásosztály lepocskondiázása" miatt, "retrográd ideológiák"-ról, "tévhit"-ről, "rég-i kacatok"-ról, mi több: "lélekmérgezés"-ről cikkeztek. /Népszabadság, 1981. március 15./ Az egyetlen pártlap nem egyetlen boldogtalan emlékezetű vezetője belső vezércikkében imigyen szóla például Csalog Zsolt melós figurájáról: "amit kapunk, az egy kispolgári gondolkodású, hiányosan vagy rosszul értesült munkás véleménye, a felszabadulás előtti évek hazug beállítása, s a munkáshatalom vívmányainak megkérdőjelezése. Illúziókeltés, nosztalgia egyfelől, befekéttetés, a kilátástalanság terjesztése másfelől". /Népszabadság, 1981. február 22./

Egyfelől meg másfelől: nem csupán Csalog, de az induló Tar Sándor útját is ilyen élő tilalomfák szegélyezték. S nem árt erre emlékeztetni. Mert akár politikai, akár poétikai jelszavak tarkállottak az oszlopokon - egyikük sem a "munkási-rodalom" felé terelt. A pályakezdő prózaíró orra előtt irányjelzőként mégcsak olyan "szóhalom" sem magasodott, amelyiket - Esterházy látomásában - annyi álmunkás baromságból, hazugságból hordtak össze, s amelyik legalább azt mutatta volna, merre nem tanácsos mennie. 1980 tájékán, az "irodalomnak kinevezett szóhalom" tetején a vár bástyái már leomolva, falai dűledezőben, lobogói fosz-lobban, a puskákban fogytán még a vaktöltény is.

Máskülönbben nem nyilvánítja ki, majd tíz évvel ezelőtt, az ifjú poéta, Csordás Gábor, hogy a proletárköltészet "létének egész irodalmunk alapvető érdekévé kell válnia". Máskülönbben nincs szükség a fiatal írók szervezésében a "Munkások a műben - művek a munkások között" című pécsi tanácskozássra, és dokumentumai - *Mű? Munkás?* címmel - nem a Jak-füzetek sorozatában látnak napvilágot. Kiváltképp pedig: nem okoznak ma is szellemi izgalmat a nyolcvanas évekről mint a válságévtizedről szóló jelzéseikkel, valósággá vált jövődöléseikkel. Aztán: vagy a "szóhalom" az igaz, vagy a hiányának az érzete, hogy tudniillik alig esik szó az "uralkodó osztály"-ról: 1980-ban a "munkáséletforma köreiből kevés példa"-t tud elsorolni az újabb prózairodalmat szemlélő, s nem éppen a tematikus /munkás/irodalom elkötelezettjeként ismert Kulcsár Szabó Ernő is!

És itt van - végső érvként - maga Tar Sándor: hozzászólását - a *Mű? Munkás?* lapjain - ma sincs oka megtagadnia. Amit a hivatásukra nem készülő, önnön értékítéletük szerint is a legelső szférában szereplő munkásokról mondott, az ma éppúgy vállalható, mint az a hitvallása, hogy a "munkásokról írni nem elhatározás kérdése, de nem is valamiféle küldetés", hanem "az önkifejezés egyik formája", "ösztöntevékenység". "Alkatuk szerint a vert oldalon állók, a neurotikusok közelednek ösztönszerűen a munkásokhoz vagy általában a néphez, mint belső kríziseik külső tárgyához."

Már az induló Tar eltökélt: inkább az önleplező feltárulkozás, önmagát megsegyenítő élveboncolás, inkább a neurotikusság vádjá, semmint egyetlen udvarló gesztus az irodalompolitika kegyeiért. Konok tisztességtű mondatok a szolgálat-vállaló, a munkások mellett mint a "kiszolgáltatottak mellett, a nyomorultak, az elesettek mellett" kiálló írókról - ugyanakkor "csábító csapdá"-nak nevezni, az irodalom "szerencsétlen történeté"-nek azt, hogy az alkotók "sajátságos módon politikai gondolatok hordozói is igyekeztek lenni, lobogók, fáklyák, mely igyekezetük olykor sajnálatos módon nyomta el művészetüket".

Semmi küldetésérzet, elhivatottságtudat tehát, semmi képviseleti elv: Tar Sándor úgy vág neki a pályának, mint az a bűvész a mutatványának, aki mielőtt még bármivel is kirukkolt volna, kötelességének érzi felhívni a figyelmet a szemfényvesztő trükkökre.

Az első kötet, A 6714-es személy legelső novellája, *A madár* jellegzetesen trükkös frás: P. nevű hőse köré szinte karkai módon építi fel egy "szürke, idegen, kihalt, hideg és ellenséges" világ díszleteit, a látomások, víziók irrealitásából a földhözragadt tények realitásába csapva át, szerzői ítéletet tartalmazó leírásokat irodalmiaskodó hangulatfestésekkel váltogatva. Egyszerre idézi magára a stfluskeveredés és az utánérzés súlyos vádját, de mintha csak azért, hogy egy ügyes fogással, meglepő fordulattal, a fikciót factionba fordítva, a lezáratlanul, "töre-

dékben" hagyott elbeszéléshez egy különálló riportrészletet toldva leleplezhesse: az egész mű nem egyéb stfluspróbánál, *ujjgyakorlam*ál. Fabrikálta valahol Bugac közepén harcászati gyakorlat közben a kiskatona-szerző. Unaloműzőnek, a maga szórakoztatására. Főként pedig dacból, bosszantására az frást kikövetel - parancsba adó - őrvezetőjének. A novella nyomasztó környezetrája, homályos történetmondása, irodalmiakodó stflusa ezáltal kap - visszamenőleg - értelmet. A publicisztikus zárás, miközben felvillantja a kishitűséggel küszködő szerző önportréját, *expressis verbis* nyomatékosítja, hogy "nem lehet írni" semmiféle őrvezetői-hatalmi megrendelésre. A csattanó finom humora Tar frásművészetének lényeges jellemzőit vonja a mosoly fényébe. A tanulságok, éppen mert egybecsengenek az antológiabeli vallomással, szigorú, de jól működő önismeretről tanúskodnak.

A csökkent önbizalom valóban okkal tapad meg a riport és a novella műfaji eltéréseinél, a szerzői és az elbeszélői szempontok, a szubjektív és az objektív szemlélet közötti különbségek mesterségbeli kérdéseinél, de még a stflromantika problémáinál is.

Az elbeszélő előbb a valóság birtokba vételének módszereivel és módjaival kísérletezik, de már ekkor nekikezd, amire csak később szánja el magát: kivonulni az elbeszélő világból, száműzni nemcsak a szerzői, hanem az elbeszélői megnyilatkozások alkalmait is, hogy totálissá lehessen az alaki szó uralma, mindent a szereplők megnyilvánulása határozzon meg. A novellák kereteit teljesen egy-egy alak, figura közvetlen előadása tölti ki. Az első kötetben még csupán az utolsó frás, az *Örökké* juttatja érvényre ezt a monológformát, a második könyvben viszont az *Otthonaim*, a *Hegyi beszéd*, a *Mésztelep*, a *Ványa*, a *Mindent megbeszéltünk*, a *Töréspróba* és a *Nincs vége* is.

Ezzel a személytelenséggel, a szerzőnek a névtelen és arctalan tudósítói, krónikás szerepbe való száműzetésével megszűnik az a kényszer, amely az elbeszélésmenetbe folyton kitérőket iktatott be, mert elengedhetetlennek tartotta a szerző, az elbeszélő és az alakok közötti viszony tisztázását. Előbb a címadó riportnovella, az A 6714-es személy, majd a második kötetben például a *Hangulatjelentés* tett ilyen - fölösleges - erőfeszítéseket, hogy legalább egy-egy alaki reflexió, egy-egy megszólítás, kérdés árulkodjék annak a szerzőnek a jelenlétéről, aki előtt a figurák feltárulkoznak: "Ez egy munkásvonat, az utasok nyolcvan százaléka részeg, és olyan zsúfolt, hogy maga még olyat nem látott..."; "R. B. harminchárom éves, művezető, elmondta"; "olyanok vagyunk, mint a dögevők, egymást faljuk fel lassan, csak hogy a seggünkbe ne rúgjanak, de ezt nehogy elmondja valakinek...".

A beszédhelyzet világossá tétele azonban nem jár jelentéstöbblettel; hiábavaló energiákat emészt föl, mert a "hősök" feltárulkozásának oka homályban marad. Ugyanez érvényes a tiszta monológok, az önelbeszélések, az "Apám iszik, anyám is...", az úgy élnek, "piszokban, mocsokban, mint a disznó"-típusú önleplezések /*Mésztelep*/, a "tudom, hogy most én egy csomó dolgot magam ellen beszélek"-szerű önfeljelentések /*Ványa*/ esetében. A beszédhelyzet sem világos itt, nem látszik, milyen pozícióból, milyen külső vagy belső készítésre boncolja élve saját magát az önelemzésre való alkalmassága által már eleve megemelt alak.

A legnagyobb ellentét mégsem a helyzet- és sorsértékelés kitüntető képessége és a változtatás szármalmas képtelensége között feszül. Nem pszichológiai-szo-

ciológiai természetű tehát, és nem is társadalmi vagy történelmi, legalábbis nem abban a vulgáris értelemben, hogy a körülményeket okolná a figurák sorsának alakulásáért. A monológ típusú Tar-novellák alapdilemmája művészi szempontú, s talán úgy fogalmazható meg a legpontosabban, hogy a visszavonulás tökélyével, két parancs, a flaubert-i - az író mint az Isten, legyen láthatatlan és mindenható -, valamint a gogoli - a szerző rejtőzzen a szereplői mögé - egyidejű teljesítésével vajon nem vesztette-e el Tar Sándor az alak elbeszélői forma legnagyobb előnyét: a szemlélet parodisztikusságát. A részekben, közvetlenül, lexikálisan, a szójátékok, viccek révén, továbbá a különböző sfkrok keverésével most is bőven buzog a humor, sokszor anélkül azonban, hogy igazi forrását megelve, az alakok önértékelése és cselekvéssora közötti különbségekből fakadna. Vagyis abból, hogy a szerző "csak" a sorsával azonosul a hősnek, nem pedig az öntudatával is.

Ha Tar Sándor - Madách-csal szólva - úgy elbú, hogy észre nem veszik, akkor itt és most a paródiára való alkalommal együtt észrevétlen marad az alakok utánzásának tökélye is. Nem világlik ki, hogy végső soron mégiscsak egy valóságforma jellegzetességeinek eltúlzásáról, külsőségekben való megragadásáról: parodisztikusságról lehetne szó. A monológokban felépített, teremtett világ azért sem lehet az objektív valóság nevetséges, torz mása, mert a vegetatív létezés olyan szintjéről tudósít, ahol eszmei tartalmak egyszerűen nem képesek megjelenni, az alakok egzisztenciális létéhez elemző, értékelő szó nem férközhet közel, "csak" a részvét hangja, az érzéketlenséghez "csak" az együttérzés, "csak" az irgalom. József Attila önvigasztalása - "És hallgatom a híreket, / miket mélyemből enszavam hoz./ Amíg a világ ily vészett, / én irgalmas leszek magamhoz" - sem igazít útba e vigasztalhatatlan világban. Tar Sándor legtöbb hősenek nincsen ilyen rejtegetni való mélye, nincs enszava, nincs külön híre a világról.

Elvegyülni, hasonlítani akarnak, nem pedig különbözni, kiválni. Közeledni, nem pedig távolságot tartani. Belemosódní a környezetbe, igazodni hozzá. Az önállóság megteremtése, a másság kivívása helyett alkalmazkodni. A változatok bősége csak még jobban kirajzolja Tar novelláinak lényegi kérdését, alapkonfliktusát: az egy társas csoport, egy munkahelyi "kollektíva" képében megjelenő társadalom miként gyúri maga alá az egyedet, a kapcsolódás- és viszonylehetőségek hogyan kényszerítik az egyént öntörvényűségének feladására, a nem csupán kiüresedett, talmi, hanem egyenesen durva, kegyetlen konvenciók szorításában miként süllyed a "szokott"-nál is lentebbi világba, az átlag alá, méltóság- és személyiségvesztő szerepbe.

A két kötet frásai alapján nagyjából négy típus különböztethető meg. Az első típus képlete szerint minél ridegebb, érzéketlenebb vagy gonoszabb, nyersebb, állatiasabb a világ, annál erősebb a vele való azonosulás kényszere *Örökké, Vaszforgácsok, Mésztelep*/. A második típusban a konvenciókról az ideológiákra, kiváltképp az önideológiákra esik a hangsúly: az erőszak, az elállatiasodás is, és még inkább a lealacsonyodás, az emberi méltóság feladása kapja meg a maga didaktikusan kifejtett, tételes öngazolását *Celofánvirágok, Egy rendes nap, Ványa*/. A harmadik és a negyedik csoport egyaránt a lehúzó szokások, az eszközlét, a demagógia ellen, az egyén önbecsülésének megőrzése érdekében vívott küzdelemnek a tanúsítója. Azzal a mély, az írói szemlélet bölcs rezignáltságára valló különbséggel, hogy minél teljesebb a küzdelem, annál kevésbé személyhez, alak-

hoz kötött */Hangulatjelentés, A lehetőség/,* és fordítva, minél inkább egyedekhez vagy akár csoportokhoz kapcsolódik, annál inkább részérvényű, annál kevésbé irányul a hamis és erkölcstelen szerepeket kínáló társadalom egésze ellen. */Mindent megbeszéltünk, Töréspróba, Nincs vége/* Minden, az autoritás, a totalitarizmus ellen mondott szó - az egyik novella címével - *hegyi beszéd* csupán, hiábavaló prédikáció.

A Hangulatjelentés, de részint az idézett szociográfia, a pályanyertes A lehetőség is a nyelv használatában ragadja meg a totális állami beavatkozás lényegét: az üres szölamok, hazug jelszavak, frázisok és közhelyek terhes uralma idején szükségszerűen jelennek meg az arc nélküli, egyéniségüket veszített alakok. A nagy vallomások, monológok helyét szükségszerűen veszik át a nem epikus formák, a jelentések, feliratok, beszámolók, a vélemény-töredékek. A duma, a magabiztosság, a felsőbbrendűség és - mindenekelőtt, persze: - a butaság bürokratikus beszéde, az "őszintén megmondtuk", a "bátran megmondtuk" üresjáratra uniformizálja a Hangulatjelentést. S ez az *alaktalanság*, hős nélküliség képződik le - vagyishát, ódivatúan -, tükröződik A lehetőségben, amely a magyar fiatalok NDK-beli vendégmunkájáról számol be. Ami a propagandában e kommunista ifjak nagy vállalkozásaként, az igaz hazafiság és a proletár nemzetköziség mintájaként ragyogott, az Tar szociográfiájának lapjain mint a kényyszerű öszszeszártság, a gettólét egy formája, a "disznóólban", "mocskosan" létezés példája sötétlik.

Az frások negyedik csoportja, Tar Sándor talán legérettebb alkotásai ugyancsak a nyelvi tapasztalatokban, beszédmódokban jelenítik meg a huszadik század végi hazai munkáslét és munkásmentalitás tragikomikus vonásait. A szabálytalan novellatriológia első darabja, a Mindent megbeszéltünk már címével jelzi ezt; a Töréspróba is legalább annyira utal a hirdetett elvek és a megvalósult gyakorlat közötti ellentmondásokra, az eszme és a praxis törésvonalára, mint - eredeti jelentésében - a precíziós üvegszerelvények gyártására; a Nincs vége pedig az időfecsérlő, szócséplő gyűlések előtt megnyíló végtelen távlatokat mutatja, parodisztikus lefrása egy önagyonülésező, egy semmitmondást gyakorló termelési tanácskozás előkészületeinek. Ez a parodisztikusság nyilvánul meg az utolsó novella központi figurájának egyik megjegyzésében: "Eljátszom a gondolattal, hogy minden mondat után kérdőjelet teszek". Ennek megjelölésére tűnnek föl az alakoknak a valósághoz és az egymáshoz való viszonyát minősítő értékítéletek is. Sűrűn egymás után nevezi meg a kiábrándultságra és a gúnyolódásra valló "cinizmus" különböző fokozatait, a szellemeskedéstől és a bohóckodástól a pökhendi gúnyig. A világban, amely tehát csupa kérdéssel volna meghatározható, már eleve komikus hatású /cinizmusra indító/, hogy a minősítések eltérései egy szersmind az üzemi hierarchiában elfoglalt hely, a vezetői rangfokozat jelzései is: minél kedélytelenebb valaki, annál bizonyosabb, hogy magas pozíciót tölt be. Ez a valósághoz való viszonyt - miként ez a Nincs vége Szabójával kapcsolatban elhangzik - a "viselkedésben, hangnemben, modorban" mérő felfogás teljesíti ki Tar Sándor novellisztikájának elemi humorát. Természetesen üde és szellemes tréfálkozás ez, nyilvánvaló összefüggésben az alakoknak nemcsak az értelmiségi foglalkozásával és magas tudásszintjével, hanem azzal is, hogy szellemi horizontjuk tágassága csak ily módon képes kibékülni cselekvési terepük szűkösségével. Az üzemi négyesség meg a főbizalmiak és diszpécserék bomfirtsága

az egyik célpontja e humornak, a másik pedig az üzemi környezet, a termelési konstans. Az az automata hőfokszabályozó, amelyre nagyokat kell ütni egy vasdarabbal, hogy meg ne álljon, akár jelképe is lehetne e derűsen szemlélt állapotnak, bizonyítéka egyszersmind a vidámsággal lepezett komolyságnak is. A tehetetlenség teszi itt állandó reflexió tárgyává önmagát, az elégedetlenség igyekszik ébren maradni, hogy elkerülhesse a belenyugvás csapdát.

Az éjjeli műszakon például kétféleképpen is élcelődnek. Így: "Nem tudtál te se aludni?" "Én, komám, már alig vártam, hogy jöhessek!" "Gondoiom, az asszony is, mi?", aztán: "Te hogy alszol nappal?" "Behunyt szemmel. Szóljon, ha valakinek jobb ötlete van". A kulimunkát, a kimerültséget a testi funkcióval érzékelteti: az a bizonyos annyira fáradt, hogy "pisilni se akar előjönni, csak nagy rimánkodásra", mire a javallat: "Egy madzagot kell rákötni, komám, én is úgy csinálom!" A "kened valamivel a lábad, vagy magától ilyen büdös?" az alpári humorhoz közelít, csakúgy, mint a "csontod mondja a húsodnak, hogy oszolj!", vagy a "Hogy vagytok...?" kérdésére adott felelet, az "Ahogy hagytál, farral a szádnak!". Az intellektuálisabb humor a már emlegetett politikai közhelyeket veszi célba. A szocialista brigádmozgalom sablonjait például úgy figurázza ki, hogy "FOLT HÁTÁN FOLT kétszeres töviskoszorús brigád"-ot emleget. Kétféleképpen ironizál aztán az ideológiai oktatáson is. Elvégezte a marxista egyetemet - mondják valakiről -, "és ez mély barázdákat vágott bele", másutt egy alakot állít példának, aki "mindig csupa derű és könnyedség. Könnyű neki, mondom, sötétben végezte a marxistát, nem lát".

Így tűnik ki, ami drámai öszetűzésekben, helyzetekben, azaz valóságformaként interpretálva nem tűnhet ki: az alakoknak nincs közös mértékük a valósággal. E diszharmónia tényének bemutatását és elemző kommentálását a szerző vagy az elbeszélő sem vállalja át. A megoldást az jelenti, ha egy-egy figura nézőpontjába több szempont, több figura véleménye épül be. A narráció megszabadul mind a korai elbeszélésekben folyton felszínre bukó szerzői ítéletek elfogultságaitól, mind a leírások romantikus-irodalmias toposzaitól. Ami marad, az tiszta paródia, tiszta ironia lehet.

E humor a társadalomhoz, a környezethez való igazodásban jól kivehetően a *másik* végletet jelzi: a nem-elegyedést, a nem-hasonulást. A különállást, amely egy külön titok formájában, egy külön jelrendszer működésében, külön szokások felvételében, a "mért jó a póknak?" felelet nélkül hagyott, csak a beavarottakhoz szóló, ezáltal izgató kérdésében figyeltet önmagára.

Az egyik végletet - volt róla szó - az önmegalázó behódolás jelenti. A *Vasforgácsok* Szerenkejéé például, aki egy műhelynyi férfi vágyainak engedelmeskedik. Az Egy rendes nap művezetőjének az van a magatartáskódexébe írva, hogy "ha kell, mindenkinek kinyalom a seggét." És arra a felismerésre jut a Ványa címszereplője is, hogy "hazudni kell, és akkor békén hagynak". "Az a fontos /.../, hogy az ember megkedveltesse magát" - szajkózza a Celofánvirágok hibás beszédű Orbánja, ám hogy a lánya egy éjszaka négy férfinak is engedi megkedveltetni magát, ehhez a szexuális ígézet és a szociális ígéret egyformán ajzószer. Az ígéret: a tanya elhagyásának, a városba kerülésnek a reménye. A kiemelkedésé. Amikor a munkásszállások alvilági élete is perspektíva, kecsgetető távlat. Ennek a szociális magyarázatnak csak látszólag nincs köze a bűnbe esés pszichológiai indoklásához. A szexuális delejezettség, vagy ahogy ezt a novella

kiemeli, a "kábulat izgalomba" jövés, egy "fényes szemű igézet"-nek - egy vad tekintetű férfinak - való öntudatlan engedelmesség mégis összefügghet a városba vágyódással. Talán nem tévedés azt állítani, hogy amikor az elbeszélésből való kivonulásról, a szerzői szó visszavonásáról döntött, maga Tar Sándor is a megbabonázottság helyzetéből igyekezett kitépni magát. Korábban irodalmias minták nyugtázták le, rokokós-romantikus példák hatása alá került - a "valóság-irodalom" felé fordulván tán még a polgári-konzervatív irodalom vonzásának is engedett. A vad hódítás és a vak engedelmesség, a hipnotizáltság mintái, az elalélás kényszerei: a delejes öntudatlanság sok régi, érzelgős műből áttűnhetett. S át, ugyancsak, a más életkörökbe kerülés vágya: miként a polgárlányok a főúri világba, úgy vágyódnak itt a tanyaiak a városiba.

Persze, hatások után kutatva nincs szükség messzi időkbe menni. A vak öregember, aki a szemüregéibe egy-egy pingponglabdát tesz /A 6714-es személy/, a férj, aki már sohasem tudhatja, a halott felesége miatt hívta őt együttélésük során végig Alfrédnak, holott Gábor a becsületes neve /*Téli történet!*, aztán az *Éjszakai műszak* Molánéja, akit nyolc éve minden áldott éjjel felhív a férje, mert "nem hiszi el, hogy nem kurválkodni járok, hanem dolgozni", ám akinek jölesik ez az együgyű bizalmatlanság, mert "a szemét pára lepi el, értelmetlen szavakat súg a kagylóba", vagy az *A víztoronyban* emlegetett asszony, akinek egy "nagy hibája" volt, hogy "megkérődzte az ételt", "felbőfögte és újra megrágtá. Mint a tehén", továbbá a Vasforgácsok évek óta egy találmányon - egy műkés elkészítésén - dolgozó Ricu bácsija ugyanúgy jöhettek a közelmúlt "gázlámpák alatt" mesélt történeteiből, Moldova György és mások, Fejes Endre vagy Gion Nándor érzelgős-romantikus elbeszélésvilágából is.

Valószínűleg ugyanez a forrásvidékük az extremitásoknak, meghökkentő eseteknek, a fura figurák bizarr kedvteléseinek. Az induló Tar szinte tobzódik az olyan érdekességekben, mint hogy az egyik ember nem tudja megmosni egyedül a kezét, mert az nem ér össze elől, a másik férfívá avatásakor elharapta, majd lenyelte a nyelvét, a harmadiknak a levágott feje "kiabált, de szörnyen"; hogy felnőtt lány szerethet órákig ott állni a vidám park "ki vagy" játékánál; lehet anya, aki esténként ül a gyereke ágya szélén és fojtogatja; nő, aki felváltva fekszik hol a férje, hogy az albérlője ágyába; albérlő, aki a savanyúságban tartja az öngyújtóját; és a másik, akit télen csak úgy tud magának megtartani a szeretője, hogy elégeti a holmijait - és így tovább.

"Kifogyhatatlan volt ezekből a történetekből, mi odaadón hallgattuk, így születik a népmese" - hangzik valakiről a Töréspróba alaki szava, s ez biztos megállja a helyét szerzői önjellemzéseként is. Tar az elbeszélésmenetet a legszivesebben a "meséli" igei rámutatással teszi folyamatossá, ez az átkötés eszköze, jó esetben ennyi a szerzői beavatkozás. Ritkán beszélteti tehát egymással a figurákat, ritkán "mondanak" egymásnak valamit. Annál sűrűbben "mesélnek", s ha önmagukat ismételve is, s ha ezerszer hallottak, régóta ismerősek is a fordulatok és a csattanók, a hallgatóság - mint az *Éjszakai műszak* Pálfija - "fáradt arccal, hálásan röhög". A mesei beszédeknek - mondhatni - ez a cselekvésértékük, mert különben a közhelyeket, banalitásokat és obszcenitásokat sorjáztató dialógusok éppen a párbeszéd, az értelmes beszéd lehetetlenségének, a kommunikációképtelenségnek a tanúsítói, arra bizonyosságok, hogy nincs kihez s miért szólni, nincs mi újat közölni. Ionesco, Beckett tollára illő a magárahagyatottságnak, az

árvaságnak a riasztó rajza: *Az egyik nap olyan, mint a másik özvegyasszonya halott férjét pótlandó egy tízéves forma kislányt "fogad fel" arra a szerepre, hogy valakinek beszélhessen, meghallgassa valaki.*

Az izoláció, az elkülönülés, az elszigetelődés - tegnap még használt szóval -, az elidegenedés jelzése, az elszemélytelenedés, a kapcsolat nélkülség megjelenítése érdekében a szerzői szó nem fél didaktikus is lenni. Így mutatja be az éjszakai műszak Annáját, aki bár "négy gyereke van, egynek sem ismeri az apját", ugyanitt az öreg Drakulát, akinek "az igazi nevét senki sem tudja", aztán a Vasforgácsok Szerénkéjét, akinek a rendes nevét "alig tudták néhányan". A névadás is a kiüresedett, tartalmatlanná lett kapcsolatok jelzője. Még az érzelmi telítettségük miatt a kedveskedésre, a meghittség, bizalmasság kifejezésére hivatott becéző nevek is inkább gúnynévi szerepet kapnak, hasonlóan a testi vagy lelki tulajdonságra, jellemre mutató ragadványnevekhez. A műhely, a környezet nem azért ruházza fel új névvel a tagjait, hogy egyénítse, megkülönböztesse, hanem hogy megszegyenítse, fogyatékoságaikra emlékeztesse őket. *A Téli történet* sánta takarítónője így lesz Portulácska, a sovány csiszolónőből, *Esztikéből* Robogó Csontváz; az Éjszakai műszakban az alacsony, csúf, nyolcvankilós embert Mazsolának nevezik, az "összeszáradt alkoholistát" Garincsnak; a Víztorony Sunyimolnánya magáért beszél, a Nagy Szundikátor ugyanúgy; a Ványa a ványadság jelölője; a Nincs vége részlegvezetőjének "indián neve" a Kopott Homlok és így tovább. *Az Egy rendes nap* "anyagmozgász"-ának álneve, a Lüszién dö Rübampré művészi-irodalmi mintára mutatóásával és idegen hangzásával "előkelősíti" a viselőjét, egy más társadalmi közegbe, felsőbb körökbe emeli.

Az idegen, izgató világ képe az elvágódás romantikus motívumaival és a szabad élet jelképeivel - például a madarakkal - együtt sűrűn előbukkan Tar novelláiban. A Ványa címszereplője külön módszert talált arra, hogy behunyta szemmel órákig hallgassa, amit körülötte beszélnek, s közben meg "egészen máshol" van, "mintha félálomban lennék". "El kellene innen menni" - töpreng a *Mosás hetenként egyszer* albérlője, de ő már eleve tudja is, amit a Vasforgácsok Gyurifiújának a szerelmi csalódás árán kell megtanulnia, "hogy nem fog elmenni".

Az eszmény, egy szebb, tisztességesebb, nemesebb világ eszménye csak a vágyakban és jószerint csak az együgyűek, félkegyelműek, megcsúfoltak lelkében él; a gyengédség, a lovagiasság, a szemérmesség és a tisztaság folyton vereséget szenvedő bajnokai ők. A szépséges lányt félnek megérinteni; borzasztóan szégyellik magukat, ha egy gyengébbet megütnek; berekednek az udvarló szó kimondása közben; mielőtt megcsókolnák, zsebkendővel törlik meg a kedvesük arcát, ha pedig alszik, hosszan nézik, s aztán elerednek a könnyeik. Azt a tehetetlen nyomorúságot könnyezik, amiről a *Csóka* lányalakja mondja: "Hiába szeretlek /.../, nem érünk vele semmit". Tar Sándor elbeszéléseinek romantikus tarkasága, színesége ezt a nyomorúságos, színtelen életet ellenpontozza. A harsányság az egyhangúságot, a mesei világ a való világot.

A szövegvilág történetei, adomái, anekdotái, tréfái és vicctörédei csakúgy a munkásélet folklórját formázzák, mint a szertartások és a szokások. A novellista nagyszerű érzékkel tartott ki az ismétlődés meglelt művészi módszere mellett, mint amelyik a folytonosság és a megszakítottság idődimenziójában tagolja a

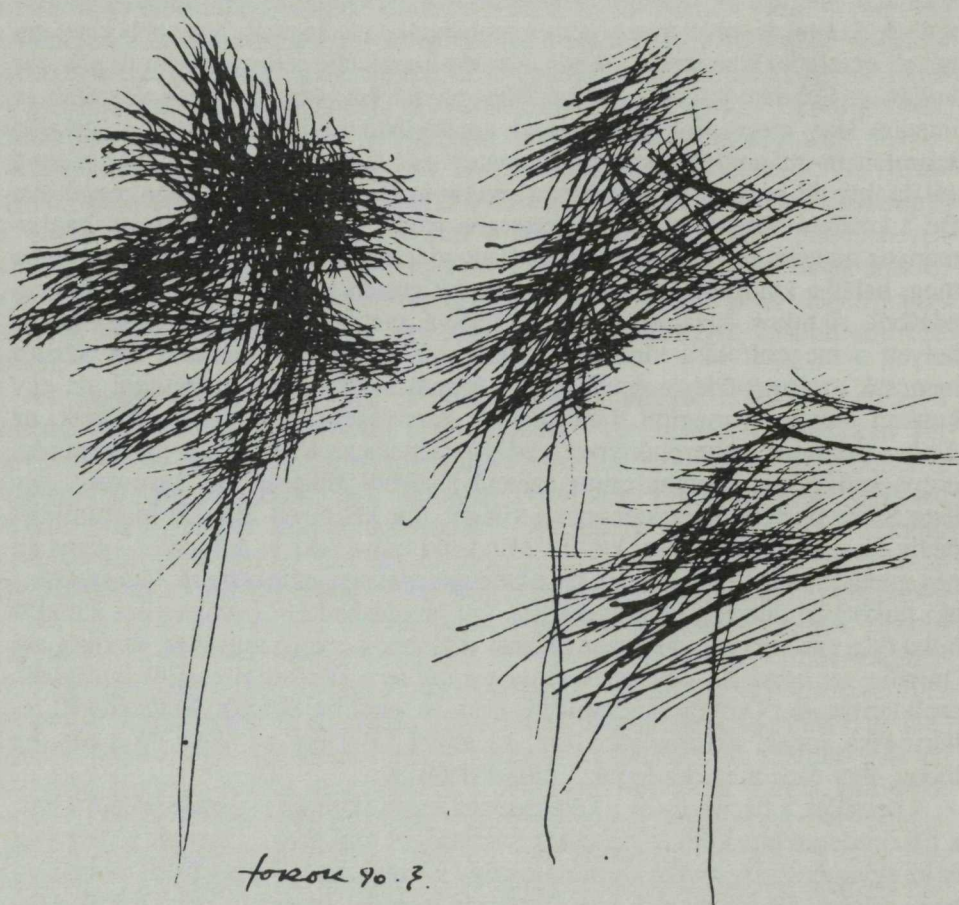

munkásfigurák mindennapok során kialakult, beidegződéssé vált cselekvéseit, megszabott, hagyományos rendben végzett ténykedéseit. A szavak rendjének és grammatikájának, valamint a leírásoknak és a történeteknek az ismétlődésén túl a rituálék is vissza-visszatérnek - ezzel a körforgásszerű renddel, többszöri előfordulással közvetlenül a munkásélet monotóniáját, mechanikusságát, közvetve pedig a kiszolgáltatottságát, alávetettségét nyomatékosítva. A változatlan visszatérések, ismert ismétlődések annak érzékeltetői, hogy az elbeszélések a végükön újra kezdhetnék önmagukat, minden kezdődik előlről, semmi meglepetés, semmi szokatlan. Minden, ami történik, várhatóan történik.

A pályakezdő Tar Sándor novellái ezen a módon, az ismétlődés szervező elvvé emelésével, a "várhatóság" megteremtésével a kerek egész, a lezártág benyomását keltenék, ha az anekdotikusságból következő csattanók, poéneket nem bontanák meg ezt az egységet, kizökkenve a cselekményt a várhatóság nyugalomból. Ezáltal azonban kompozíciós problémák keletkeznek. Nagyobb gond ennél az érzelgősségbe való átcsapás, a zárás moralizáló jellege, a tanulságba torokollás. A Celofánvirágok együgyű fiúja például úgy vesz lovagias elégtételt az imádott lány megcsúfolóján, hogy az arcába döfi a virágcsokrot, s a "celofán szirmain itt-ott apró vércseppek remegtek". A *Dáliák* ugyancsak félkegyelmű Júlája úgy áll bosszút reménytelen szerelmén, aki kinevette őt, hogy megfojtja. De a későbbi *Vízipók* a lagjellegzetesebb példa: a dolgok megszokott, hagyományos menetét itt egy gyámoltalan, dadogó kamasz öntudatra ébredése zavarja meg; halálba küldi azt, aki szinte szertartást csinált az ő megalázásából, becsapásából. A titkos, bizalmas dolog, a férfivá avatás, a társsá fogadás rituáléja helyett a megcsúfolása történt, közönségesen és durván - mintha Tar Sándor nemcsak az ismétlődésre épülő novellaformát akarta volna megújítani, de egy konkrét művet is: megírni Sánta Ferenc korszakjelző antológiadarabjának, az *Emberavatásnak* emberöltőnyivel későbbi ellenelbeszélését. Csupa gyönyörűség, csupa kedvesség, "mintha csupa szerető jóságból állnának" az emberek - így látta Sánta tizenhat éves kamasza a világot. Tar két évvel idősebb locsolófiúját pedig csupa torz alak veszi körül. "Mindenki hülye, aki itt dolgozik" - hangzik egy munkás önbírálatként, és a cselekménymenet nem cáfol erre rá. Van szaktárs, aki miközben önmaga vállalát csókolja, így jópofáskodik: "szeretem ezt a bűdös kölyköt"; van, aki mindig iszonyatosan másnapos; van a magában röhögő, aki "mindig ezt csinálja" - és nincs sehol nyoma se a közösségi segítőkézségnek, szolidaritásnak. Örökös mocskolódás van, jó eset, ha ugratás, köztözködés, lehurrogása annak, aki munkába fog; az alpári stíl járja, az "Úgy ég a tűz, ha lobog, úgy élek meg, ha lopok!" jelmondatával.

A becsület, a tisztesség és a kötelességteljesítés normáit a gyengeelméjűekhez, a háborodottakhoz kötő, a riasztóan közönséges szokások, valamint a részvétet és az együttérzést száműző szertartások úgy jelennek meg Tar teremtett világában, hogy általuk jól kivehetőek egy "uralkodó osztály" uralkodó erkölcsének körvonalai. Miként a régi kor illemszabályainak, érintkezési formáinak rendszere, "úri morálja" kiválóan leírható - például - Herczegh Ferenc műveiből, akként a sztálini szocializmus korszakának "munkásmorálja" nagyszerűen tanulmányozható Tar Sándor elbeszélései alapján. A szemléleti különbség: hatalmas. Tar a szerzői kivonulásával távolságtartóvá lett, kívülről láttat, a humor, az ironia segítségével.

Számára a humor a testi-lelki nyomorúságon való felülemelkedés eszköze. Mint az ezerszer hallott történetek, tréfák: a valóságot teszik elviselhetővé. A változatok bősége ismét csak azt a benyomást erősíti meg, hogy bármennyire is buzog a jókedv, az elbeszélésvilág szerves elemévé csak akkor válik, amikor az alakok önértékelése és a cselekvéseik közötti különbségből fakad. A humor nem enyhíti, hanem inkább kiemeli annak az ítéletnek a keménységét és következetességét, amellyel Tar Sándor a munkásokat illeti. De ha a munkásokat - emlékezzünk a vallomására! -, akkor önmagát is. A külső tárggyal együtt belső kríziseit. Ez a tartós válságérzet garanciát is jelent: novellairodalmunk nemlétező versenyének második helyezette ezután is az önkifejezés egyik formájaként használja majd a "munkásirodalmat".

Kerékgyártó T. István

A megalázottak magánya

Létismeret Tar Sándor műveiben

Az elmúlt négy évtized a munkáshatalom megtévesztően hamis mítoszait hívta életre. Miközben a valódi hatalom - szabadságot és jólétet ígérve - nem egyszer tüzet nyitott a munkásokra, újra és újra a megalázás és megnyomorítás finom vagy kevésbé finom eszközeihez folyamodott. Végül is kétségbevonhatatlan realitássá a "nagy elvek" uralma vált, melyben a munkás léte nem volt fontos. Nem is lehetett, hiszen az eltelt időszak az önmagukat artikulálni képtelen emberek sokaságát termelte ki; a semmiféle közösséghez nem tartozókat, akik számára egyetlen esély a túlélés volt. Még ha ez az esély a valóságban önpusztítással is társult, s csak látszatra hordozta a továbbélést. Mert kulturálisan elnémulva, az idegeket felőrölő munkavégzésnek alárendelve, a napi megélhetés kínzó gondjaitól gyötörve csak a társadalom alatti lét pályái voltak szabadok. S ez nem csak a munkáslét társadalmi körülményeivel függ össze. Sokkal inkább azzal a szociális, kulturális és politikai sajátossággal, hogy a szocializmus eddigi történetében az egyének többsége másodrangú állampolgárként volt jelen. Márpedig ha az ember ideológiai jelszavak kitöltőjévé válik, s ha nincs mindenki egyformán érvényes erkölcs és igazság, akkor az egyéni élet aligha válhat értékessé. Legfeljebb hangzatos politikai állásfoglalásokban, melyek - mint tudjuk - mérhetetlen távolságban lebegnek a valóságos viszonyok fölött. Munkásként is és értelmiségként is foglyai maradtunk az egyre embertelenedőbb társadalmi folyamatoknak. És a szomorú az, hogy erről az állapotról alig született hiteles híradás. Nyilván azért is, mert az önkörébe záródó államhatalom minden eszközzel akadályozta valóságos látteletek készítését. "Magyarország felfedezése" csak néhány szerző számára adatott meg. S nem is mindig a legjobbaknak. De ha már felfedezésről beszélünk, itt is különbséget kell tennünk. Más az, ha szociológus vállalkozik létismeretre, s megint más, ha szépíró.

Míg az előbbi a társadalmi jelenség mögé gyűjti össze az egyedi sajátosságokat /szenvtelenül, a tudományos tárgyilagosság követelményeinek megfelelően/, addig a szépíró az egyedi életsorsokból bontja ki az általános jellemzőket. Hangulatjelentéseket vagy gazdagon dokumentált non-fiction műveket írva. Akárcsak Tar Sándor, akinek eddig megjelent két munkája /A 6714-es személy, illetve a Mért jó a póknak?/ mindenképp mérföldkőnek számít az utóbbi esztendő "tényirodalmában". Nem véletlen az idézőjel. Mert nem egyszerűen társadalmi tényeket számbavevő, faggató és elemző frásokról van szó. S még csak nem is szociografikus látteletekről. Hanem olyan művekről, melyek kikezdehetetlen érvényességgel szembesítenek a "munkásvalósággal". Méghozzá az emberi magatartások sok szempontú, mélyreható analízisének keresztül egy olyan határhelyzeteket produkáló korban, melyből aligha menthetjük ki magunkat, és kényszerítjük az elkövetkezőknek az oly sok rafinériával meggyalázott "munkásrényeket". Ugyanakkor túlon túl szembeszökő ahhoz Tar Sándor műveinek líráisága, esztétikai megformáltsága, semhogy - angolszász terminológia szerint -

csupán fictionnek tekinthetnénk őket. A non-fiction dokumentarizmusától abban különböznek, hogy ezúttal tényekre épül a művészi fikció. S ha írásai egyik vonulatában a tények pontos számbavételéért küzd /csaknem hivalkodóan hangsúlyozva, hogy "sem parasztfő, sem proletárköltő" nem lehetett/, úgy kisprózái másik nagy vonulatában - mintegy az előbbivel felelve - szükségképpen a művészi fikció, illetve ábrázolás lesz kizárólagos érték. Mint például a Csóka és a Vízipók csehovi mélységű novelláiban.

S éppen mert első pillantásra merőben szokatlannak és egymást teljességgel kizárónak tetszhet a két ellentmondó alkotói szerepvállalás, csak a művek valóságanyagának elemzése segíthet e paradoxon feloldásában, a mélyen húzódo, valóságos összefüggések felvillantásában. Mert a bizonyosságot a tények ereje teremti meg. Mindenekelőtt a munkáslét sokszor megdöbbenő "rekvizitumai". S még inkább helyszínei. A gyári műhelyek, a munkásszállók, az építkezések, a nyomorúságos albérletek és a címében is sokat eláruló 6714-es személyvonat. Vagy a városkönyeki slum. Egyedülállóan komor világ ez, lepusztult környezetével, az önfelszámolás határán imbolygó szereplőivel, az alullevők vigasztalan sorsával. Alakjainál világos az az "életalap", amelyből az elesettség apatikus egyhangúsága éppúgy megérthető, mint a szenvedélyek kirobbanási formáinak alakképlete. De hogy a megfosztottság miképp formálja, alakítja át az élet egészét, a szenvedélyek hatásmechanizmusát és együttesét, a külvilágra adott reakciók típusait, hogyan hatja át a szereplők környezetének minden pórúsát, arra egészében is a társadalom alatti lét jellemzői utalnak, melyekhez a megélés önfeledtségével aligha közeledhetünk. Jóval inkább tragikus kiábrándultsággal. Annyira nyilvánvalóan, hogy akkor is így éreznék ezt, ha Tar Sándor írásai közül a kevésbé megdöbbenőket olvasnánk. S mivel nem pusztán esettanulmányokat ír, hanem személyes drámákat mutat be, még a legegységesebb életrészekben is a társadalom alatti való süllyedés emberi odisszeája tárul fel, melyben a moralitásnak, a szellem vezérelte életvitelnek, a partikuláris létezésen túlemelkedő, teljesebb emberségnek szemeyi esélye sem marad.

Hogyan is maradna, mikor a megalázottságból és megnyomorítottságból való kiemelkedéshez hiányoznak a szociális és kulturális feltételek. Az ösztönök parancsoló kielégítésével szemben nem létezik másfajta kényszer. Tar Sándor hősei számára a testi-szellemi harmónia a gyakorlatban elérhetetlen, egyszerűen alávetettjei a társadalmi viszonyoknak, melyek vaskeménységgel és az értékek iránti teljes közönnyel szabályozzák az emberek életét. Még ha találkozunk is a lehetetlennek feszülés kísérletével, a személyes elhatározás, szándék nem elegendő a végzetesen kiszolgáltatott életkörülmények meghaladásához. Azt is mondhatnánk, a társadalom alatti létezés megszokását erősíti a munkások redukált szűkségletvilága. S van abban valami kísérteties, hogy az önfenntartás a vegetatív életszínvet nem lépi túl. Legfeljebb bizonyos fajtájú összetartás /amely persze közösségnek nem nevezhető/ él ebben a világban; nevezetesen minden olyan esetben, amikor az egyes egyén megfigyelmezése a többségnek a létérdeke. Mindebből persze nem következik a személyes felelősség kérdésének moralizáló középpontba állítása. Mert a különféle helyzetekben megismert munkások nem egyéni hibájukból szorultak a társadalom peremére. Nagyonbár - mint a Mésztelep hősei - beleszülettek a megfosztottságba és a nyomorúságba.

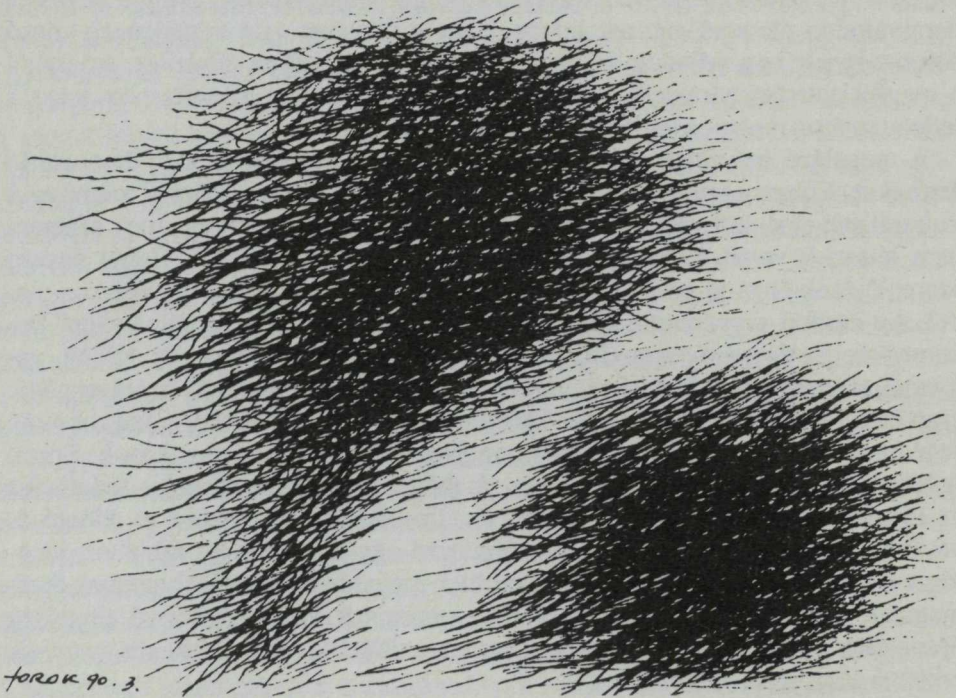
S bármily paradoxul hangzik is, csak arra képesek, hogy egykedvűen hor-

dozzák a megnyomorított lét terheit. Hiszen ez a sors van rájuk kiszabva születésüktől halálukig. Hiába dolgoznak többet, értelmesebbé aligha formálhatják életüket. A munkaező visszatartott árából nem ők részesednek, hanem azok, akik például a "munkásideológiát" gyártják. A cselekvésre való tehetetlenségnek társadalmilag épültek ki a megerősítő feltételei. A munkahelyeken éppúgy, mint a társas kapcsolatokban. Ebből az ördögi körből lehetetlenség kitörni. Ezért tűnnek jogosnak a kiszolgáltatottságból származó indulatok, a legelemibb vágyakat kifejező "agressziók". Ám az a kérdés, hogy milyen politikai mechanizmus juttatta ide az egyéneket, miért, mit lehet és kell tenni ellene, még csak közvetett módon sem foglalkoztatja az író. Inkább azt mondhatnánk, az ábrázolt hősök akarata és a valóság között végzetes, elháríthatatlan "megegyezés" feszül; olyan megegyezés, melynek okait megint csak a valóságban kell keresnünk. Abban a valóságos élethelyzetben, melyből menekülni csak "pótszerek" - kivált az alkohol - segítségével lehet. Vagy a lassú önfel számolással. Tar Sándor mély részvétellel tárja fel mindazoknak a cselekvéseknek a teljes értéktelenségét, melyek az általa ábrázolt világban egyedül lehetségesek, sőt azt is megmutatja, hogy a döntés a depriválódott életkörülmények között, vagy a döntésre való képtelenség végső soron egyre megy. Minden tett, amely nem lépi túl azt az állapotot, amelyből a megfosztottság származik, vagy radikálisan egyoldalú magatartáshoz, vagy a jellem sajátos megmerevedéséhez vezet.

A megalázó helyzetek elleni lázadás dühe nem hoz felszínre új életvezérlő értékeket. Ehhez ugyanis szükség volna a választás alternatíváira. Csakhogy a kulturálisan elnémult, szociálisan és politikailag is megfosztott egyének számára nem léteznek valódi alternatívák. Még akkor sem, ha - mint a Hegyi beszéd szereplőjének életútja jelzi - a kényszerítő újrakezdés valóságos életcélokra alapul. Az emberi szuverenitási igényt újra és újra kikezdi az "ellenállhatatlan" hatalom, mely végérvényesen kifosztottá teszi az egyént. Elveszi tőle földjét, vagyónát, megsemmisíti autonómiáját. A munkások nevében felépült hatalom gögje csap össze a megalázott szereplők kiszolgáltatottságával. Lett légyenek robotoló segédmunkások, vagy Kelet-Németországban dolgozó vendégmunkások. Éppen A lehetőség című írás - mely csaknem tíz évig nem jelenhetett meg - tudatosítja az olvasóban a felismerést, mennyire tévútra visz, ha az embereket adható és vásárolható munkaerőként kezelik. Méghozzá egy humánusnak kikiáltott ideológia nevében. Mivel az idegen környezetben még inkább kiszolgáltatottnak érzik magukat a munkások, s a vezetők és a vezetettek közti egyirányú függőség hasonlóképp érvényesül, olyan aránytalan egyenlőtlenség termelődik, hogy tetteik erkölcsi viszonyba nem állíthatók.

Ha erőszakossá válnak, ha életük ürességét alkohollal és "szocialista kurvával" akarják kárpótolni, ebben tehetetlenségük és magukra hagyottságuk is szerepet játszik. Kiszolgáltatottságuk attól lesz teljes, hogy csupán egyéneként lázadhatnak. Nem ők bűnösök, az ellentét nem a munkaadók és a munkavállalók világa között van, hanem viszonyuk természetében. A tehetetlenségbe fulladó életsorsok ismét annak a patthelyzetnek a végeredményét sűrítik magukba, amelyben az egyén minden alternatívája hamis. Ha nem megalkuvó: az utcára kerülhet, ha megalkuvó: a tehetetlenséget fogadja el. De bárhonnan közelítsünk is Tar Sándor munkásfiguráihoz, az ábrázolt élethelyzetek szükségképpen visszavezetnek a társadalmi-kulturális okokig. Csak a szemlélő szerepből állíthatjuk ezt?

Korántsem. Mert ha általánosságban igaz is az a megállapítás, hogy az író "bármely szenvedő fele legyen is a maga világának, a maga életének, a maga művészetének, voltaképpen mindig előkelő idegenként jár a kifejezés megválasztásával, kivételettségével, felmentettségével a mások kifejezhetetlen szenvedéseinek tájain", a hiteles híradáshoz mégis elengedhetetlenül szükséges a szenvedés stációit végigjárni. S minél pontosabbak a részletek, minél plasztikusabbra formálja az író az alullevők silány életét, annál nyomatékosabban fogalmazódik meg az olvasóban a felismerés, hogy a szocializmus áldozatai és kizsákmányoltjai elsősorban a munkások. A szó valóságos és átvitt értelmében egyaránt. Mert nem csupán deprivált helyzetbe kerültek, hanem - részben ennek következményeként - kulturálisan is elnémultak. Képtelenek önmagukat artikulálni, s változtatni létviszonyaikon. A nyomor, a megalázottság és a társadalomellenes deviáció tényei csakis ebben az összefüggésben hordozzák a változtathatlanság szomorú realitását.

forok 90. 3.

Rózsa Endre

THETISZ

Thetisz emlői:

két súlyos könnycsepp.

Az asszony méhe beszáradt.

Félszeg tenyérrel

tétlen topognak

körötte az árnyak.

Ölébe fogadta

hajdan a tengert,

méhébe húzott a távol.

Fiat szült kínnal

a durva haboknak,

vérből és sárból.

Az a szörnyű Poszeidon

süllyedt naszáddal

beszívta gyermeke testét.

Ebédjelző harang

vízzel telve bólint:

"Lett. Élt."

Itt van parton

újra az asszony.

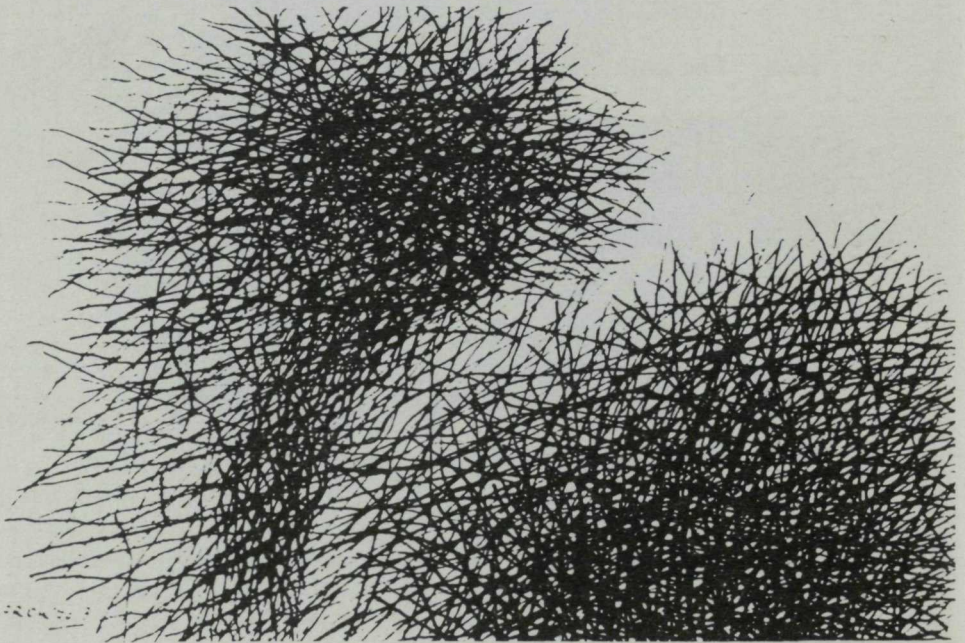
Ököllet sújt a habokba.

Ősz haja uszonya
a hullámban verdes,
zöld mélység vonzza.

Meg már nem halhat,
élni sem élhet --
az örökkétet vajúdjá.

Halak bajsza és
csillangók között
szoknyája fekete medúza,

szoknyája fekete medúza.

Matula Gy. Oszkár

Hadak útján

Papó hajnalban jött, még sötét volt odakint. Hallottuk a motozást, majd a sarokvas csikorgását. Aztán a szél kikapta kezéből a kilincset, s a tömör pinceajtó akkorát dörrent, mint egy T-34-es lövedék.

Ángyom lámpát gyújtott a korai vendégeknek. A repdeső lángtól a tárgyak életre keltek, a sok kacat libegő ámyképevel megtelt a szemközi pincefal.

- Pakoljatok! - mondta fáradtredken Papó. - Jöszök haza.

- Le se ülsz, János? - kérdezte Ángyó. Amaz csak legyintett, megviseltnek látszott. Kifakult cájgruhája átítatódott vízzel, s fent, ahol a plajbászt tartotta, lilaszín folt sötétlett. A tintaceruzát feloldotta az eső.

- Esik - intett az ablakon túlra. - Hoztam zsákot csuklyának. Köpeny kéne, de nincs.

- Hát te? - nyögte felé dédi a piccsről.

- Maga csak aludjon, anyám. A fiúkért jöttem. Vége a háborúnak.

- Jó is, hogy viszed őket - sipított a fogatlan vénség.

- Magunknak sincs ennivalónk.

- Eddig se a magáét ették - kevélykedett a válasz. - A múltkor is hoztam, meg most is. Mit eszi a fene?!

- Kocsival jöttél?

Ángyó hangjában szorongást érzett, a választól függött; mit és mennyit hozott Papó.

- Kocsival? Hol élsz te, Vilma? A két ló ráment a németre, az ökrökből gulyás lett, felzabálta az orosz. Egy kordét kaptam kölcsön a gyfresi gátórtól, szamaras kordét. Idáig jutottam, a franc enné meg a háborúját.

Szóval nincs Szellő, se Sármany. S az ökrök jászla előtt is üres a hídlás - sommáztam szomorúan. Hetekig, még itt lapultunk a váradi romházban, mindég a két lóval álmodtam éjjel, s a dohos pinceodúban is éreztem a két nagy szarvú ökr trágyaszagát.

- Örülj, hogy megúszad - csitította nénének Papót. - Lásd Csente Sanyi meghalt, Lőrincz Kálmán is odaveszett.

Apámról nem esett szó. Tőle utoljára '42-ben kaptunk egy tábori lapot. Aztán már csak a hivatalos értesítést Pestről: a Don-kanyarban nyoma veszett. Magában mindenki elgyászolta, kivéve Papót. Előtte nem volt szabad nyíltan kimondani a valóságot. - Még szemtanú nincs, nem hiszem, hogy meghalt - áltatta önmagát. Szerinte hadifogságba esett: majd hazakeveredik.

A rossz taliga nyikorogva araszolt a kihalt kültelki utcákon. Mi fent ültünk öcsém-mel a bakon. Papó a számár mellett bandukolt. Beljebb, a zsidó negyedben füst tenyerelt a Piactérre, égett az Andrényi ház. Valaki felgyújtotta az áruraktárt, s az oltás ürügyén fosztogattak a környékiek. Végvászmat, szövetet, üstöt, edényt, gyerekkocsit - egyikük tízezres svéd gyufabálát görgetett a sárban, a másik egy zsák sót, nekik már csak a "bóvli" jutott.

- Mi nem viszünk semmit? - kérdeztem. Egy srác rövidnadrágban és női cipőkben - új itató vödröt cipelt, meg viharlámpákat, a látványtól bennem is felajzott a szerzési vágy.

- Nem! - torkolt le Papó. - Mi nem vagyunk tolvajok. Sok mindent elvitt ez a

négy év, de a becsület megmaradt. Már akinek - tette hozzá, s kiköpött a cŕgelők felé.

Végre kiértünk a csupa rom városból, gyér törzszű akácok mögűl elénk piroslott Palota. Egy útszéli csárdánál megálltunk pihenni. Papó fűtűlőst rendelt magának, nekűnk semmit. Rossz szagű gabonapálinkán kívűl nem is volt egyebe a kocsmárosnak, azt szűrcsűltek a többiek is.

Palotát veres pofájű, tagbaszakadt svábok lakták, nagy szájű volksbundisták. Várad és Debrecen innen verbuválta a csendűrutánpótlást, sokan felcsaptak SS-nek is.

Az X lábű asztaloknál gangos feketében űltek a vének, fiatal egy se volt közöttűk.

- Mi járatanban? - kérdezte tőlűnk az egyik. - Ugye maguk toldiak?
- Az - bűlított nagyapánk, aztán elmondta, honnan-hová. Belekűstolt a fűtűlűdsbe.
- Maga meg Bauer, ha jól emlékszem. Magától vettem '40-ben egy kétűves csikűt.
- A Sármanyt? Megvan még?
- Valahol. Elrekvirálták a nyár végén, ki tudja, merre jár.
- Kár érte ...
- Kár - vélte Papó is. - Mondja csak, gazduram, nem apja kend a csendűr Baumek?

A vén sváb kelletlenül fészkelűdűt a lűcán, fényczte a nadrágja űlepet.

- Van egy fiam ... azaz hát vűt ... Eltűnt. Tán hallott felűle valamit?
- Azt bizony jól tette, ha eltűnt. Csűnya dolgokat beszélnek rűla a városban, már a ruszki is keresik.

Erre a többi sváb is átjűt a mi asztalunkhoz. Lopva egymásra néztek, a szájűk kűspengűnyire szűkűlt. Sűlyos csend lett az ivűban.

- Aztán mit beszélnek? - nézett a vén Bauer Papóra.
- Hát, hogy rászedte a gazdag zsidűkat. Elűbb bűjtatta űket, kicsalt pénzt, aranyat, aztán kiadott rajtuk. Egyikűk, egy Steinhart nevű bűrűs meglűgott a gettűból, az hfűreszteli most mindenfelé.

- Mesebeszéd - legyintett a csárdás. - Tűni nem olyan fajta. Az én fiam is ott volt a gettűnál. Parancsra tette, katona. Meg aztán a zsidűkért nem kár, maradt belűlűk elég.

- No-no - hűmműgte Papó. - A maga helyében nem hangoztatnűk most ilyeneket, más idűk jámak.

- Tán sajnálja űket?!
- Nekem nem ártott egy se, persze, hogy sajnálom. Emberek vagyunk. Tudja maga, mit műveltek a deportáltakkal. Űgy hajtották a népet a vagonba, akár a marhát. Puskatussal, űkűllel. Mire jű az ilyesmi, jű keresztűny nem tesz ilyet!
- A háborűnak még nincs vége - mondta a csárdás. - Szeged, Várad meg Debrecen még nem Magyarország, és Berlinig hosszű az űt.

Papó kivett egy kenyert a gelebibűl, letette az asztalra.

- Látják ezt? Orosz kenyér. Pocsűk ellátmanű, nálam a jűszág is kűlűnbet eszik. És űk ezzel jűttek Moszkvától idűig. Innen Berlinig már rűvidebb az űt. Ne áltassa magát gazduram - fordult a kocsmároshoz. - Igaz, még nincs vége a háborűnak, de Hűtler a végét járja. Nem vagyok okos ember, csak egy buta paraszt, mégis azt mondom, legkűsűbb tavaszig mindenűt bűke lesz. Épp ideje - tette hozzá és felcihelűdűt.

Jegenyék szegte kihalt országűton mentűnk, nagyon messzi, valahol elűttűnk ágyűk dűrűgtek, vibrált tűle a levegű. Talán ettűl, talán az űsztűl, a jegenyék ránk pillegték a levelűket.

- Papó, mi az a béke? - kérdezte Pali öcsém.

Nagyapám megállt, feltolta kalapját a feje búbjára, s elnézett az ágyúdürgések felé.

- A béke? Hogyis mondjam ...? Béke akkor van, ha csak viharkor zeng az ég. Mikor újra jószág lesz az istállókban, s amit tavasszal elvetünk, abból nekünk lesz kenyér. A kenyéren vaj, a teában cukor. Bátyád elmehet diáknak Debrecenbe, s talán itthon lesz apád ...

Keresztesnél letértünk a főútról Told irányába. Innen már nehezen haladtunk, bombaszaggatta mély lyukat tátongtak előttünk, s egy egész harckocsioszlop étkelenkedett széjjelszóródva, kiégett Tigrisek.

Halottak feküdtek mindenfelé. Az aszfalon, az út árkában, az egyik német tankjának roskadva, széné égett. Csak a foga virított kísértetiesen. Égett olaj, benzín és édeskés hullaszag érzett, kóbor kutya dőzsölt az ingyen lakomán.

- Ne nézz oda, rosszat fogsz álmodni - tanácsolta Papó. Igaza lett. Sokáig álmodtam a borzalmak útjával, nem felejttem el soha.

- Harmincnégy - motyogta nagyapánk, mikor megint jó útra tértünk. - Ennyi tankot még nem láttam egy csomóban. Ollóba kerültek, fentről is, lentől is, elbánt velük az orosz.

- Pedig Bán tanító úr azt tanította, a német hadsereg verhetetlen! - idéztem bős cserkészokatónk ömlengéseit.

- Bán tanító úr egy vén számár! - legyintett Papó. A kurta kis mozdulatban benne volt Voronyezs, az eltűnt fia, meg a mögöttünk maradt acéltemető.

- Jegyezd meg, a hadiszerecnse csalóka. Akár a puszta szélén a délibáb.

- Mi lesz belőlük? - firtattam a Tigrisek sorsát.

- Mi lenne? Ami a többi háborús kacatból. Régiből új. Kapa, kasza, kocsilőcs. Kikoptunk mindemből, kelleni fog a vas.

A kanyaron túlról harangszó jött elénk. Rekedt hangon, öregesen. Ha a hangoknak színe lenne, bennem borongós-barnán él az a régi hang, mint megfakult arcok egy fotográfián.

- Most veszi le nagyanyád a levest a tűzről - vidult fel Papó. - Pergelt szalonnás lebbencset ígért, meg füstölt oldalast lencsével. Nagyon várt már benneteket.

Valami pukkant vagy csattant - nem is tudom. Papó megtorpant, a számár is megállt. És hirtelen bénító csend lett köröskörül. Aztán Papó hangtalanul összecsuklott, eldőlt a nedves aszfalon, feje nekikoppant a kocsikeréknek.

- Baj van? - ugrottam riadtan mellé. Furcsán, csodálkozva nézett rám, a szeme kerekre tágult.

- Nézd - suttopta Pali. - A mellét!

A vásott cájgkabáton fekete folt sötélt, ott ahol a tintaceruza oldódott lilán. A folt nőtt, egyre nagyobb lett, vagy csak az iszonyattól láttam nagyinak, akkora volt, mint egy férfitenyér.

- Papó! Szólj már! - ráztam a vállát.

A hosszú útra indulók mosolyával az eget nézte. Szemében ott tükröződtek a szürke esőfellegek.

- Esmi fog - suttopta.

- Fáj? - kérdeztem elcsukló hangon.

Német intett, pici erőtlen intéssel. - A svábnak igaza volt. Még mindég nincs béke ... De lesz ... Hidd el nekem ...

Aztán már csak a szél görgette az elszáradt kórókat, s a kihalt hadak útján csendben szemelt az eső.

Szilágyi Miklós

Amikor átment rajtunk a front

A szovjet hadsereghez hasonlót addig még nem látott a modern hadviselés. Az élén az elit alakulatok haladtak, amelyeket gyakran a "gárdahadosztály" névvel tiszteltek meg: a harcokocsizók, a tüzérek, a rakétások - magas szakképzettségű, gyakorlott katonák. Ha egyszer ők véghezvitték az áttörést, a gyalogság kimeríthetetlen tömege vándorló barbár hordaként követte őket: rosszul kiképzett, gyakran fegyelmezetlen népség, amely "helyszíni beszerzésből" élt, kenyérháj és nyers zöldség volt minden eledele [...] Ezek a katonák lemészárolták a német gyalogságot, kifosztották az útjukba eső falvakat-városokat, és megerőszakolták az asszonyokat. Igazi ágyútöltelék voltak [...] A gyalogság után még egy elit fegyvernem jött: a katonai rendőrség, amely helyreállította a rendet, teketóriázás nélkül agyonlőtte a súlyos bűnök elkövetőit, és újabb rohamokra hajtotta előre a gyalogságot.

(A.J.P. Taylor: A második világháború képes krónikája)

Hun jár ez a sok csavargó katona?

/Elmondta Sz. Lukács, 97 éves/

Itthon vótam az egész háború alatt. Kinn tőtöttem a háborút a tanyán. Mán akkor ötven éves elmúltam, nem vittek el katonának.

A feleségem mondta, hogy mindenki megyen elfele.

- Én nem megyek innen - mondom. - Maj' kimegyek a jószággal, odaki leszek.

Alig vót itthon két nap, kijött. Aszonta: ű nem bánja, ha a házát elviszik se, ű nem marad ott maga.

- Akkor legyél itt.

De csak: menjünk!

- Én aztán nem megyek sehova se! Mehetsz, ha akarsz, én nem tartalak vissza. Én ne legyek oka, ha bajod esik. De én innen nem megyek.

Vótam az első világháborúba, vót annyi érzésem, hogy ahun többen vannak, nincsennek annak a nagy zaklatásnak kiúve, mint ahun kevesen vannak.

Az átvonuló csapatok nem is igen vótak olyan rossz viszonyba velünk. Inkább ezek a csavargók!

Eccer egy tanftó bejött hozzám, másodmagával. Aszonták, hogy űk nem oroszok - törökök. űk a Káspi-tengerhe hét kilométerre laknak - aszongya. Meg tudtuk érteni egymást, pedig oroszúl beszft. Mutatta a térképen - vót nekem térképem, magyar térkép, meg oszt' az egész világ térképe is megvót -, mutatta, hogy űk itt laknak, űk törökök. Azt mondta:

- Bolsevik nem jó! Bolsevik nem ... - mindfg azt mondta.

Na, osztán azt kérdeztem meg tülle, hogy:

- Hun jár ez a sok csavargó katona, akik itt jönnek-mennek? Nincs ezeknek semmi beosztások? Semmi fegyelem? - Mer' mindfíg vótak, hogy öt-hat, kettő-három, mindfíg jöttek.

- Hova mennek ezek?

Hát osztán aszonta, hogy ezek jönnek - legtöbb rísze - a kórházbúl, osztán van neki ... kinek két hét szabadsága, kinek mennyi, oszt eltöfik itt szanaszfíjjel az időt. Mer ott vót a gyűtőtáborok Mezőkövesden, oszt oda vannak irányítva - aszonta. De azt a szabadidőt, amíg nem kell nekik jelentkezni, itt tötik el, szanaszfít a tanyák közt, meg a városon. Ki erre, ki arra.

Azír vót az a sok csavargó! Azok oszt loptak, meg mindent elkövettek.

Mer' először csak keresztülmentek, nem vót itt semmi baj. Még nem is nagyon lövdöztek. A nímtek, azok inkább lűttek. Turgonyon, a turgonyi állomásnál vót egy központjuk, onnan dőgoztak.

Ahogy átmentek, eccer egy íccaka felébredek: borzasztó zúgást hallok. Ezek traktorok? Vagy mi az isten? Hát vagy harminc tank! Itt a Nagy-csorbai úton jöttek befele egfisz íccaka. Akkor oszt lett nagy kavarodás, amikor ezek idefrtek! Mer' akkor mán tele vót a város orossal, oszt visszanyomták akkor az oroszokat. De oszt azután az oroszok is segfítségét kaptak, akkor osztán apránkint - beletött abba majnem egy hónap - keresztül tudtak menni a Tiszán.

Olyan közelharcok, meg ilyesmi, nemigen vótak. Én nem tudom: nem úgy ment most a háború, mint az első világháború alatt. Akkor annyian vótunk, annyian mentünk, hogy szóval írte egyik ember a másikat. Ezek nem úgy vótak. Nyóc-tíz, egy raj, ha itt meg amott beásta magát - valahogy úgy vótak. Nem tudom még azt se, hogyhát hogy tartották a kapcsolatot egymással. Meg amikor támadtak is: a Tisza-hidat, Szolnok fele, innen a határbúl, a kisújszállási határbúl lűtték! Aszonták: harminc kilométer. De iszen nem harminc kilométer az, több: ötven kilométer Szolnok ide. Na, itt láttam olyan nagy ágyúkat, hogy traktorok vontatták. Olyan nagy ágyúk vótak!

Az is érdekes vót osztán, ahogy az első orossal tanálkoztam. Mán akkor tudtuk, hogy itt vannak az oroszok közel, mer' közel hallott az ágyúszó. Meg kispuska is hallott mán akkor: errefele, itt a város körül lőttek. Hét kilométer ide Turgony, ahun mink laktunk, hát mán kezdtek hallani a kispuska-ropogások. Egy reggel kimegyünk, hát: jönnek az oroszok! Ott jöttek a kevi úton. Vót ott egy keresztút, a mi tanyánknál, nem íppen mellette, előttünk még vót egy tanya, ott jött az ágyú. Meg gyalogosok is jöttek mán. Eccer benyargal egy, oszt bemegy az istállóba. Az egyik lovat kifordította, ráült, elment. Amin addig ült, azt meg otthatta. Ez vót az első tanálkozás.

Másodíkszor meg: Na, elmentek az oroszok, visszajöttek a nímtek! Vót egy jó pár-csizmám. Mondom magamnak: mán a nímtek csak nem veszik el a csizmát... Hát oszt alig húzom fel, jön egy orosz lóháton, leszáll a lórúl, leveszi a puskát, rámfogja: vessem le a csizmát! Hát levetettem, odaadtam neki. Ű is levetette. Egy olyan vászonszárú csizmát adott nekem, az enyfmet meg felhúzta, elment vele. Mer' akkor mán a nímtek megint elmentek, én meg nem vettem észre!

A másik lovat meg ezek a csavargók vitték el. Egy íccaka ott hált nállunk öt. Mikor odajöttek, hoztak egy nagy pulykát. Lűtték valahunnan, ott valahun

mifelénk meglútták, oszt odahozták az én feleségemnek, hogy koppassa meg, oszt főzze meg. Meg is főzte, megették, minden... Ott aludtak akkor fccaka. Reggelre kerítették egy szekeret, az én lovamat meg belefogták, felültek a szekerre, oszt elmentek. Azúta se láttam a lovamat...

Na osztán jött egy ló: egy fiatal hoztak eccer. Mer' igen-mindíg úgy esett, hogy ha elvitte az egyiket, hagyott ott másikat. Vót nekem tán tíz is az egész háború alatt, mán ez alatt az idő alatt: hun az egyiket vitték el, hun a másikat. Na, ez a fiatal: elég nagy, hosszú lábú csikó vót, de alig bírta mán menni. Bevezettem az ólba, oszt összerogyott. Nem tudott felállni, úgy vót vagy két hétig. Úgy küszködtem ott vele: fekvé ett meg itt. E' maradt meg, ez a rossz csikó! Csak azt néztem meg mikor bejött az ólba, hogy milyen idős lehet. Láttam, hogy még akkor vált: nem vót három éves, a két évet tötötte be csak. Na - mondom - e' még fiatal, még kipülhet valamennyire. Még meg kanca vót! Nem is tudott osztán menni egész tavaszig. Többször el akarták vinni még azután is az oroszok, de hogy sánta vót, nem vitték el.

Amúgy a Vinkhájelen, az urasági majorba, vót vagy százötven darab ilyen rokkant ló. Azokat ott tartották egész télen, ott teletették. Az embereket, az ottan-körül való embereket, elhajtották oda állatgondozónak. Én megúsztam, nem kerültem bele. Aután oszt tavasszal elvitték ezeket a lovakat, nem tudom, hogy hova. Bevagonfrották. Lehet, hogy elvitték Oroszországba. Ez mán a háború vége fele vót, tavasszal...

Hát ezek az oroszok osztán jól vótak itten: jó ellátások vót. Mer' akkorára mán elcspeltek, minden, vót búza. A tengeri meg töretlen vót, vót mit etetni.

Ahova osztán odakaptak, a disznókat igencsak elhordozták. Nekem is vót négy hízó - na, csak egyet vittek el, a többit meghatták.

De: lejártak amúgy arra Csorbára, meg Kevi-Csorbára, onnan hajtottak bornyúkat meg teheneket. Aszonták akkor, hogy a szolnoki kórházba viszik azokat a jószágokat. Ezek jöttek minden héten vagy két hónapig. Mindíg ha eljöttek - igencsak úgy szombat-tájba jöttek - minállunk jöttek mindíg a kosztír. A kokasír! Mindíg két kokast elvittek.

- Kokasku, kokasku - aszonta.

Megfőzték az asszonyok nekik, oszt megették.

Annyiba osztán én szerencsés vótam, hogy a tojók igen-megmaradtak.

Gödöllőről hozattam én, mer benne vótam a baromfityenyésztő egyesületbe, száz csirkét. Az vót a helyzet, hogy csak a fehér tyúknak a tojássát veszik át a keltetőbe, így osztán a vezetővel megállapodtunk: Gödöllőről hozattam száz fehér csirkét. Szípek vótak! Fel is nőttek. Mikor osztán bejöttek az oroszok, aki csak jött, mindíg:

- Kokasku, kokasku! - fogni kellett nekik a kokast.

Vót benne vagy harminc kokas. Még ezen kívül a magunké-fajtából, azokból a sárágból, abból is keltetett a feleségem... Nem kellett télbe se enni adni nekik, mer a tengeri töretlen vót. A tyúkok éltek rajta, nem sok baj vót velek. Ahogy szanaszít vótak, nem is tudták mindet meg se fogdosni. Maradt annyi, hogy tavasszal még el is adtunk a tyúkokból.

Meg én akkor termeltem vagy hatszáz kodrát krumplit, azt elfődeltem ősszel, aután meg hó lett rá, be vót fedve, osztán nem lelték meg - az is megmaradt. Úgyhogy tavasszal eladogattam a krumplit meg a csirkét.

Még az apámnak is adtam vagy tizenöt tyúkot, mer' itt a városon minden csirkét-tyúkot megettek ezek a hátramaradt oroszok. Meg ezek a jövő-menők. Meg hátrább még kórház is maradt itt, oszt azoknak az ílelmezésre a disznót, a bornyút, mindent... Meg a tehenet!

Mondjuk: itt vót Szekeres Miklós. Jó gazda-ember vót, oszt szíp teheníszete vót neki. Itt lakott közel ídesapámékho. Níha-níha hazajöttem a tanyáruíl, ídesapámék még akkor megvótak, oszt csak kíváncsi vótam, hogy mi van az öregekkel. Hát láttam Szekeresék az akol ódalán: ki vótak terítve a tehen-bűrök! Na - mondom - kiforgatták a teheneket a bőrükből! Megették a szíp teheneket, mindet!

Meghát ezek a csavargó katonák, mondom, ezek sok mindent elkövettek. A nőkkel is a tanyákon... De azír nem lehet mondani, hogy olyan túlságosan üldözték volna az asszonyokat. Akik könnyebben álltak nekik, hát azokat! Meg a fiatalok, azok búkáltak. Nekem is vót... mán a húgomnak egy ján-tesvíre, akkor mán olyan tizenkilenc esztendő s vót. Hát ídesapám ott dugatta a galamb-padon, vót egy kis galamb-pad elrekesztve nállok. Egísz nap ott hordta Erzsikének az en-nivalót, mikor úgy jobban járkáltak ezek a csavargók. Mer' vót rá eset, hogy elmentek, oszt egísz hétig nem jött másik csapat. Erzsikét ott dugatták!

Avvót azír - az igazat megmondva -, hogy mink is csak olyanok vótunk, mikor az első világháború vót. Csak jobban megérti az ember, ha maga is próbálta. Azt azír még most se értem, hogy hun járt itt az a sok csavargó katona. Csak igaz lehetett, amit az a török tanító mondott: a kórházbúíl mehetek. Azok oszt loptak.

Nem kellett a ruszkinak paksus!

/Elmondta F. István 78 éves/

Ott kezdem, hogy mán akkor hífkálták be a szekereket, lovakat, minden, oszt ílftem attúíl, hogy elhajtanak. Ez mán 44-be vót. Paliék meg - itt laktak a szomszíd tanyába - el akartak menekülni. Neki nígy ökre vót, meg egy lova, osztán azt mondta, hogy adjam neki a két lovat, í meg nekem adja a két első ökröt. Olyan öt-hat évesek vótak. Így megegyeztünk...

Mán mégse egyeztünk, mer' azt mondta Pali, hogy tódjam meg valamivel a lovat. Mondom:

- Én nem tódom!

- Na - aszongya - maj' a hónapos vásárba kimegyünk, osztán kihozod a lovat, megtudjuk, hogy mék ír többet!

Azám, de ítet akkor héten szerdán behítták katonának, így oszt nem tudtuk tovább intézni. De a felesíge mégis aszonta, hogy adja az ökröt, adjam a lovat. Menekülni akartak elfele: echót csináltak a szekérre, ponyvát húztak rá. A másik szomszíd, Fódházi Albert bácsi is odavót, katona vót, oszt a felesígit, Ilonka nénit is rá akarta beszílni Varga Juliska, Palinak a felesíge, hogy menjenek egyútt. Ilonka néni átjött, rítt, hogy mit csináljon? Én meg azt mondtam neki:

- Hát, Ilonka néni, ne menjünk sehova. Inkább itt dögöljünk meg, mint valahun! Úgyis utóílrnek bennünket. Lúval hova tudunk menni? Sehova! Én nem megyek...

Azután Ilonka néni is letett rúlla, így oszt itthon maradt Juliska is, meg a két kisjány is.

Meg én se adtam oszt a lovat. Ki tudta akkor, hogy lesz? Paksus kellett azelőtt! Mondtam Juliskának:

- Én nem adom oda a lovat! Hászén át se tudjuk fratni a paksust...

Azúta sokat gondolkoztam mán rajta, hogy nem kellett a ruszkinak paksus! Nem kírte, hogy: hun a paksus?

Előbb azír csak elmentem a vásárba, ha mán annyira rálett Juliska. Hazajöttünk szekérrel, de mán nem mertünk bejönni a városba, hanem itt álltunk meg a Rácz doktor út tanyáján. Pista fiammal jöttem, olyan három-négy éves vót, meg a kisjánnyal, az két évvel vót öregebb. Azok ott eljátszottak. Pocsai Áron lakott akkor azon a tanyán, az meg szomszíd vót nekünk Szejkőbe hogy laktunk, ismertük egymást. Nekik is vót olyan kis családok... Kifogtam ott a lovat, oszt mondtam Áronnak:

- Nem megyek haza szekérrel, mer el tanálják hajtani.

Felültem a lúra, úgy mentem a hónapos vásárba. Annya meg - mán a felesígem - eljött a piacra...

Kis Aladár meg, az állatorvos, a' járt a tanyára is hozzánk, ott állt a kapuba. Még abba az időbe a vásárkapuba olyan szín vót, ott állt. Nem lehetett bemenni a vásárba - kivált lúval, de tehénnel se - móg meg nem nízte. Mikor odaértem, azt mondta nekem Kis Aladár:

- Mit akar itt, Pista bácsi?

Mondom:

- El akarom adni a lovamat.

- Menjék innen kifele, móg szípen van! Elhajtják, majd meglássa! - Nem engedett be.

Nem is akartam osztán. Mán akkor az óvóhely háta megett lövődöztek: a géppuska szólt. Visszafordultam, köszöntem a doktor úrnak, oszt eljöttem. Felültem a lúra.

De: mikor mentem kifele a vásárba, még akkor nem láttam semmiféle katonaságot. Nem láttam! Mire mán jöttem - nem tótt abba egy jó félóra, nem olyan messzi vót - ott a kevi kövesúton, erre befele, annyi nímet! Ágyú, meg mit-tudom-én ... szóval teli vót az út nímettel... Leszálltam oszt a lúrúl, megálltam. A nímetbe vót azír annyi embersíg, hogy a két első lovat félrefordította - mer' nígy lú vót az ágyúba -, oszt átvezettem a lovat. Nem ültem rajta, csak vezettem. Egy kis földút vót a temetű mellett, azon eljöttem a város szliig. Itt a Cigánvárosnál - úgy híttuk, meg úgy híjjuk most is -, Vida Gábor házánál oszt felültem megint a lúra. Szíjjelníztem a lú hátárúl: mindenütt katonát láttam! Mindenütt! Az összes úton mindenütt nímet katonát! Kiabáltak azok nímetül, de én nem értettem. De meg vótam szelesedve! Csak filtem, hogy elviszik a lovat. Akkor könnyebbültem meg, mikor kimentem a tanyára.

Mán előbb ide a Rácz doktor úr tanyájára, mer' a két gyerek ott vót, meg annya is odajött. Aután oszt kimentünk a tanyára. Nem is jöttünk haza, míg a ruszki be nem jöttek.

Ez szombaton vót, de mán vasámap, úgy tíz óra tájba, bejött három ruszki lúháton. Rögtön elvitte az egyik lovamat! Mellékötötte az övének, oszt elvitte. Aután elvitték egy pár nap - vagy egy hét? - múlva a másikat.

Sirattuk... Annya siratta jobban, én úgy vótam vele: örültem, hogy nem bántott bennünket. Minket nem, Tóth Palinét azt... Mán nem ütöttek, hanem máskülönben

piszkoskodtak vele... De minket nem bántottak sose. Csakhát elvitte a lovat, elvitte a hízfót, elvitte a tojást, meg ami jött. Ami vót, mindent!

Vót hét-nyóc darab disznóm akkor. Kettő úgy külön vót, mán akkor vótak olyan mázsások, még tán több is. Nem érttem én ruszkiúl semmit se, de mondta meg mutatta:

- Svinya, svinya! - oszt ment az akolhoz. Kivette a gyufát a zsebiből, oszt magyarázta: öljem meg, oszt perzseljem meg. Nem vót mit tenni, le kellett vágni. A puska puska vót.

Elmentek oszt közbe a kevi fődre, nem messze vót a határho. Átmentek, hoztak vagy két-három zsák kromplit a derékba. Akkorára mán a naggya-szört leperzseltem a disznórúl, oszt mondta, hogy vágjam szíjjelfele. Szíjjel vágтам, meg kilöktem belőlle a belet. A gyerekik meg körülálltak, nem ilyen világ vót akkor, hogy nyakig van a gyerek mindennel: éhesek vótak. Meghát kíváncsiak vótak jobban, oszt néztk. Hét gyerek vót: minállunk vót kettő, Palinál vót a két kisjány, meg Egyed Pali - aki párttitkár -, az is ott lakott mint cseléd, annak meg három kisfia vót. Ott néztk, oszt annya mondta a ruszkinak, hogy:

- Aggyfk a gyerekiknek belőlle egy kicsit!

Ammeg mutatta, hogy van még az ólba másik!

Akkor este oszt - átjött aután Egyed is - levágtuk a másikat is, lesütöttük akkor íccaka. Nem lehetett vámi, mer elvittük vóna! Zsírosbödönbe tettük, oszt elástuk.

Aután így is vót, úgy is vót. Kikoptunk mindenbül... Mikor elment a front, akkor még vót aprófk, pulyka is vót vagy hetven darab. De itt vótak a városon, osztán jött a ruszki szekérrel kifele. Ahun vót jószág - lú vagy ökör -, menni kellett zabrálni a ruszkival. Nekem mán akkor nem vót meg a lú; az egyik két ökröt Egyed magának fogta be, a másik kettőt meg nekem, úgy mentünk zabrálni, szekerekkel.

Ott vót a tengeri, mondta nekem, hogy a pulykát - mondta ruszkiúl... brrrrr... - hajtsam befele! Azt megérttem. Hogy a fene egye meg! Harminc pulykát be kellett hajtani: tettünk fel a szekérre. Mentünk - öt-hat szekérrel mentünk - a másik tanyába: harminc tyúk... Egyik helyen ez, másik helyen az.

Ahun az a szociális otthon vót akkor - itt a városon -, ott vót a konyhájok. Ide hordtuk. el vót ereszgetve a bornyú, a disznó, a pulyka, az aprófknek meg drótsátor vót. Vágták ott lefele, főztk. Koppasztották... Annyi cigán vót ott, mint a veszedelem!

Egész héten kijárt oda az a ruszki. majd mikor oszt elkopott onnat a mi kömyfkünkrúl, akkor ment át a kevi fődre. Ez így vót!

De sok csavargó is vót benne. Még tavasszal is vót itt ilyen jött-ment. Egy vót különösen, aki egész márciusig megvót. Sok tanyát felfogott, két hétbe került oda mihozzánk. Akkor oszt jóltartottuk. Vagy hát adtunk neki, ami vót. Nem válogatott ű se az enivalóba, meg mink se, mer' nem vót. Majd aután kősbbe elfogták. Hogy Kevibe, a parancsnokságon mit csináltak vele? Úgy mán egy kicsit gagyogott magyarul. Mondta, hogy "szabadság" - mán hogy szabadságot csináltak.

Aután oszt az egyik lovamat visszakaptam. Erre jöttem hazafele, oszt megismertem. A bíró tanyáján Kovács János lakott, oszt odáig elvitte - vagy a fene

tudja, hogy vót ... Csak: az én lovam, az egyik, ott maradt. Vissza is adta János, mer' ismerte, hogy az enyfm.

Mikor megláttam, mondom:

- Hát ez meg az én lovam!

- Tudtam én, hogy a tied - aszongya -, csak úgy vótam vele, hogy maj' ha jössz, majd megleled.

Vettem aután mellé másikat, hogy dógozni tudjak. De meg köteleztek is bennünket! Aszonták, hogy termelni kell.

Így ment ez a háború... Sokszor eszembe jut, hogy nem kérte a ruszki a paksust.

Embere válogatja, ahogy a magyaroknál is

/Elmondta B. Sándorné 76 éves/

Sanyi, az uram, itthon volt: megszökött Szolnokról. Hogy: mit csináljon? Mondom:

- Menj vissza, az istenre kérlek, menj vissza Szolnokra! - Attól tartottam, hogy hadbírótság elé állítják, és felakasztják vagy agyonlövették.

Beledobáltam a civilruháját, télikabátját, minden, egy pokrócba, oszt elment. Én meg itthon maradtam a két gyerekkel. De iszen lehet, hogy akkor is elvitték volna, ha itthon marad, mert mindég dobálták, hogy: ekkor-meg-ekkor születettek jelentkezzenek a tanácsházán, meg satöbbi. Rázsó Imre is így ment el, aztán nem is jött vissza, mer' a tífusz pusztított köztök, aztán belehalt.

De akkor mán löttek. Sűrűbben, egyre sűrűbben. Akkor mentünk a pincébe. Nahát: úgy éjfél fele vagy éjfél után egyszer rettenetes gépzúgást hallunk. Mán akkor az ágyúk vagy mi-a-fene lőfegyverek, elhallgattak, de rettenetes-sok gépnek a hangját halljuk. Olyan sűrű, ősz nap volt, sűrű sár volt, de az Erdő utcát mintha szépen kimintázták volna, olyan vót! A németeknek a visszavonulása volt ez: az elszakadás. Mer' mindíg azt emlegették, hogy elszakadási mozdulatot csinálnak a németek... Hát olyan elszakadási mozdulat vót, hogy úgy szaladtak, mint a nyúl! Ki a város szélire, az erdőbe, és úgy tovább.

Akkor azután jöttek az oroszok... De kétszer vagy háromszor jöttek vissza a németek! Bejöttek az oroszok, aztán visszaszorították őket, asziszem, hogy kétszer. Akkor aztán nem szabad vót kimenni az utcára! Sőt: vót olyan ember, aki a fogságból megszökött, jött haza, aztán éppenhogy nem tudott bemenni a kapun, ott lelőtték.

Hát mi részben az Erdő utcán vészeltük át ezeket a harcokat. Az első nagy csapást, azt ott, mer' ott vót pince... Nade rágyöttem, hogy az egy ó-de-semmi! Kisújszállásnak a túlsó végén, a Keleti-temetőnél néhány házat lebombáztak. Namost: a Viola utcán egy család csinált egy alapos bunkert, amelyikbe három család is belefért, olyan négy-öt tagú családok. A bomba leesett a Széchenyi utca sarkán, és összenyomta a földet úgy, hogy csak az ujjok hegye látszott ki. Nem is tudták kiszedni őket a bunkerből.

Itt az Erdő utcán vótunk aztán annyian, mint a... Rettenetesen sokan! Még a Cigányvárosról is jött be egy asszony gyerekestül: pólyás gyerekkel, meg egy olyan gyerekkel, aki szívbjajos vót. Annak odaadtam a cserkészköpenyt az uramnak, hogy meg ne fázzon,, és a nyugágyat: feküdjön abba. Meg is halt aztán az a gyerek szívbjajba. A tejet meg odaadtam - Irénkétül meg Belluskátül, pedig

ezek is kicsik vótak -, odaadtam az anyjának, hogy igya mán meg, oszt szoptassa meg a gyereket, mer' mindig sírt a gyerek, éhes vót.

De mikor az oroszok bejöttek, akkor mindenki elszárguldott, mindenki hazament. Úgyhogy mi maradtunk hármasba: én a két gyerekkel. Ugye, ezek a katonák is be-beittak, éshát nem valami kesztyűs kézzel bántak a magyar lakossággal, úgyhogy félttem. Ki se mertem menni az utcára!

És jött ez a Margit néni, Nánási Jánosné, s mondom neki:

- Mennék mán akarhova, csak jönne értem valaki. Nagyon félek itt!

És akkor Margit néni hazajött ide, mondta az anyósomnak, és akkor az apósom jött, és hurcoltunk át dunnát, párnát, meg ami a legszükségesebb. Aztán itt töltöttük az időt egy darabig.

Itt feküdtünk a pincébe akkor is, mikor visszajöttek a németek, meg minden... Le kellett menni a pincébe, mer' néha azér' köröztek itt a repüllők. Még azt is láttam, amikor a Déli-temető fele egy vadászgépet lelőttek. Láttam ahogy esett, bukott lefele. Mikor megint jött egy visszanyomás... szóval a harmónikázás... akkor megint mentünk le a pincébe. Vót itt egy csóágy, az anyósoméék azt levitték, s én odaraktam az ágyneműt, és a két gyerekkel ott aludtam egész héten keresztül. Vagy két hétig is? Nem állítom mán. De a végén én, mint a szédült légy, úgy mentem, mert azt a nyers pincét csak nem bírtam. Meg az öreg Bugyikék - a szomszédunk vót -, azok is ott voltak. Ammeg ott köpködött, a vén heptikás.

Egy orosz nő, aki a katonákkal vót, röhögött, hogy mint ott vagyunk a pincébe. Mi meg féltünk, be vótunk ijedve! Hol itt szólalt meg a géppisztoly, hol ott szólalt meg a géppisztoly, hol itt durrant az ágyú, hol ott durrant az ágyú. Meg nem is úgy vót, hogy: na, itt meg a harc - na, elvonult, mostmán csend van. Dehogy! Hun itt lőttek, hun ott lőttek, mindígg ratatáztak valahol.

Például néha eljött ide egy orosz katona, és mikor jött egy német vadászgép itt keresztül, akkor becélozta: ráratatázott. Kis idő múlva visszajött a repüllő! Mer' észrevette a vadászgépen, hogy rálőttek. De én mán akkor a két gyerekkel a térdemen így reszkettem a pincébe. De az orosz katona is ott vót mán akkor, lenn a pincébe, ő is be vót gyúlva!

Meg amikor mán nyugalom volt, amikor mán arra Szolnokon túl, nem-tudom-én hol volt a harc, volt itt például a Petőfi utcán egy ház, s egy katona belelőtt a nádba, és akkor felgyulladt. Úgy szóltak az öregeknek, Öreg Szabóéknak, hogy győjjenek mán: ég a ház a fejük fölött.

Namost: csend lett egy darabig, akkor megint az óriási dübörgés. megint vonultak! Idehallatszott a négyes főútvonalról. Az borzalmas vót! Megint csend lett, akkor itt egy orosz katona nem vót. Egy fél nap múlva tele lettünk itt orosz katonákkal mindenütt: az udvaron, az utcán, itt a lakásunkba, megtömve taljesen orosz katonákkal...

Egyszer volt az, hogy bejött két orosz katona. Vagy három? Mán nem állítom. Egyik a vezetőjük vót, kis alacsony. Meg egy nagy magos. Aztán: ülünk az asztal köré! Itt vót egy nagy asztal, ebbe a szobába - a hálószoba - anyósoméknál. Aztán ott elkezdték énekelni, nótákat. És akkor mi az egyik helyen neveltünk, másik helyen komolyak vótunk. De szerencsére úgy megnyertük, hogy ott vótunk komolyak, ahol tényleg komolynak kellett lenni, mer' oszt mondta az orosz, hogy ez nagyon szomorú nóta. Egyszer azt mondja az anyósom éjfél után - akkor mán a fonott székbe bóbiskolt, oszt felriadt -, azt mondja:

- Húzzátok mán a generálmarsot!

Feláll a kis tiszt:

- Nyet, mama, nyet! - megértette.

És tényleg úgy lett, hogy nem mentek el. Majd egy idő múlva, éjfél után... nem-tudom-én... négy óra fele jött egy katona. Akkor oszt szedték össze a cók-mókot, és eltűntek.

Na, akkor - belekerült egy-két nap - megint jött egymásik bázis. Vagy egy nap? Fél nap? Mán akkor másik szakasz volt. Szóval így jöttek sorba egymás után.

Amúgy nagyon féltünk tőlök. Különböen ellenségek is voltunk... Például az vót az első megijedésem, hogy egy orosz katona lóval együtt bement ebbe a boltba, itt a sarkon, elővette a korbácsot, és a bótost elkezdte ütni. A másik pedig: a kútra jött egy ember, a Böndő-kútra, mer' nem volt vizük otthon, azt meg bevitték a Böndő-kocsmába, a WC-be: ott akarta lelőni egy orosz katona. De olyan részeg vót, hogy célt tévesztett. Hát ezek oszt úgy megijesztettek bennünket, hogy borzasztó.

Hogyha beittak, vadak vótak. Vadak, nagyon vadak! Hát nem mind, embere válogatja, ahogy a magyaroknál is. De: a spirituszt is megitták, meg a sósborszeszt, minden szeszt, amit találtak. Ahol nagyobb tömegbe vót - mán így házaknál - bor vagy pájinka, kiöntötték inkább, kieresztették a hordúból, hogy ne jussanak hozzá.

Voltak aztán köztök rendesek is. Mikor bejöttek ide hozzánk az első katonák - vótak vagy ötven -, széjjelnéztek, de nem nyúltak semmihez. Anyósomnak az órája - egy konyhai óra - fenn volt a falon, de azt se bántották. Szőlővel kínáltuk őket, mer' még a lugason szőlő volt. Azt se kértek.

De amúgy a katona abból tartja el magát, amit tanál. Főznek, főznek nekik, de hát addig is megéheznek, míg van idejek letelepedni. Az én tyúkom is mind elment, meg az öt libám, meg a disznóm. Lelövöldözték őket, vitték, osztán megfőzték valahol.

Meg ide is hoztak! Egyszer azt mondja neki az anyósom, ahogy megy el az orosz:

- Na, isten áldja meg!

- Nyet, mama, nyet - aszongya. - Doszvidána! Doszvidána!

Kis idő múlva gyön: egy zsák tyúk! Koppasszuk meg, főzzük meg! Hát mindnyájan hozzáfogtunk: Gyújtottuk a tüzet, aztán koppasztottunk. Egyszer Sztármáriné, a szomszédasszony, nem tudom, hogy a harmadiknál vagy hanyadiknál járt mán:

- Húúj, ez meg az én tyúkom! - hazament, oszt tényleg az ő tyúkjá volt.

Az anyósom oszt megfőzte, a katona meg vitte lábasostúl. De az anyósom - ő nem félt tőlök, visszabeszélt, meg-satöbbi - kért is belőlle:

- Mamának is, mamának is, tányérba! - mutatta.

Belenyúlt kézzel, ahogy rotyogott!

- A fene egyen meg - aszongya. Odaadta oszt Bugyikéknak, nem ette meg.

Elvittek mindent, mindent a teremtett világon! Ott, ahol le voltak telepedve, lelövöldözték az aprólékat, és elhasználták...

De viszont ez tiltva volt nállok! Mer' volt egy csendőr-csapat, akiknek a tányérsapkáján zöld volt... Minden biliárdasztalról leszedték ezt a zöldet, és Sztá-

márrival - olyan fótozó szabó vót különben - meg a kis Posztóssal rácsináltatták a sapkára. Na, ezek tiltották ezt a lopást, magyarán megmondva: a zabrálást.

Jónás Jánosnak az édesanyját is... Szegény özvegy, hadiözvegy asszony volt, úgy nevelt... nem-tudom-én... négy vagy öt gyereket mosásból, meg minden. És akkor le kellett vágni a disznót, hát levágták. Két orosz katona meg bement, és el akarta venni, Jónásné meg nem akarta engedni, oszt lelőtték, Azt mindenütt keresték, azt a két orosz katonát! Valószínű, hogy meg is találták.

Én is hogy jártam! Itt lakott Viktor - úgy hívták ezt a tisztet, ilyen csendőr vót, de nagyon szerette Irénkét - valameddig itt lakott. Ő csináltatta a zöld sapkákat Szatmáriékkal éjjel-nappal. Egyszer jön ide az Erdő utcából egy szomszédom, hogy menjek azonnal, mer' feszítik kifele az ajtót. Én meg szóltam Viktornak. Rögtön felugrott, és ahogy mentünk is, mindfíg lökdöste a vállam, hogy: gyorsabban szaladjak, gyorsabban szaladjak. Mikor odaérünk a kapuba, le van téve egy nagy üveg uborka. És feszíti kifele az ajtót! De a kapám mán így be vót görbülve. Hatalmas-nagy ajtó vót, ilyen kúcsokkal, mint a fél-karom. Akkor: betért hozzá Viktor, kért valamit, biztos az igazolványát. A katona nem akarta odaadni. Akkor elvette tőlle előbb a tárcsát - a géppisztolyról a tárcsát -, kitepte a keziből. Aztán megfogta a zubbonyát, kitepte a papírokat. Az a katona olyan piros vót, mint a paprika! Arról szakadt a víz! Itt jöttek a Kígyó utcán, én is jöttem velök. Meg-megállt az a katona, és majdnem sírt. Rimánkodott. De Viktor csak lökte. De még mielőtt elmentek vóna, kinyitatta velem Viktor az ajtót, és mutatta, hogy:

- Innen akarsz te lopni?! - biztos azt mondta neki. Magyarázott valamit, kiabált. Hát nem vót ott a lakásba semmi érték.

És felvitte a tanácshoz, mán a városházához. Azt mondták másnap, hogy ötöt lőttek agyon. Nem hiszem, hogy ezt is agyon nem lőtték. Ahogy az reszketett, ahogy szakadt róla a víz, ahogy izzadt kínjába, és ahogy majdnem sírva fakadt! Elszakadt a csapatjától, és akkor így lopogatott. De a vizes uborkát, azt is képes vót ellopni!

Nem beszélve arról, hogy a nőket meg úgy üldözték, hogy aho' fogalom nincs.

Én hála istennek megúsztam, mer' öregek között voltam. De arra emlékszek, hogy egy akart adni nekem karikagyűrűt. Sok ékszer vót nála! Hogy hamis vót-i? Vagy nem vót hamis? Nem tudom. Adni akarta a karikagyűrűt, oszt mondja apósom, hogy: nem! Én is mondom:

- Nem kell nekem. Van nekem. Nem kell nekem! - ijedten mondtam.

Aztán azt mondja: papa is mamának... tehát akkor ő is adhat énnekem... Ugye, ettől mán az ember megijedt, és örült, ha nem látja őket.

Meg Szatmári bácsinak köszönhetem, hogy megúsztam. Mer' ha katona jött, akkor ő tudott beszélni egy kicsit oroszul, orosz fogságba volt az első világháborúba, és akkor mondta, hogy hova menjenek. Arra küldte őket a Cigányvárosra mindfíg, hogy ott találják bárizsnyát. Meg a két gyereket Szatmári megtanította egynéhány orosz szóra. Anyósom meg:

- Gyertek csak, gyertek csak! Na, mondjad! Mondjad!

Ezek oszt megálltak az orosz előtt:

- Pugovica: gomb, nozs: kés, sztól: asztal, vedr: veder, doszvidánye: viszontlátásra...

Mindegyik úgy szerette a gyerekeket, hogy borzasztó. Kaptak töllök olyan húsos derelye-marhaságot, oszt mondom nekik:

- Rágjátok mán, egyétek! - mer' csak fanyalogtak.

Mikor Vaszil kiment - itt lakott a szobába -, a sparhelt alá lökte mind a kettő.

Akkor a sarkon lakott megint Ráczi Mihály bácsi, az is értett az oroszok nyelvén, az is fogságba vót. Namost: a Böndő-kaszinóba toborozták a fiatal nőket, hogy menjenek mosni. Hát engem Ráczi Mihály bácsi mentett ki. Azt mondta, hogy engem nem lehet, mer' én beteg asszony vagyok. Úgyhogy engem két ember is védett.

Ezeket mán aztán nem bántották, csak mosni kellett. Vigyenek teknőt, vigyenek szappant meg mindent, mossák az ő holmikaikat. De vót olyan, hogy kilencven éves asszonyt is bántottak! Embere válogatta: ki milyen intelligenciával rendelkezett.

Olyan is van itt, Kisújon - mán csak nem mondom a nevit -, aki egy orosz katonától való... De fel is volt készülve az orosz: akit megerőszakoltak, azok mind, kivétel nélkül, mentek, és inekciózták őket. Úgy mentek sorba az asszonyok, akikkel így baj történt. Meg a nemi betegeket is kezelték. Vót itt egy Csizmadia nevű ember, az két vagy három évet letöltött az orvostudományin, aztán otthagya. Ezeket a nemi betegeket, mán a katonákat, arra bízták. A felesége meg - szemüveges vót, olyan nagyfejű asszony - vitte a kést:

- Vágd le nekik! - asszongya. - Vágd le nekik, a fene egye meg! - hogy a micsodájukat vágja le.

De sokan kaptak itt nők is nemi betegséget. Sz. Nagy Teruska is úgy kapott, hogy megerőszakolták, és nem ment orvoshoz idejében. Úgyhogy bele is halt. Sokan voltak ilyenek! Nagyon nehéz helyzet volt ez...

Annak előtte mi nem gondoltunk erre soha. Én legalábbis nem gondoltam. Csak mikor a háború mán közeledett erre, akkor kérdeztem meg a villanyszerelőt, Ari Pistát:

- Mondja mán, igaz az, hogy a nőket üldözik?

Elkezdett nevetni, oszt asszongya:

- Igen. Ezt csinálták a magyarok is.

Amék csinálta! Mer vót olyan is, aki fel vót háborodva, amikor ilyet hallott a magyarokról:

- Nem igaz, mer' minállunk fejbőlötték, ha azt csinálta vóna!

Voltak osztán olyan nők is, akik itt járkáltak az utcán előre-hátra. Voltak olyanok is, ajjaj! Vót itt négy jány, négyen vótak testvérek. Hát ezek a világ csúfjai vótak, de ezeknek mindegy vót. Itt lakott egy kiskatona, tizenkilenc éves, Miska, az anyja magyar, az apja román vót, a katonatisztnak volt a pucerja, egy román ezredesnek. Látom, hogy Miska átöleli az egyik jánt, oszt úgy mennek.

Üzentem neki... Mer' volt egy nagyon beteg fiú, egy gyomorbajos. Nem bírta a kosztot mán, annyira tönkre vót menve, hogy a legvastagabb rész a lábain olyan vót, mint a karom. És rántottát csináltam neki. De beszélt magyarul teljesen. Ennek mondom:

- Miska meg mit foglalkozik avval a nővel? Bírja ki hazáig! - Mán akkor mentek visszafele Aradra. - Mer' azok nemibetegek. - Nem tudom, hogy azok vótak-i vagy se, de olyan híruk vót...

Ez a fiú meg megmondta Miskának. Mondta osztán, hogy nem is foglalkozik vele, mer' egy kila cukrot meg nem-tudom-mit kért. Aszongya: nekik is csak úgy adják a cukrot a teába. Ilyen kocka vót az, vót benne egy kis rum is - szóval rumszaga vót -, aztán benne vót a cukor is, meg benne vót a tea is. Egy kila cukorhoz ő se tudott hozzájutni...

Egyszer aztán anyósom addig kiabált itt velem, mfg el nem üldözött a háztúl. Elmentem anyámhoz. Ő meg a négyes útnál lakott, a Nagy utcán, ott meg jobban jöttek-mentek az oroszok mindfíg. Hát az egy kínszenvedés vót! Mer' ott, az anyám háza közelébe is leesett egy bomba, és szétrepedt a kemence - a kisszobába szorultunk mindnyájan.

És odajött egy orosz katona, aki minden áron feküdt vóna le. Éshát engem eldugott anyám. Előbb ki, abba a hideg szobába, améknek az ablakát, mindent, kivette a bomba. Aztán meg a kisszobába: a kemence mögött vót egy sut, osa leültem a fődre, oszt anyám minden dunnát rámrakott. Ott az ágy meg a sut közt *ennyike* hely vót. Mikor látta anyám, hogy mozdúl az orosz, mindfíg úgy rakta a székeket:

- Ide oszt nem jössz, a fene egyen meg! Ide nem jössz... - Aztán egyszer felugrik. Elment. Ezt is megúsztam.

Nem sokáig voltam ott anyámnál, eljöttem haza. Karácsony szombatján költötetett Károly, az öcsém, akkor mán itthon volt.

Nem maradok ott tovább, megyek haza az Erdő utcába! Mer' ott meg a disznóólba egy nagy láda le volt ásva, benne az edényeim, a ruhaneműjeim, még a rádió is, minden a teremtett világon, és valaki megkaparta a földet. Odajárt piszkolni, merhát a WC teteje mindfíg csupa volt... És félttem, hogy megtalálják a ládát. Ezér' mondtam, hogy menjünk haza. Az lesz, ami lesz, nem érdekel tovább semmi se. Rettenetesen el voltam keseredve, úgyhogy azt mondtam:

- Nem bánom, ha az utcán halok meg, fordulok fel, akkor se törődök mosmán semmivel!

És akkor visszamentünk. Márton Jánosnét meg az anyját kértem meg - a szomszédba laktak -, hogy gyöjjenek át hozzám aludni, hogy ne legyek egyedül. Meg ők se legyenek egyedül.

Próbáltam azután munkát keresni, meg minden. Az első keresésem tíz pengő volt - megsirattam azt a tízest öröömömbé. Elkezdtem kézimunkálni, és abból is... Egy kis zsfrér, kis szalonnáér, akkor egy kis kukoricáér, meg ezér, meg azér. Úgyhogy azt mondták nekem akkor, hogy talpraesett asszony vagyok.

Így kínlódtam, mfg aztán az uram haza nem jött a fogságból. Lett keresőm.

Hódi Sándor

Kisebbségi mentalitás

Nemzettudat - helyzettudat I.

Ahogy az ember egyik napról a másikra, egyik óráról a másikra megváltozik, áthangolódik, a változó körülményeknek megfelelően átrendezi gondolatait, felülvizsgálja személyi kapcsolatait, újraértékeli sorsát meghatározó anyagi és társadalmi lehetőségeit, szociális helyzetét, kötöttségeit, annak megfelelően változik, módosul identitása is. Az identitásunkkal kapcsolatos problémák ennél fogva mindig más arcot öltenek, mindig más dimenziójukkal fordulnak felénk. Így van ez a nemzeti identitásunkkal is. A nemzettudatnak mindig más aktualitása van, nincs állandó, egy-egy nemzetre, vagy egy adott nemzetet konstituáló egyedekre vonatkoztatható tartalma. Állandó tartalmat vagy azonos jelentőséget már csak azért sem tulajdoníthatunk neki, mivel magának a nemzettudatnak a megléte sem szükségszerű. Ott, ahol a mindennapi élet - a munkavégzés, kommunikáció, emberi kapcsolatok, viselkedési szokások stb. - szempontjából nincs közvetlen gyakorlati jelentősége, *a nemzeti kérdés kívül esik az emberek tudatán, senki sem törődik nemzeti mibenlétével.* Ahol viszont az élet nemzeti vonatkozásai valamiért előtérbe kerülnek, s az emberek fontosságot tulajdonítanak nemzeti hovatartozásuknak, a társadalmi körülményektől és az érintettek konkrét személyes helyzetétől függően a nemzettudat ott is mindig másként merül fel. Térben és időben igen változékony személyi dimenziókról van tehát szó. Olyan érzelmi viszonyulásról és kognitív tartalomról, ami társadalmi meghatározottságunk kötöttségeire utal.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az identitástudat - és azon belül a nemzeti identitástudat - sajátos érdek- és értékszpontokat megfogalmazó, kifejezésre juttató helyzettudat. Ennek a helyzettudatnak a megfogalmazása, kinyilvánítása azonban nem mindig adekvát, és az identitásproblémák éppen ebből a meg nem felelésből fakadnak. Az aránytalanságok, hangsúlyeltolódások a nemzeti identitás esetében nemcsak a nemzeti jelleg túldimenzionálásában, nacionalista magatartásban ölthetnek formát, hanem akként is, hogy az inadekvát helyzettudat következtében az identitásdimenziók közül jogtalanul, *indokolatlanul veszi fontosságát a nemzeti sajátosság.* Az ebből származó személyi meghasonlások alkotják a nemzeti identitászavarok nagyobbik hányadát, destruktív fellépésük miatt azonban mégis több szó esik a nacionalistákról.

Mint mondtuk, a személyiség szintjén nincs állandó és általánosítható tartalma a nemzettudatnak. Ugyanez vonatkoztatható a kultúrára, az anyagi és szellemi objektivációkra. Minden ellenkező híresztelés ellenére aligha beszélhetünk például a nemzeti történelemnek, a nemzeti hagyományoknak, az etnikai sajátosságoknak a "tárgyilagos" bemutatásáról, "ideológiamentes" tárgyalásáról. A nemzeti identitást erősítő alkotások és szellemi megnyilatkozások legyen szó akár művészetről, tudományról vagy publicisztikáról/ *mindig valamilyen aktualitást adnak a nemzettudatnak, valamilyen jelenből fakadó politikai szándékot és törekvést takarnak.* Ez a szándék és törekvés jobb esetben a nemzet vagy etnikai

közösség adekvát helyzettudatának a kialakítására, a fellelhető identitászavarok korrigálására irányul. Ennél azonban, sajnos, gyakoribb az, hogy a nemzettudat elemeinek a felerősítése a gazdasági és társadalmi problémák elfedését szolgálja. A sajtóban, hírközlő szervezetekben folyó hangulatkeltés - szerencsére - hosszabb távon a közösség egészét nem tudja befolyása alá vonni. A nemzettudatot erőszakoltan felerősíteni hivatott ideologikus tartalmak - nézetek, mítoszok, hitek, elvek - viszonylag hamar megkopnak, érdektelenné válnak, feledésbe hullanak. Ennek a pszichológiai magyarázata, amiként azt Csepeli György meggyőzően megállapítja /Csepeli, 1983/, abban rejlik, hogy a mindennapi tudatból egyszerűen kihullanak azok a tudáselemek, amelyek "nem állják ki a napi valóság próbáját", hogy "átadják helyüket új, tapasztalatok által hitelesített tudáselemeknek". Mégsem volna helyénvaló a propaganda tudatformáló hatását lebecsülni. Tartós, s az egész nemzeti kultúrát befolyása alá vonó hangulatkeltés következtében hosszabb vagy rövidebb ideig jelentős néprétegekkel lehet elhitetni, hogy a nemzetgazdaság nehéz helyzetéért, a technikai és kulturális lépésvesztésért más nemzetek "hegemonista törekvése" a felelős, hogy az életszínvonal megállíthatatlan csökkenése, a folytonos áruhiány, a növekvő munkanélküliség stb. a "széthúzó" és "eltartott" kisebbségek miatt állt elő. A társadalmi nehézségekre és konfliktusokra vonatkozóan *az emberek jelentős része ideig-óráig beéri azzal a magyarázattal, amit számára felkínálnak*. Szerencsére ma már az iskolázatlanabb rétegekhez is annyi csatormán érkeznek információk, hogy a propagandát korrigálni tudják. Főként azok az eszmék találnak nehezen gazdára, amelyek nehezen egyeztethetők össze a gyakorlati élet logikájával; azzal, amit az egyszerű emberek a közvetlen személyesség szintjén megélnak és tapasztalnak.

A nemzeti lét problematikájára nem egyforma mértékben érzékeny valamennyi társadalmi réteg, osztály. Ez a körülmény az egyes rétegek és osztályok eltérő helyzetével és helyzettudatával magyarázható. Legérzékenyebbnek, vagy Csepeli találóbb megfogalmazását idézve: "a leginkább érdekeltnek az a réteg tekinthető, amelynek életvilága szorosan kapcsolódik a társadalom szellemi-ideológiai életéhez, és tevékenysége ennek újratermelésére irányul". /Csepeli, 1983./ Elsősorban az ún. humán értelmiségre kell itt gondolnunk, azokra az emberekre, akik napi gyakorlati feladataiknál fogva érzékenyebben élnek meg a nemzeti ideológiakra vonatkozó nézetek, elvárások módosulásait, mint a társadalom más rétegei. Az ipari munkások például - helyzetük és tevékenységük sajátosságainál fogva - kevésbé érzékenyek ebben a vonatkozásban. A nemzettudat helyett náluk más identitásdimenziók válnak könnyen neuralgikus ponttá. A munkásságnál is "immunisabbnak" látszik nemzeti vonatkozásban a társadalom vezető hivatalnok rétege, az állami bürokrácia, amelynek tagjai gyakran tüntetően kérkednek is "nemzetfelettségükkel". Az efféle kérkedés azonban már kompenzációt sejtet, *a "nemzetfelettség" hangoztatása vélhetően identitászavart lepez*. A "nemzetfelettség" eszméje egyébként is tűnékeny gondolati képződmény. Ha a vezető réteg társadalmi helyzete megváltozik, ha egyik nemzet állami hivatalnokai a másik nemzet hivatalnokaihoz viszonyítva valamiben érezhetően hátrányt szenvednek, a nemzeti eszmével szemben addig "immunis" társadalmi réteg máris a nemzettudat gerjesztőjévé válik, s a legteljesebb mértékben kész nacionalista ideológiával telítődni.

A nemzettudattal kapcsolatos empírikus vizsgálatok tükrében általános érvé-

nyű megállapításnak látszik, hogy a nemzeti önismeret - a differenciált történelemszemlélet, az adekvát helyzettudat, a nemzeti előítéletek és előítéltmentesség - nagy mértékben függ az iskolázottság szintjétől. Ezt igazolják Csepeli vizsgálatai is /Csepel, 1984./. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb nemzeti vonatkozásban a *differenciáló képesség, és annál kevesebb a saját és más nemzetekkel kapcsolatos előítélet*. Alacsony iskolázottsági szint mellett a nemzettudat elemei kevésbé racionalizáltak, s főként érzelmi természetűek.

A nemzeti kérdéssel kapcsolatos nagyobb fokú érzékenység és differenciáló képesség nem jelent feltétlenül nemzeti elfogultságot, vagy a saját nemzetre vonatkozó sztereotípiákkal kapcsolatos pozitív attitűdöt. Ellenkezőleg, az az általános, hogy a magas műveltségi szint, a differenciált látásmód, az elmélyült történelemismeret stb. a nemzeti identitást illetően inkább relativizál, nagyobb érzelmi, tudati mozgásteret és kritikusabb látásmódot enged meg. Míg a másik póluson az alacsony műveltségi szint kevésbé tartalombeli, inkább érzelmi, magatartásbeli kötődéssel jár együtt, s a nemzettudatra csaknem az egyértelműen pozitív attitűd a jellemző.

Az ember mások viselkedését - nemzeti vonatkozásban is - saját emberi tulajdonságai alapján próbálja megérteni. *A társadalom áttekinthetetlen és uralhatatlan történéseibe akként próbál rendet teremteni, hogy megpróbál saját beállítódásából és magatartásából kiindulni*. A nemzeti érzésektől túlfűtött személy ezért mindenkiben, aki más nyelven beszél, "ellenséget" vél felfedezni. Akinek viszont nemzeti mibenlétét illetően nincsenek komplexusai, az másokat is hajlandó kedvezően értékelni. Könnyű belátnunk, hogy a mindennapi életnek ez az egyszerű rendezőelve szubjektív és önkényes, sokféle jogtalan leegyszerűsítésre kínál lehetőséget. Egy adott nyelvi kultúra valamennyi fontos elemének igazságáról vagy hamis voltáról egyébként a maga teljességében senkinek sem sikerül meggyőződni. Saját álláspontjának kialakításában, szubjektív tapasztalatainak korrekciójához az ember kénytelen sok mindent átvenni olyan személyektől, akiknek a szavára ad. A más népekre vonatkozó értékítélet a "jónak" és a "rossznak", az "igaznak" és a "hamisnak" ebből a szüntelen egyeztetéséből áll össze. A nemzettudat racionális elemei és a nemzeti léttel kapcsolatos hiedelmek végső soron azonban az eszméket létrehozó és közvetítő kulturális intézményekből erednek, illetve az értelmiség tevékenységéhez kötődnek. A nemzettudattal kapcsolatos nézetek /mítoszok, hitek, értékjegyek/ a nemzeti kérdésben leginkább érintett és érdekelt társadalmi réteg közvetítésével kerülnek be a kommunikációs rendszerbe, oktatásba, művelődési életbe. Ami azzal a következménnyel jár, hogy ennek a rétegnek az alapérzése, beállítódása, helyzettudata válik uralkodóvá és meghatározóvá "nemzeti kérdésben". Sem túl-, sem lebecsülni nem szabad ennek a körülménynek a fontosságát.

Minden kultúrában vannak olyan értékek és eszmék, amelyek a nemzetek közeledését szolgálják, a hasonlóságokat emelik ki, a kapcsolatok erősítésének fontosságát hangsúlyozzák, de találhatóak olyan eszmék is, amelyek viszont a szembenállást hirdetik, az ellenségeskedést mélyítik. Ezeknek az eszméknek a hatása a mindennapi tudatban többnyire semlegesítődik, minthogy a mindennapi tudat az elvont teoretikus kérdésekkel csak ideig-óráig képes foglalkozni. Ennek ellenére sokan mégis aggályosabbak a kelleténél a nemzeti kérdések tárgyalásával kapcsolatban. Attól tartva, hogy az embereket "megfertőzi" a nacionalizmus ra-

gálya, elejét szeretnék venni a nemzeti jellegű kérdések felvetésének és a vélemények konfrontálódásának. Ezzel kapcsolatban le kell szögeznünk, hogy az "ellenséges" eszmék csakis és kizárólag akkor jelentenek veszélyt és szolgálnak a nacionalizmus alapjául, ha a dolgok állása egyébként sincs rendben, *ha a nemzetek közötti konfliktusok a gyakorlati élet szintjéig mélyülnek*. Nem a vélemények harca jelenti a veszélyt, hanem az, ha valamely eszmét ki akarunk vonni a mindennapi élet gyakorlati kontrollja alól, ha a valóságot megszépítő hamis tudat sokáig elfedi a konfliktusokat.

A kisebbségi, nemzetiségi közösségeket illetően a nemzettudattal kapcsolatos problémák forrása rendszerint az, hogy a véleményadó, irányító réteg hiányzik, vagy valamilyen oknál fogva nem töltheti be funkcióját. Megfelelő szintű szellemi élet híján a kisebbségek, nemzetiségek helyzetéből fakadó problémák csak késve, s nem a legszerencsésebb formában vetődnek fel. A nemzetek közötti konfliktusok spontán érzelmi lereagálásai csak további félreértések és feszültségek alapjául szolgálnak. A nem megfelelő szintű szellemi élet másik súlyos következménye az, hogy *nem jön létre a kisebbségek, nemzetiségek helyzetének megfelelő új érték tudat*. Ennek hiányában a nemzettudat kizárólag az öröklött értékrendszerre támaszkodhat, rég értelmüket vesztett sztereotípiákra, előítéletekre redukálódik. Miután ezek az ideológiai maradványok is erőteljes kopásnak indulnak, a nemzeti értékjegyek, kulturális szokások, viselkedési minták, közösségi kapcsolatok elhalványulnak, az etnikai közösség bomlásának nyilvánvaló jeleként általánossá válik a nemzettudat hiánya, a tömeges identitásváltás és identitászavar.

Jóllehet az értelmiség reagál legérzékenyebben a nemzeti, nemzetiségi közösségeket, etnikai csoportokat érintő társadalmi változásokra, és az értelmiség fogalmazza meg az általa képviselt nemzet vagy nemzetiség érdekeit a legkörültekintőbb módon, ezt a funkcióját csak bizonyos feltételek mellett, *megfelelő intézményes háttérrel rendelkezve láthatja el*. Ezért, ha a nemzeti identitászavarok kialakulásának folyamatát jobban meg akarjuk érteni, röviden ki kell térnünk a kultúra szerepére. Annál is inkább, mivel a kultúra és a nemzeti /közösségi/ azonosságtudat bizonyos értelemben összetartozó fogalmak, amennyiben együttesen, egymástól elválaszthatatlanul határozzák meg az emberek életmódját, értékrendjét, szokásait, viselkedési jegyét.

Ahhoz, hogy az egyén azonosulni tudjon egy közösséggel, hogy vállalni tudja az adott közösség értékrendjét és a közösség értékrendjére jellemző munkaszokásokat, helytállást, viselkedést stb., nem elegendő az, hogy ezek az értékek színvonalasan és sokoldalúan, mindenki számára egyformán érthetően és elfogadhatóan jelen legyenek az értelmiség alkotó tevékenységében, a létrehozott szellemi termékekben /könyvekben, színművekben, filmekben, zeneművekben/, hanem elengedhetetlen követelmény az is, hogy az *adott etnikai közösség rendelkezzen egy olyan sokrétű intézményrendszerrel* - iskolákkal, színházakkal, kiadóval, tévé- és rádióállomással -, *amely ezt az értékrendet támogatja, serkenti, képviseli*. Ha az etnikai közösség nem rendelkezik ilyen intézményrendszerrel, vagy a rendelkezésre álló intézmények feladják nemzeti jellegüket, az adott közösség mind kevésbé tudja biztosítani tagjai számára az identifikálódás lehetőségét.

Azonosulása révén az ember tulajdonképpen a másokhoz való tartozás erősítő, én-szélesítő élményére kíván szert tenni. Ennek érdekében hajlamos bi-

zonyos normák betartására, meghatározott értékrend szerinti viselkedésre. Hogyan szolgálhat azonban az a kisebbségi kultúra az én-erősítő és én-szélesítő élmény alapjául, amelyik - megfelelő intézményes háttér híján - maga is bizonytalanná válik értékrendjében? Mivel a nemzettel való azonosulás lényegében véve bizonyos normák betartását, meghatározott értékrend szerinti viselkedést jelent, a sajátos kulturális jegyeiket feladó, szellemi téren beszűkülő etnikai közösségek az identitászavarok kialakulását és a nemzettudat feladását szinte kényyszerűvé teszik.

Tekintettel arra a körülményre, hogy különböző nemzeti kultúrák egymástól kisebb vagy nagyobb mértékben elrétő magatartásminták, értékek követését írják elő, a nemzeti identitászavarok kialakulásának és a nemzettudat feladásának a megértése szempontjából a nemzeti kultúrák viszonya, a nemzeti kultúrák kölcsönhatásának a folyamata nagy jelentőségű.

A nemzeti kultúrák elvileg lehetőséget nyújtanak az együttműködésre nemcsak a művelődés, a szellemi kultúra terén, hanem a mindennapi életben is. A kívánatos, a természetes, az egymás iránti érdeklődés, közeledés lenne. Sok helyütt már a történelmi és társadalmi sorsközösség tudata is erősíthetné ezt a közeledést. De a nemzeti konfliktusok megelőzése szempontjából a józan ész is azt kívánná, hogy *mindenütt biztosítva legyen a nemzeti kultúrák szabad fejlődése*, s hogy ne csak a dominanciaigénynek és hátrányos megkülönböztetésnek ne legyen helye, hanem a bezárkózáshoz vezető érdektelenség vagy bizalmatlanság is ismeretlen legyen. A nemzetek és nemzetiségek közötti kulturális kapcsolatok azonban a világon csak nagyon kevés helyen érik el ezt a kívánatos szintet. Hiányzik ennek a "hagyománya" is, hiszen a történelem során többnyire azok voltak a nemzeti tudat meghatározói, akik - nem függetlenül saját pozícióiktól - elsősorban a nemzeti elkülönülésben, más nemzetekkel való szembehelyezkedésben látták nemzeti identitásuk megőrzésének és megerősítésének a módját. A szellemi monopóliumok kialakulásával létrejött, s ma is fennáll annak a lehetősége, hogy kevesek, pozícióiknál fogva, kisajátítják a kulturális örökség ápolásának és a művelődési élet irányításának a jogát.

Ahogy a szellemi monopóliumok részéről nem szerencsés a kulturális örökség és a nemzeti sajátosságok ápolásának elhanyagolása, rossz vért szül a másik véglet is, a nemzeti sajátosságok fontosságának felnagyítása, a nemzeti közösség jelentőségének a túldimenzionálása. A nemzeti kultúra sajátosságaira alapozó elkülönülés, a kultúra nemzeti vonatkozásainak egyoldalú ápolása nemcsak más nemzetekre nézve sértő, hanem az adott közösség tagjai számára is kelepccét állít. Az emberi élet nemzeti vonatkozásainak felnagyításával ugyanis szükségképpen háttérbe szorulnak, jelentőségüket veszítik más, a nemzeti hovatartozásnál nem kevésbé fontos társadalmi kapcsolatok, identitásdimenziók. Önmagában véve csak a nemzeti közösség még igen egyoldalú sorsformáló tényező. *A nagy és erős nemzet, a társadalom más közösségi rendezőelveinek érvényesülése nélkül a legkíméletlenebb diktatúrával járhat együtt*, míg a kisebbségek, etnikumok az önálló államiság vagy autonómia hiányában is teljesebb emberi életet élhetnek egy demokratikus államszervezet keretei között. Mivel az élet gazdasági, kultu-

rális és politikai kerete, valamint a társadalom strukturális viszonyai nem a nemzeti "princípium" függvényei - bár a nemzet nem független ezektől a tényezőktől -, indokolatlan és megtévesztő a nemzettudatot minden más társadalmi identitáskeret fölé helyezni. Nemcsak "kifelé", más népek irányába sérelmes, de "befelé" is elnyomó és jogfosztó az a törekvés, amely az emberi életet - valamilyen túlmisztifikált összetartozás jegyében - a maga teljességében a "nemzeti jellegnek" és "nemzeti érdeknek" kívánja alárendelni.

A történelem szeszélyei folytán csaknem minden jelentősebb földrajzi régióban vannak olyan nemzeti kultúrák, amelyek - tudományban, irodalomban, költészetben, zenében, publicisztikában stb. - a nemzeti sajátosságok egyoldalú kiemelésére, s vele egy *romanticizált helyzettudat* kiépítésére törekszenek. És velük ellentétben megfigyelhetők olyan nemzetek és nemzetiségek is, amelyek körében, úgyszintén a helyzettudat valamiféle tompulásának a jeleként, bizonyos fokú *akkultúrálódsági* folyamat megy végbe; menekszenek mindattól, ami nemzeti. Nyilvánvaló, hogy a szerencsésebb népek e két véglet közötti úton járnak.

A kívánatos, - egyfelől a bezárkózás, a nemzeti elhatárolódás, másfelől az akkultúrálódság, a nemzeti identitásfeladás között - az lenne, ha a kultúra és szellemi élet a reális helyzettudat kialakítása érdekében egymás iránti érdeklődésben, egymás kölcsönös megbecsülésében jutna kifejezésre. Ez azonban csak akkor valósulhat meg, ha a kultúra nem a szellemi monopóliumok, nem egy szűk értelmiségi réteg ügye lesz csupán, hanem a társadalom egészéé.

Mivel a szó igazi értelmében vett kulturális demokrácia a világon még sehol sem valósult meg valójában, valamennyi nemzet, nemzetiség és etnikai csoport megosztott belülről. Az értelmiség vagy annak egy rétege továbbra is magára vállalja az elit kultúra védelmét, míg a széles néprétegek többnyire megmaradnak a tömegkultúra silány termékeinél. A demokrácia, még a legdemokratikusabb társadalmakban is, legfeljebb a kulturális értékek közti választásban jut kifejezésre, de nem az értékek alkotásában, s egyenlő esélyű terjesztésében. A legtöbb helyen azonban ennek a lehetősége is hiányzik: az emberek túlnyomó többsége egyszerűen nincs abban a helyzetben, hogy maga válassza meg, milyen kulturális javakkal kíván élni, s milyen értékek védelmét tekintse szívéügyének. Többnemzetiségű környezetben e választási lehetőség hiánya miatt szinte automatikusan a többségi nemzet "kulturális hegemoniájáról" beszélünk; megfélemlítve arról, hogy ugyanazon "hegemonista" törekvéssel kell a többségi, az "elnyomó" nemzet széles néprétegeinek is szembenéznie.

Összegezve a mondottakat: mivel mind a túldimenzionált nemzettudat, mind a nemzeti tudat feladása az adott etnikai közösségen belül előfeltételezi és implicálja a demokrácia hiányát, a szilárd identitás és vele az adekvát helyzettudat kialakítását csak a demokrácia kiszélesítésétől lehet várni.

A kisebbségtudat gyökerei

Amíg a többségben lévő nemzetek megzavart, túldimenzionált nemzettudata főként *szupremációs* törekvésekben, a kulturális fölény hangoztatásában, s más "hegemonista attitűdökben" nyilvánul meg, a velük együttélő nemzeti kisebbségeknél, etnikumoknál, diaszpórákban élőknel a kisebbségi komplexusok válnak elterjedté. A kisebbségi érzés és kisebbségi tudat megjelenése szorosan összefügg

az adott nemzetiség, etnikai csoport hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetével, a nemzetiségi kultúra hiányosságai, peremjellegével. Köztudott, hogy az emberiség számottevő része él kisebbségi helyzetben a legkülönbözőbb társadalmi, gazdasági és politikai körülmények között. Az eltérő helyzetekből fakadó identitásproblémákat és komplexusokat aligha lehetséges a maguk teljességében feltárni és leírni. A különböző fejlettségi szintű és politikai rendszerű országokban - a nyelvi, vallási, kulturális hatások által tarkítva - a nemzeti identitásvesztésnek és identitásváltásnak, a kisebbségek beolvadásának nyilván ahány eset, annyi féle változata van. A helyzeti és individuális sajátosságokból fakadó különbségek ellenére a nemzetiségi, kisebbségi helyzet mégis számos olyan *általános* vonással rendelkezik, amelyek legjellemzőbb érzelmi vetületeit, nyelvi és tudati következményeit talán nem lesz tanulság nélkül való felvázolnunk.

A többségi nemzethez viszonyítva a nemzetiségek, különösképpen a szétszórta élő kisebbségek, általában szűkében vannak a nemzetiségi kultúrát ápoló, a nemzeti identitás fenntartásában, reprodukálásában kulcsszerepet játszó intézményes hálózatnak. Az alapvető fontosságú intézményeknek: anyanyelvi oktatásnak, rádióknak, tévének, sajtónak, színháznak, könyvkiadóknak a hiánya nemcsak hogy megfosztja a kisebbségben élőket nemzeti kultúrájuk ápolásának s nemzettudatuk megőrzésének a lehetőségétől, *hanem az egész etnikai közösséget visszaveti műveltségi szintjében.* Az anyanyelvi oktatás, s annak különböző fokozatai hiányában az etnikai közösséghez tartozó személyek mozgástere beszűkül, neheztette válik számukra a társadalmi felemelkedés, ami a közösség anyagi, kulturális stagnálásához, "deklasszációhoz" vezet. Az ily módon előálló strukturális aránytalanságok a kisebbségek nemzettudatában szükségképpen torzításokhoz vezetnek, komplexusokat eredményeznek. Azok körében is, akik hátrányos helyzetük ellenére ragaszkodnak nemzettudatukhoz, de még inkább azoknál, akik társadalmi felemelkedésük, érvényesülésük érdekében hajlandók anyanyelvi kultúrájukat és nemzeti azonosságukat feladni.

A kisebbségi komplexusok megszüntetése, a pszichopatológiai állapotig súlyosbodó nemzeti identitászavarok kialakulásának a megelőzése *a kisebbségi kultúra peremjellegének a megszüntetése révén valósítható meg.* A kisebbségi kultúra peremjellegének a megszüntetése viszont - Szelei István szavait idézve - úgy érhető el, hogy "a nemzetiségi kultúra intézményesítésével és instrumentumainak létrehozásával megteremtjük a kulturális élet *nemzeti szintű* ápolását és művelését, másfelől pedig azzal, hogy a többségi nemzet /nemzetek/ kultúrájának egyenrangú és organikus elemévé tesszük, ami gyakorlatilag egy és ugyanazon folyamat". /Szelei, 1983. Kiemelés tőlem - H. S./ Ennek az "intézményesítésnek" - nemzetiségi kulturális szervezetek létrehozásának - a lehetőségekhez mérten szavatolnia kellene - az etnikai közösséghez való tartozás mellett is - a szabad személyi fejlődés és társadalmi érvényesülés lehetőségét. Vagyis a lényegi kérdés az, hogy az "intézményesítés", és a nemzeti-nemzetiségi kultúrák kölcsönhatásának eredményeként mennyire tud a kisebbségi közösség lépést tartani a többségi nemzettel; hogy a szocializáció és tudatszervezés sokféle szintje és formája közül /oktatás, publicisztika, tudomány, művészet, politika, vallás, filozófia/ mi min-

dennek a művelésére tesz szert, illetve milyen kompromisszumokra kényszerül. Bármilyen kompromisszumra kényszerüljön is az etnikai közösség, az *előbb* vagy *utóbb* a nemzetiségi kultúra beszűkülésével, egyoldalúvá válásával jár együtt. Az egyoldalúvá válás és beszűkülés leggyakoribb formája az irodalomközpontúság. Ami azt jelenti, hogy a kisebbségi értelmiség hiányos, az anyanyelvi műveltség igénye kizárólag írókra, költőkre, irodalomkritikusokra, újságírókra és újságszerkesztőkre korlátozódik, míg az értelmiség más rétegei - közgazdászok, történészek, politikusok, orvosok, szociológusok, filozófusok, pszichológusok, néprajzosok stb. - a nemzeti kultúra ápolásában, gyarapításában nem veszik ki részüket. Vagy azért, mert a kisebbségi kultúra ilyen vonatkozásainak a művelésére nincs lehetőség, vagy mert az értelmiségnek ez a rétege egyszerűen hiányzik, illetve csak a többség nyelvén mozog otthonosan hivatásában.

A legtöbb helyen igen mostoha körülmények uralkodnak a kisebbségi értelmiségképzés szempontjából. Az értelmiségképzést hátráltató legfőbb akadály az anyanyelven való főiskolai és egyetemi képzés hiánya, azaz a kisebbség szellemi reprodukciójának megoldatlansága. Részben a társadalom strukturális tagolódásának aránytalanságaiból, részben a kisebbségek létszámából fakadóan ezt a problémát csak kevés helyen sikerült a világon megnyugtatóan megoldani.

A nemzetiségi kultúra egyoldalúvá válását, beszűkülését kiválthatja vagy fokozhatja a kultúra ügyeit intéző politikusok, funkcionáriusok tájékozatlansága, téves szemléletmódja. Közéjük kell sorolnunk mindazokat, "akik a józan ész leegyszerűsített logikája alapján a nemzeti jelleget elsősorban az írott és kimondott szóban látják, és ezt mesterségesen elválasztják a kultúra más, nem nyelvi megnyilatkozásaitól /zene, festészet, film, tánc, tudomány, iparművészet, építészet stb./". /Rehák, 1979./ A nemzeti és nemzetiségi kultúrát leegyszerűsítő, beszűkítő felfogás bírálata annál is inkább szükséges, mivel az írott és kimondott szó - a felsoroltakkal együtt - sem jelenti a kultúra egészét. Mindez még mindig csak az értelmiség tevékenységére korlátozott értékeremtés és értékmegőrzés. A széles értelemben vett szellemi alkotások, tevékenységek mellett a nemzeti kultúra szerves részét alkotják a mindennapi gyakorlati életre jellemző viselkedési szokások, hagyományok ápolása, személyi interakciók, munkához való viszony stb.

A kisebbségi, nemzetiségi kultúra zavartalan fejlődéséhez nélkülözhetetlen intézményes háttér mellett a kisebbségi komplexusok kialakulásának megelőzéséhez *megfelelő jogvédelem* is szükséges. Teljes egyenrangúság és jogegyenlőség nélkül óhatatlan, hogy az emberek nemzeti önértékükben sérelmeket ne szenvedjenek. Sérelmek, komplexusok még ott is bőven adódnak, ahol az alkotmány szavatolja a jogegyenlőséget, s amellet különböző rendeletek, szabályok foglalkoznak a nemzeti, nemzetiségi egyenjogúság kérdésével. A jogegyenlőség, a rendeletek, szabályok ellenére ugyanis az elvi álláspontok és a mindennapi gyakorlati élet nem mindig alkotnak egységet, nem mindig egyeznek meg. Az alapján véve helyes politikai célkitűzések ellenére az embereket mindennapi életükben az elvi alapállással szembenálló, a politikai irányelvektől jelentősen

eltérő hatások érhetik. Az elvi célkitűzések és azok gyakorlati megvalósulása között tapasztalható eltéréssel, diszkrepanciával azonban az élet minden területén számolni lehet. A nemzeti jogsérelmek önmagukban véve nem utalnak tehát feltétlenül politikai kétszínűségre. A nyomasztóvá váló gondok tulajdonképpen nem is e diszkrepanciából erednek, *hanem abból, ha ezek a negatív tapasztalatok nem mondhatók ki, nem fogalmazhatók meg a kisebbségek részéről újabb elmarasztalás veszélye nélkül.* A kisebbségek folyton attól rettegnek, hogy ha szóvá teszik sérelmeiket, jogorvoslás helyett, különféle inszINUÁCIÓK révén, utóbb még maguk lesznek azok, akik a nacionalizmus gyanújába keverednek. Ilyen körülmények között a leghaladóbb elveket valló politikai program is szükségképpen elveszti vonzerejét, és az *emberek kétszínűvé* válnak viselkedésükben: szajkózzák az elvi álláspontokat és irányelveket, miközben a gyakorlati élet visszásságaihoz igazodnak döntéseikben és cselekvéseikben. Távolról sem mellékes tehát, hogy a nemzetiségi politika hogyan hat a kisebbségekre, mennyire tudja meggyőzni őket azok kötelező érvényéről.

A nemzetiségi politikában az elvi célkitűzések propagálása mellett alapvető szempont kell hogy legyen a sérelmek korrekt jogorvoslása és a nyilvánosság biztosítása a nemzetek és nemzetiségek együttélése során felmerülő kérdések megtárgyalására. Helyet és teret kell biztosítani a vitának, a kölcsönös félreértések eszmei tisztázásának, a vélt vagy tényleges jogsérelmek elvi álláspontokkal való összevetésének, mindenféle gyanakvás és bizalmatlanság eloszlatásának. Az alapvető értékek és közös érdekek kikristályosítását szolgáló vitaszellem feltétele, hogy ne paralizálja a vitát az a félelem, hogy a bíráló, a negatív tapasztalatok megfogalmazása adminisztratív intézkedéseket von majd magával. Ha nem nyílik lehetőség a felmerülő ellentétek megbeszélésére, ha az érdekek és értékek kérdéséről - az érdekeltek véleményét mellőzve - adminisztratív úton döntenek, az elhallgatott, gondolatilag és érzelmileg nem tisztázott kérdések zavaros gondolatok és destruktív megnyilvánulások forrásává válhatnak.

A mindennapi gyakorlati élet által megkérdőjelezett, csak papíron létező rendelkezések bizonytalanná teszik az embereket. Ennek a bizonytalanságnak az egyik legsúlyosabb következményekkel járó formája az, ha a kisebbségi, nemzetiségi közösség tagjai úgy érzik, hogy gazdasági és politikai helyzetük megszilárdítása érdekében nemzeti identitásuk feladására kényszerülnek. Az erős társadalmi érvényesülési igény, s a kisebbségi helyzetből származó, a kisebbségi léttel együttjáró sokféle hátráltató körülmény egyaránt hozzájárulhatnak e lépés szükségességének a felismeréséhez. Mások példái, valamint a többségi nemzethez való hasonulási törekvés során szerzett kedvező tapasztalatok az identitásváltást siettetik. A megzavart identitástudat részben identitásdiffúzióban, részben pedig a beilleszkedést, integrálódást, asszimilációt célzó döntésekben /vegyesházasságra való törekvésben, a többségi nyelven való közszereplésekben, a gyerekek többségi nyelven történő iskoláztatásában stb./ nyilvánul meg elsődlegesen.

Az anyanyelvi képzésről való lemondás, az etnikai sorsközösségből való kiszakadás, a többségi helyzetben levő kultúrájának preferálása általában már visszafordíthatatlan útja az asszimilációnak.

Endródi Szabó Ernő

A néptörténet diszkrét bája

avagy a dákoromán kontinuitás a tények tükrében

Önmagunk jó és pontos megértése, az önismeret előfeltétele mások - egyáltalán, a másság - megértésének, elfogadásának. És viszont! De, beszéljünk akár személyes, akár közösségi, népi, nemzeti önismeretről, a múlt pontos és beható ismeretét egyik sem nélkülözheti. Csakis ez, a múlt tudása szolgálhat az önismeret - végső soron az identitás - szilárd fundamentumául. Nem kell különösebb társadalomtudományi jártasság például ahhoz, hogy fölfedezzük az ötvenes-hatvanas évek ideológiai agy mosása, történelemhamisításai következtében a hetvenes évtized végére álltársadalmi méretekben megmutatkozó nemzeti identitásválság és a nagyjából ugyanez időtájt fölélénkülő magyar őstörténeti kutatások közötti ok-okozati összefüggést. Aligha tévedek, ha úgy látom, hogy az évtizedeken át ideológiai függőségben tartott, a napi politikát kiszolgáló kényszerülő magyar történettudomány itt, az őstörténeti és honfoglalás kori kutatások területén nyerte meg "függetlenségi háborúja" első csatáit. És nem csupán az olyan látványos áttörés/ek/re gondolok, mint amilyen a "kettős honfoglalás" elmélete esetében következett be. Gondolok az olyan, "osztályidegensége" miatt elszorított tudományszakok újjászületésére is, mint amilyen például a történeti antropológia, a történeti néprajz, a címertan, a családtörténet, a település- és egyháztörténet és jónéhány más, nemzeti önismeretünk kimunkálásához nélkülözhetetlen szakszintű tudomány. Gondolok azután az ezek eredményeit közlétező kötetek megjelenésére is, például a *Magyar őstörténeti tanulmányokra*, a *Mályusz Elemér Emlékkönyvre* - ami egyúttal az évtizedeken át félreállított, európai rangú történész-iskolát teremtő professzor csöndes "rehabilitációja" is volt - vagy épp a "kettős honfoglalás" elméletét az frástörténet oldaláról alátámasztó *Vékony Gábor* munkásságára.

*

A kiváló kutató, a nagyszentmiklósi aranykincs és a szarvasi rovásírást tartalmazó feliratainak megfejtője, az elmúlt év végén megjelent *Dákok, rómaiak, románok* című munkájában olyan területre "merészkedett", ami meglehetősen robbanásveszélyes, mondhatni, teljességgel elaknásított terep. Mi sem jelzi ezt jobban, mint az a tény, hogy több, mint negyven éve nem jelent meg e tárgykört tüzetesen, monografikus igényvel, kellő fölkészültséggel vizsgáló mű. Azaz: a kérdéssel való foglalkozás - mint oly sok más téma esetében - ezúttal is a kérdéssel való *nem*-foglalkozást jelentette. Pedig a probléma - a dáko-román kontinuitás - nekünk, magyaroknak is elevenünkbe vág, benne térségünk, a Duna-táj egyik neuralgikus góczára tapinthatunk.

Olyan kérdéstről van tehát szó, amit eredeti formájában - elméletként, hipotézisként szemlélve - csupán szellemtörténeti képződménynek, tudománytörténeti érdekességnek tekinthetnénk, ám *mégsem tehetjük*, mert az alapeszme - kilépve a tudósi munkaszobák falai közül - a századok során nagyon is valóságos, nagyon is veszélyes, a másságokat valamiféle "történelmi felsőbbrendűség" nevében el-

tipomi akaró szándékká, nyílt politikai gyakorlattá változott. Vékony Gábor azt a történelmi időszakot, a románság dák-római leszármaztatásának nagyjából másfél-két évezredet átívelő időszakát vizsgálja, amelyik a tekintélyes múlttal, s ha lehet, még terebélyesebb jelennel rendelkező román nacionalizmus és idegengyűlölet, az "országgyarapító" nagyromán politika, illetve a romániai államalkotó kisebbségek, magyarok, szászok és más népcsoportok megnyomortításának, erőszakos beolvasztásának mindenkori hivatkozási alapja.

Az igényes monográfia ilyen értelemben nem egyszerűen tudományos mű, hanem politikai és erkölcsi tett is egyben. Hiszen épp a romániai forradalom óta eltelt két hónap eseményei, a természetes jogaikat, másságuk megőrzésének alkotmányos garanciáit, intézményi kereteit követelő/visszakérő kisebbségeket ért durva támadások bizonyítják: a tartósan, hosszú időn át tudatosan, módszeresen mérgezett lélek gyógyulásához, az agyimosás, a tömegpszichózis által fertőzött tudat megtisztulásához - végső soron a románság igazi önismeretének, történelemhamisítás nélküli nemzeti identitásának kialakulásához - évtizedek, ha nem épp emberöltők szívfós munkája szükséges.

*

Európa néptörténetének, népalakulásának folyamatairól sok tény, adatot kiderített már a történettudomány. A magyar nép etnogenezisét vizsgálva *László Gyula* mutatott rá arra a realitásra, hogy néhány nyelvi-etnikai zárvány kivételével - mint amilyenek a baszkok vagy a lappok - Európa népei, nemzetei kivétel nélkül keveredés, méghozzá sok, de legalábbis többkomponensű keveredés útján születtek. Bizonyos esetekben a keveredés tényét nem csak az antropológiai és kulturális - nyelvi, néprajzi, stb. - jegyek mutatják meg, de erre utalnak maguk a népnevek is. A katalánok, andalúzok és bajorok említésekor igazán nem nehéz meghatározniuk e népek két legnagyobb etnikai komponensét, nem nehéz fölfedezniük, hogy a katalán népnév *gót* és *alán* /germán és iráni/, az andalúz *vandál* és *luzitán* /germán és ibér/, míg a bajor *bói* és *avar* /kelta és türk/ összeolvadásra utal. Emez utóbbi esetben a népnéven és az frásos forrásokon kívül egy, a szó szoros értelmében szembetűnő antropológiai bizonyítékra is hivatkozhatunk, nevezetesen a mai bajorok egy részénél még mindig - bár némiképp már elkorcsosult változatban - föllelhető *mongolredőre*. Ez a szemhéj bőrének olyanfajta lefittyenése, amittől a szemforma mongolossá - ha úgy tetszik /távol/keletiesé - válik. A kelta bói és az antropológiai jegyeit tekintve mongoloid, nyelvében türk var, avar népesség bajorra alakulásában - miként majd minden nép esetében - természetesen más, e térségben zömmel germán elemek is szerephez jutottak. De nem csak ennek, pontosabban: elsősorban nem ennek köszönhető, hogy a bajuvárrá összeolvadt kelta és türk népesség németajkú bajorra vált az idők során. A nagyobb hatást a kommunikációs kényszer gyakorolta. A két, egymáséttól teljesen különböző szókincsű, grammatikájú, stb. nyelvet beszélő etnikum közötti érintkezés ugyanis kizárólag egy, a korra és a térségre jellemző közvetítő nyelv segítségével jöhetett létre. Ez pedig nyilvánvalóan csak valamelyik korabeli germán dialektus lehetett, melynek átvételében, elterjedésében alighanem jelentős szerepet játszott a kelta és germán nyelvek rokonsága is.

S ha a bizonyág kedvéért szélesebbet markolunk, akkor is, abban az esetben is hasonló jelenségekre bukkanunk. Az fr nyelv prefixumos ragozása például

feltűnő hasonlóságot, mi több, egybeesést mutat Észak-Afrika hamita /berber, tuareg, stb./ nyelveivel, s azt, hogy e hasonlóság nem a véletlen műve, az írek bizonyos antropológiai jellegzetességei is tanúsítják; a *taut* /nép, törzs/ jelentésű indoeurópai alapszó, mind a kelta /tuatha dé danann = a víz népe/, mind a germán /teuton/, mind a szláv /taut = tót/ népek körében megőrződött, igaz imitt-amott enyhe jelentésváltozással; a cseh és morva püspökök még a 13. században is arról írnak a pápának, hogy *bói* társaik /vö: boi haemus = bóiók hegye = Cseh- és Morvaország latin neve/ csak színlelik a kereszténységet, mert pogány ünnepekkor ősi kelta szokás szerint tölgyesekben áldoznak isteneiknek; Dél-Olaszország egyes tájain még századunk harmincas éveiben is beszéltek az albánt, Szicília eldugott falvaiban még ma is él a görög nyelv egy elkorcsosult változata; az illírek balkáni benyomulása által Elő-Ázsiába vetett trákok - ottani nevükön frigeek - egy csoportja, az ősi Urartu ekkorra, az ie. 3. évezredre már meglehetősen kevert etnikumú populációjára telepedve, velük összeolvadva vált a mai örmény nép elődjévé; a kaukázusi *oszétek*, ez az iráni népekhez tartozó kis nemzet, és az ugyancsak kaukázusi, dagesztáni *kumükök*, a jászok és a kunok révén, mai napig rokonuknak tartják a magyarokat; a magyar népszokások körében föllelhető *kiszebuba* rítus megegyezik a kelta népek körében honos Zöldkirály vagy Zöldlovagkészítés tavaszváró, termékenységi rituáléjával, de ugyan-ezt a szokást mentették át, ősi szláv hagyományként, keresztény elemekkel átszőtt pantheizmusukba a bogumilok - a példák számát a végtelenségig szaporíthatjuk.

De távolabbi tájakra tekintve is ugyanilyen jelenségeket tapasztalhatunk. A grúz és örmény írásos források tanúsítják, hogy a mamelukok valaha valóban etnikumként jelentek meg Egyiptomban, testőri feladatok ellátására odavonult kipcak-török törzsek voltak; ma már tudjuk, hogy a japán nép koreai és ausztroneéz etnikumok összeolvadásából született; tudjuk, hogy a japán szigetek őslakói, az ainuk - amint erre medve kultuszuk is rávilágít - szibíriai népség /vö: finnugor medve kultusz/; tudjuk, hogy India nyelvi és népi sokszínűsége nem csak veddid-dravida-indoárja etnikai rétegződés eredménye, hanem a mai képet eredményező majd' tízezer éves folyamatban sumér, sémi, elámi, szinid, mongolid, türk, iráni, annamita és ausztroneéz etnikai és kulturális hatások is érvényesültek - és így tovább, mint mondtam, a kézreálló példák száma kimeríthetetlen.

*

A rövid, szükségképpen illusztrációszerű felsorolás vélhetőleg érzékletesen bizonyította, hogy valamely nép, etnikum egy vagy két *közvetlen* őstől való *egyenesági* leszármaztatása - enyhe kifejezéssel élve - tudománytalan. Amennyiben nem a népi eredetmondák, származásmítoszok szövegében találkozzunk vele, hanem tudományos igényű szakmunkában bukkanunk rá, az effajta kísérllet inkább csak tudománytörténeti jelentőséggel, mintsem valódi történelmi hitellel bír. Az újabb kutatómódszertani fejlemények nyomán egészen nyilvánvaló, hogy a régi gyakorlattal ellentétben, amikor hol a nyelvészet, hol a régészet, esetenként a néprajz vélte kimondani az egyedül üdvöztető megoldást valamely nép etnogenezise tekintetében, e régi gyakorlattal ellentétben tehát a népalakulások tudományos igényű föltárása ma már elképzelhetetlen a *komplex* vizsgálati módszer alkalmazása nélkül. Azaz, akár a többi nép esetében, a románság etnogenezise vizsgálatakor sem mellőzhető a tudomány-, szellem- és

gazdaságtörténeti, a régészeti, nyelvészeti, diplomatikai, felirattani, a történeti néprajzi, történeti szociológiai, az antropológiai és forráskritikai szempontok együttes érvényesítése a kutatás folyamatában.

*

Úgy tűnik azonban, hogy a román tudósok zömét hidegen hagyja ez a követelményrendszer. Prekonceptiójuk - a dáko-román kontinuitás - aggályok nélküli, kutatásaik pedig inkább érzelmileg komplexek, mintsem módszereik tekintetében. *I.H. Crisannak* a dákok királyáról, *Boirebisztaszról* írt könyvében például ezt olvashatjuk: "Burebista /sic!/ ragyogó cselekedeteivel és a géta-dákok dicsőséges történelmével jogosan büszkélkedtek annyian, akik utódaik szerettek volna lenni. Ám utódaik *mi, románok* vagyunk. Burebista írta *ókori* történelmünk legemlékezetesebb lapjait." Figyelmen kívül hagyva most a sanda logikai csúsztatást, mely szerint Burebista/Boirebisztasz, az ie. 1. évszázadban *már* román történelmet írt - bár a mai fogalmaink szerinti népeknek ekkor még nyoma sincs a korabeli Európában /következtetés: a románság Európa legelső modern értelemben vett népe-nemzete/ - és figyelmen kívül hagyva az inkább hitszónokra, mintsem történészre valló stílárius hevületet a következőket jegyzem meg. Az, hogy a dákok és géták rokonítása még ma is sok megválaszolatlan kérdést rejtget, s az, hogy a mai román nép kialakulása a nemzetközi kutatási eredmények egybehangzó következtetései alapján a 9-12, a szovjet történészek szerint pedig éppenséggel a 10-13. század folyamán következett be, nos ezek a sziklaszilárd tények csöppet sem zavarják a szerzőt. Az sem, amit pedig könyvében maga is elismer - sőt régészeti térképek mellékelésével illusztrálja is -, hogy az ókori Dácia leletekben napvilágra hozott tárgyi kultúrája - amelyből azután a szellemiekre is következtethetünk - egyrészt erősen kevert népességre enged következtetni, másfelől pedig túlnyomó súllyal *kelta* jellegű. Egyik legékeesebb bizonyítéka ennek az oppidum-jellegű "dák" erődtérségi rendszer, de említhetjük a román tudományosságban újabban "dák"-nak nevezett, tipikusan keleti kelta pénzverést. Nem csoda hát, ha a kicsit is szakavatott ember bosszankodva vagy rezignált fejcsóválással olvassa *L. Barzu* szavait: "... a román nép kialakulási folyamata csak úgy képzelhető el, mint a római civilizáció ráoltódása mindarra, ami a dákság világát jelenti, a dákság képezvén azt az alaprétet, amelyből a román nép kinőtt... A dák-római népesség és a latin nyelv folytonossága, más szavakkal *a román nép eredete, ősisége és a kárpáti-dunai-pontuszi térségben való állandósága* már régóta nem "hit" kérdése. Az utolsó mondatot olvasva azonban mégis igazat kell adnunk Barzunak. Amit állít, az valóban nem hit, hanem *politikum* kérdése. Az, hogy kilóg az otromba lóláb, csöppet sem zavarja a "tudós" szerzőt. Sőt, mintha kifejezetten arra törekedne, hogy a régmúltat megrajzoló szavaiból kibontakozó földrajzi keret kísértetiesen emlékeztessen a közelmúlt, a félmúlt és a jelen geopolitikai kereteire, sőt, azon is túllépve, a Tiszától a Dnyeszterig terjedő nagy "Nagyrománia" képét, a román politika e régi ábrándját vetítse elénk.

Summa summarum: e hevült, bennünket magyarokat is, és különösen az erdélyi nemzetrészt fenyegető, politikumtól és faji ideológiától átítatott "történeti" megállapítások nyomán szükségképpen fölmerülő kérdésekre a magyar tudományosságnak is kötelessége válaszolni.

*

Választ azonban csak a tények adhatnak. Vékony Gábor négy nagy tárgykörbe csoportosítva végzi el vizsgálatukat. Az első: a dák-római-román etnikai-kulturális folytonosság eszméjének kialakulása, az elmélet történeti útjának módszeres, tüzetes áttekintése. Eközben arra is sort kerft, hogy bemutassa a Románián kívül élő román néprészeket és csoportokat: a zömmel Görögországban, Észak-Thesszáliában és Epiroszban élő *aromunokat*, a Macedóniában, a Vardar jobb partján lakó *meglenorománokat*, Dalmácia *isztrorománjait*, hozzáfűzve, hogy ezek a népek-néprészek magukat általában vlach, vlas néven emlegetik, s hogy környezetük is hasonló elnevezésekkel illeti őket /kutsovlach, karavlasi, made-dovlach, stb./.

Tudománytörténeti elemzése nyomán kiviláglik, hogy a dák-római-román kontinuitás eszméje a balkáni országokban utazgató olasz humanidák tollából született, akik ezt az elképzelést latin-román szóegyezésekre alapozták. E felfogás azután - többé-kevésbé megfellebbezhetetlen igazság formájában - a román tudományosságba is bekerült, és a *Supplex libellus Valachorum*ban, de különösen az erdélyi iskola - Samuil Micu-Klein, Gheorghe Sincai és Petru Maior - munkássága nyomán, kifejezetten politikai jellegű követelések ideológiai megalapozását szolgálta.

Az elmélet tudományos igényű, elsősorban nyelvészeti szempontokat érvényesítő vizsgálata később, Robert Roesler 1871-ben megjelent *Romanische Studien* című, a románság balkáni eredetét valló és bizonyító munkája után következett be. Ugyanezen a nézetten van - elsősorban szintén nyelvészeti érvek alapján - a román *Al. Philippide* is, aki megállapítja, hogy a román nyelvnek az albánnal való kapcsolatai a Dunától délre szorítják azt a területet, ahol ez a nyelv kialakult. Szerinte a balkáni romanizmus kései, 3-4. századi maradványai közül a román nyelv és nép erősen kevert etnikai szubsztrátumon jött létre, amelyben csupán a trák alap volt közös.

Nagyjából ezen a nyomvonalon halad Vékony Gábor is. Philippide megállapításait továbbgondolva, szellemes érveléssel és nem kevés meggyőző adattal bizonyítja, hogy abban az esetben, ha a románság dáciai romanizált népség volna, akkor dákoknak /daci/ neveznék magukat mind a mai napig, nem pedig vlachnak és rominnak. A *romanus* /római = romin/ elnevezés épp azért maradhatott meg náluk, mert a birodalom több provinciájából valók, s a közösségtudatot, a népi egységet, a Balkánt ezidőtájt előzőnlő szlávsággal szemben, csak ez az összetartozást jelző-jelentő szó őrizhette meg. Hasonló önelnevezési metódus jellemzi a bizánci birodalom európai területeiről a 10-11. századtól észak felé vándorló cigányságot is. *Rom, roma* nevük ugyancsak a *romanus* lekopott változata, amiként ezt, tehát a *romanus* nevet őrizték egészen a múlt század végéig a nagyjából a románsággal egyidőben latinizálódott illír-pannon etnikumú dalmátok is. /Közbevetőleg: az illír-pannon elnevezés itt kissé félrevezető, mert a pannonnak nevezett népség eleve illír-kelta szubsztrátumot föltételez, amelyhez szláv, türk, iráni és valószínűleg germán etnikai komponensek is csatlakoztak./

Noha, mint láthattuk, a román eredetkérdés, alapjaiban, már a múlt század végén tisztázódott - s nem kis mértékben az olyan kiváló román tudósok munkássága nyomán, mint *Al. Philippide*, *E. Petrovici*, és *I. Iordan* -, a józan érvek és a szigorú tények ellenére a kontinuitás tudományos szempontból teljességgel

tarthatatlan elmélete változatlan szívóssággal élt és él tovább napjainkig. Ennek okait, az eddig említettek túlmenően, az Európa nyugatibb és északibb régióihoz képest meegkésített román történelmi fejlődésben, a fiatal nemzeteket jellemző romantikus, a nemzeti kisebbségérzést kompenzáló történelemszemléletben kell keresnünk. Ahogyan azt a romanista *Herman József* 1985-ben megjelent, nyelvészeti kutatási eredményeket közreadó könyvében megfogalmazta: "... a dákok lakosság szinte nemzeti tömbként való megmaradásának és páratlanul gyors romanizációjának hipotézise, mint a dáko-román kontinuitási elmélet egyik eleme, racionálisan alig felfogható módon, oly mértékben telítődött *politikummal*, sőt *emóciókkal*, hogy a kérdés higgadt és nyílt megvitatása alig lehetséges."

*

A vizsgálódás másik sarkalatos pontja természetesen magára a dákságra, az antik szerzők által dákok királyságnak /arkhé/ nevezett terület népességére, e terület néptörténetére vonatkozik. Minthogy a fonal vége az ie. 1. évezredig nyúlik vissza, s minthogy a tárgyalt időszakban ókori népmozgalmak sokaságával kell számolnunk, szükségképpen csak vázlatos kép rajzolható. Az ie. 1. századig, Boirebisztasz dákok királyságának kialakulásáig ezen a nagyjában-egészében a Kárpát-medence keleti felét, a történelmi Galiciát és Besszarábiát magába foglaló területen a következő, fontosabb népalakulások mentek végbe.

A régészeti kultúrák alapján és a történelmi források: *Hérodotosz* és *Sztrabon* nyomán megállapíthatjuk, hogy ezen a területen a trákokkal és moesekkel rokon nyelvet beszélő gétek az első azonosítható nép. A nekik tulajdonított régészeti kultúrára azonban az ie. 14. századtól folyamatosan különféle jövevények telepedtek rá, akik azután fokozatosan összeolvadtak az alapnépességgel. Alapvetően két etnikai-kulturális expanziót kell figyelembe vennünk. Az egyik a keleti sztyeppékről érkező, iráni nyelvet beszélő, a szkítákkal közeli rokonságban álló lovasnomád nép. Erdély, azaz a későbbi dákok királyság központi területén az ie. 8. századtól mutatható ki jelenlétük és szupremáciájuk. Megtelepedésük után ugyanis a korábbi lakosság fölszívódik, s erről az anyagi kultúra kétséget kizáróan szkíta jellege tanúskodik. Régészeti és toponímiai adatok bizonyítják az *agathürszek* és *szigünnák* megtelepedését. Kár, hogy ezt az időszakot tárgyalva Vékony Gábor nem szentel figyelmet annak a hipotézisnek, amely szerint ugyanekkor, az agathürszekkel és szigünnákkal együtt érkezett egy ugyancsak iráni nyelvet beszélő lovasnomád nép, a *dahák*, akik a géta-trákok alapnépességgel összeolvadva alkották volna a későbbi dákság magvát. Ennek a szálnak a fölvétele és legombolyítása már csak azért is fontos lett volna, mert számos adalék látszik alátámasztani e hipotézist.

A másik igen nagy jelentőségű expanzió az északnyugati irányból érkező, a Balkánon át Elő-Ázsiába nyomuló keltaságé, kiknek különféle törzsei a Kárpát-medence egész területén megtelepednek. Szupremáciájuk az ie. 4. századtól vitathatatlanul adatható. Ahogyan Vékony Gábor ezen időszak anyagi kultúrájának vizsgálata után megállapítja: "Erdély területén a 4. századtól kelta uralommal számolhatunk /sőt ennek kiterjedése a Kárpátokon túlra sincs adatok híján/, a dákok népességnek az ie. 1. századig jelentősebb szerep nem jut." Már amennyiben feltételezzük, hogy a dákság az ie. első századnál korábban is létezett. Mert Vékony Gábor nem mondja ki ugyan, de adatsorai mégis arra engednek következtetni, hogy dákság, *egységes etnikumként* sohasem létezett. Ha a géteknek tulajdonított Gáva-Holihrad kultúra

megjelenésétől az első dák államalakulat létrejöttéig terjedő kilencszáz év etnikai viszonyait e szóbanforgó terület térképére vetítjük, a nép- és törzsnevek sokasága között egyszer sem bukkan föl a *dacii* /dákok/ kifejezés. A szóval első ízben későbbi korok történetíróinak munkáiban találkozhatunk. Föltehetően ezúttal is azzal, a történetírásban meglehetősen gyakori jelenséggel állunk szemben, amikor is egyfelől valamely politikai szövetség, államalakulat nevét egészében átruházzák az annak földrajzi kereteit kitöltő népességre, másfelől a történetírók, saját koruk etnikai viszonyait vetítik vissza a múltba. /Ezt tapasztalhatjuk Anonymusnál vagy az Orosz évkönyvek esetében./ Tudva ezt, és a térség közel egy évezredes népalakulási folyamatait, valamint az ie. első századra kialakult etnikai viszonyait figyelembe véve valószínűsíthetjük, hogy a dák szó sokkal inkább jelöl politikai egységtudatot, egy politikai-gazdasági alakulathoz való tartozást, mintsem hogy valamely egynemű etnikumot takarna. Az ilyenfajta politikai "nemzettudat" létre nemcsak a tárgyalt időszakból, de későbbi korokból is hozhatunk példát; gondoljunk a középkori Magyarország meglehetősen kevert etnikumú lakosságának *hungarus* elnevezésére vagy a mai Belgium lakóira, akiknek köztudomásúlag semmi közük a belgákhoz, ehhez az ókorban fölmozsolódott kelta néphez, lévén más és más francia és holland anyanyelvű és kultúrájú vallonok és flamandok.

Nos, ilyen erősen kevert etnikai-kulturális viszonyok között jött létre Boirebisztasz dák királysága az ie. 1. század folyamán. A királyt neve egyébként a *bastarnák* népéhez köti. Ez az antik forrásokban hol germánnak, hol keltának, hol szkítának nevezett nép ekkortájt a Prut és a Dnyeszter közötti területen élt, körülbelül ott, ahová Sztrabón a *keltoszkíták* törzsét helyezte. S alighanem hihetünk e sok megbízható adatot közlő görög tudósnak, hiszen ebből a korból jól ismert a sztyeppei türk és iráni lovasnomád népek és a különféle germán - esetenként kelta - törzsek szimbiózisa, melynek okait a gyakori hadviselésben kell keresnünk. Egészen pontosan abban a tényben, hogy a germán vagy kelta gyalogos, és az iráni vagy türk népek lovas harcmódora kiválóan kiegészítette egymást.

*

Még összetettebbé, bonyolultabbá válik a kép, ha a dákság etnikai szubsztrátumára névetimológiával és a történeti néprajz adataival igyekszünk fényt deríteni. Egészen kézenfekvő, hogy a görög Dakosz, Dakoi, Dauosz, Daoi és a latin Dacus, Daci, a frig - tehát kisázsiai trák - *daos* "farkas" jelentésű szóra vezethető vissza. Ami nem azt jelenti, hogy a dákoknak közvetlen köze lenne a frígekhez, azt azonban igen, hogy etnikai komponenseik között a gétákon kívül más trák törzseket is keresnünk kell. Ezt támasztja alá a dákok egyik rétegének a *pileati*-nak a fővegeseknek a frígiai sapkával teljesen megegyező fejfedője, pontosabban e fejfedő viselete. Ami egyébként - mármint a frígiai sapka - csak a fül- és tarkóvédő lebenyek hiányában különbözik a szkíta fővegektől.

A *daos* elnevezésnek azonban az indoiráni társadalmakban meglévő, fiatal harcosokból álló férfitársaságokhoz is köze van. Ezeket a fiatal harcosokat ugyanis mind az iráni, mind pedig az ind népek körében farkasoknak - iráni *mairya*, ind *marya* - nevezik. /Hasonló férfi- és női társaságokról, testvériségekről tudunk a görögség körében is, azzal a különbséggel, hogy náluk eredetileg egy-egy nemzetség totemállata testvériségéről, medve-testvériségről, bagoly-testvériségről, stb. volt szó./ A "farkasok" hajukat hosszúra eresztve befonva hordják, meztelenül vagy félmeztelenül harcolnak. E jelenséget azonban a keltáknál is tapasztalhatjuk - bár rájuk inkább a fonott hajviselet jellemző -, s azt is tudjuk, hogy régmúltban a keltákhoz hasonlóan a germánok is meztelenül vagy félmeztelenül indultak harcba.

Hasonló a helyzet a dákok hadijelvényével. Ez a *draco*, a sárkány volt, amelyet vászonból varrtak, farkasra emlékeztető fejjel, és hosszú botra erősítettek. E jelvény iráni, *szkíta-szarmata* és *parthus* kapcsolataira már régebben rámutattak, eleddig azonban nem esett szó az ugyanolyan erős kelta szálról. Vékony Gábor sem említi, hogy a *dragon* és a *pen-dragon*, a sárkány és a sárkányfej ugyanolyan szerepet töltött be a kelta népek körében is, mint az irániaknál. Sőt, a szigeti kelták közül a kimrik, a velsziek a mai napig nemzeti szimbólumként használják. /Zászlójuk: közepén vízszintesen osztott zöld-fehér sávon narancsszínű, ritkábban vörös sárkány./

Mindezen adatok fényében leszűrhetjük azt a következtetést, hogy a dák társadalom uralkodó rétege iráni férfitársaságból keletkezett, s az általuk megszervezett terület népei - etnikai hovatartozásuktól függetlenül - ezért kapták meg a "farkas" jelentésű dák nevet. A trák alapnépességű, az ie. 8. századtól iráni szupremáciájú protodák társadalom azután - épp a fentebb említett hasonlóságok okán - könnyen befogadta a területükre az ie. 4. századtól tömegesen betelepülő keltákat, akik - nem utolsósorban anyagi kultúrájuk fejlettsége következtében - ettől kezdve jelentős szerepet játszottak a térség népalakulási folyamataiban. Erre nemcsak a tárgyi emlékek utalnak, hanem többek között az is, hogy az utolsó dák király, Decebal neve nem dák, hanem éppenséggel kelta eredetű. Az ő uralkodása alatt egyébként a királyságban a kelták és irániak mellett kisebbségben vannak maguk a tulajdonképpeni, szűkebb értelemben vett dákok. Akik, ezt mostmár nyugodtan leszögezhetjük, trák-iráni összeolvadásból keletkezett népességként határozhatók meg. A királyság nyelvi képe az etnikaihoz hasonlóan színes: a dák mellett általánosan elterjedt, beszélt nyelv volt a kelta, valamint egy, az örménnyel feltűnő hasonlóságokat mutató, eddig még pontosan meg nem határozott dialektus, és feltételezhetően beszéltek a bastamák nyelvét is. Minderre toponímikus és személynévi adatok nyújtanak bizonyítást.

*

Nem változik, sőt, etnikai tekintetben tovább bonyolódik a helyzet, amikor Decebal leverve Róma provinciává szervezi az egykori királyságot. Jelentős illír betelepedést, majd nagymértékű görögösödési folyamatot tapasztalhatunk, utóbb, a rómaiak kivonulása után germán és avar, még később alán /tkp. jász, vö: lasi-Jászvásár/ és bolgár-török betelepeléssel, mindezek tárgyi és toponímiai emlékeivel találkozunk. E korszakot áttekintve Vékony arra, a szakirodalom által egyébként többször leszögezett, következtetésre jut, hogy: "... a provinciában a dákok romanizációjáról nem beszélhetünk, így e területen [a mai Románia erdélyi területén] dák-római folytonosságról sem... a romanizmus megmaradásáról sem Dacia területén, az aurelianususi kivonulás után nincs bizonyító adatunk helyben továbbélő provinciálisokra... A román nyelv eredetéhez tehát a dáciai latinak nincs köze, így, ha ez fenn is maradt volna, utódja akkor sem a mai román lenne... Röviden: adataink nemcsak a dák-római kontinuitást nem támogatják, de latinul beszélő népcsoportok fennmaradását sem Dacia területén. A földrajzi nevek hiánya e vonatkozásban cáfolhatatlan érv." Teljességgel igaz, hogy valamely autochton nép által adományozott földrajzi - folyó, hegység, ritkábban településnevek - zömmel, még ha torzított formában is, de más etnikumok betelepülése után is megmaradnak. S Erdély - az egykori dák királyság központi területe - folyóneveinek zöme magyar vagy szláv eredetű, a legnagyobbé, a Küküllőé viszont türk. A folyó román neve, Timava, kétséget kizáróan szláv eredetű, jelentése ugyanaz, mint a türk elnevezésé: "kőkényes".

Sem dák, sem latin névadással nem találkozunk tehát, s ez a körülmény arra utal, hogy ezen a területen teljeskörű népcserékkel kell számolnunk, melyek közül a legutolsó épp a magyar honfoglalás eredménye volt. Mindezek alapján pedig nyilvánvaló, hogy *erre a területre a romanizmus csak visszatérhetett*, ahogyan vissza is tért 900 év elteltével, amikor a újlatin nyelvet beszélő románok az egykori római provincia határán megjelentek.

*

A negyedik nagy tárgykör: a román nyelv és a román nép kialakulása, illetve e népalakulási folyamat lokalizálása. A számos régészeti, nyelvészeti, történeti néprajzi és írásos adat alapján a románok elődeinek, a protorománságnak a kialakulása csakis a Balkán-hegység déli része és Épeirosz, illetve Észak-Thesszália közötti területen képzelhető el. Az írásos források tanúsága szerint ugyanis ezen a területen még az isz. 6. században is él egyfajta kései, vulgáris latin. Ugyanakkor erre a vidékre jellemző az a szállásváltó pásztorkodás, amit itt még egyes elszigetelt trák csoportok is folytattak ebben az időszakban, és ami a románokra is oly jellemzővé válik. /A görögországi aromunok például századokon át a Balkán déli lejtőire jártak föl legeltetni./ És ugyancsak itt kerülhettek interetnikus kapcsolatba a románok elődei a szintén a 6. századból adatolt, hozzájuk hasonló életmódot folytató *besszusokkal*. Föltehetően tőlük kölcsönözték azokat a valószínűleg trák-illír alapnyelvekre visszavezethető "ősromán" szavakat, amelyeknek az albánban nincs megfelelője. Nyilvánvalóan többről van azonban szó, mint egyszerű kölcsönzésről, az összeolvadásra a későbbi román területként számoltartott *Besszarábia* neve és bizánci források is utalnak.

A románság és a román nyelv kialakulása tehát csakis a Balkán-félsziget latinizált vidékein történhetett - állapítja meg Vékony Gábor. Ez a következtetés nagyjából összecseng Al. Philippide és V. Parvan, valamint Moldován Gergely teóriáival. Csupán annyi a különbség, hogy míg az előző kettő dák-albán, illetve trák-román népalakulást feltételezett, az utóbbi a thesszáliai-épeiroszi Pindosz hegység környékén kereste, illetve vélte megtalálni a román "őshazát", a románságot egy, ezen a vidéken még az antikvitásban megtelepedett *italicus* pásztornéptől eredeztetve. /Meg is kapta, s a mai napig megkapja a román "tudományosság"-tól a renegát címkét./

A román népalakulás lokalizálását a nyelvtörténet segítségével végzi el Vékony Gábor. Tény ugyanis, hogy a román nyelv története egy bizonyos időszakban, a 4-6. század folyamán nem választható el az albán nyelv fejlődésétől. Erre a szoros kapcsolatra utalnak az albán és román nyelv ismeretlen eredetű - ámbar az újabb adatok fényében valószínűen a besszusoktól kölcsönzött - közös szavai, melyek száma 100-ra tehető, míg az egyéb egyezések-hasonlóságok száma 3000 körül mozog.

Nehézséget csupán az okoz, hogy tudjuk: az albánok nem őshonosok mai lakhelyeiken. Ezt a nehézséget Vékony egy szellemes, a fősorakoztatott adatok fényében helytállóan látszó elgondolással hidalja át. Nevezetesen azzal, hogy az akkortájt a mai Ruténföldön - Észak-Bukovinában, Dél-Galíciában, Máramarosban és a Prut és Szeret forrásvidékén - élő, általa géta-dákoknak tételezett *karpoktól* eredezteti az albánokat. Tény, hogy a karpokat - akikről minden bizonynyal a Kárpátokat is elnevezték /vö: albán kerp = szikla/ - már a legelső adatok is magashelyi szállásváltó pásztornépként mutatják be. Tény továbbá,

hogy egyetlen olyan, az egykori dák királyság területén élt népet ismerünk, amit a rómaiak népi egységben teleptének át, s ezek szintén a karpok. Egy részük Pannóniába, más részük Moesia inferiorba kerül. Abba a provinciába tehát, amelyben - amint ezt *Georgiev* bolgár nyelvész kimutatta - a géta-dákokkal rokon, bár erre az időszakra jelentősen latinizált népesség, a moesek laknak. Az is tény, hogy az egykor Dáciában lakó népek közül, más lakhelyen ugyan, de egyedül a karpoknak nyílt lehetőségük arra, hogy egységes népként megmaradjanak a Római Birodalom határain belül. "Biztosra vehetjük, hogy meg is maradtak, s ... hogy utódaik a mai albánok." - írja Vékony Gábor. Kár azonban, hogy igen meggyőző nyelvészeti, etimológiai és toponímiai érvelését nem veti egybe az antropológia adataival. Azok ugyanis arról tanúskodnak, hogy az albánok zöme az ún. dinári-típushoz, azaz egy lokális jellegű mediterrán alrasszhoz sorolható. Mivel ma már az is tisztán áll előttünk, hogy a dinári típus elsősorban az illírekhez köthető, kézenfekvő, hogy a karpok csak összeolvadás útján válhattak albánokká.

Ettől függetlenül azonban az is tény, hogy 600 körül, a protoromán korszak kezdetén, a románok elődeit az albánok elődeinek közvetlen közelében kell keresnünk. Későbbi, a 9-10. századtól adatolt északi irányú vándorlásukhoz a Balkán-félsziget Dunáig való bizánci visszafoglalása teremtette meg a keretet. Ezt követően pedig a 12. században újjáalakult bolgár cárság, illetve a területén folyó bolgár-vlach-kun együttélés adott lehetőséget arra, hogy a vlachok letelepedésének egy része a Kárpátok déli oldalára kerüljön. Ezután már csak idő kérdése, hogy szórványos csoportjaik a Magyar Királyság területén is föltűnjenek. Legkorábbi okleveles adatolásuk 1290-ből származik, amikor III. András legeltetési-átvonulási joggal ruházta föl őket. Tömeges idetelepedésük jónéhány századdal később történik, valószínű összefüggésben az oszmán-törökök európai expanziójával.

Csak sajnálhatjuk, hogy ezen időszak, a románság - ekkor még általánosan és mindenütt: vlachok - bizánci és bolgár cárságbeli történetének tárgyalásakor Vékony Gábor nem fejt föl egy igen fontos népalakulási szálát, az ún. törökös vonalat. Utal ugyan arra, hogy létezik egy ilyen szál, idézi *Anna Komnenoszt*, aki a 11-12. század fordulóján arról ír, hogy mindazokat, akik nomád életmódot folytatnak, a köznyelv vlachoknak nevezi. Nem említi azonban a turkológus *Rásonyi László* hipotetikus etimológiáját, mely szerint a vlach vagy blak népnév a türk *bulak* nép nevéből származna. Pedig hogy a mai románság néppé válási folyamataiban a különféle türk népeknek is jelentős szerep jutott, azt kun és besenyő eredetű személynevek sokasága, példának okáért Basarab első havasalföldi vajda kun neve is bizonyítja. Ugyancsak érintőlegesen utal a szláv beolvadásra is.

*

Eddig a tények, amiket Vékony Gábor, helyenkint föllelhető hiányai ellenére is kiváló történeti összefoglalója felsorakoztat. S a tények makacs dolgok. Igaz, sanda szándéktól, polititumtól, torz ideológiától vezetve kiforgathatók, félremagyarázhatóak. *Ám attól még tények maradnak!*

Makra Sándor

A kunok hiedelemvilága

Őshazájuk

A kunok mint ősi etnikum kétségtelenül a szkíta vagy khéta /összefoglaló néven a *turáni népek*^{1./} nemzetségi, később törzsi szövetségébe tartoztak bele, ebből kifolyólag őshazájuk azonos az Orkhon vidéki őshazával^{2./}. Maga a szkíta név mint összefoglaló elnevezés magában foglalja azokat a népeket, amelyek hun, dák, avar, khuz /kosiak/, úz, szabir /magyar?/, szaka, kazár, masszagéta, *kun* besenyő stb. néven ismertek. /Képes Géza 7./

A második őshaza az Altáj hegység vidéke. Haynal Komél szerint az első és második őshaza választóvonalára Kelet- és Nyugat-Szibéria. Kelet felé mongoloid, nyugatra európai típusú emberek élnek. A nyugatra vándorló szkíták itt vettek hosszabb-rövidebb ideig szállást, amint az etruszkok feljegyzett példája mutatja. Szalay-Baróti történelemkönyve csak erről az őshazáról tud: "A hunok /mint szkíta népetnikum/ régtől fogva Ázsia belsejében, az Altáj és Ural hegység közt elterülő pusztákon laktak." /1/6./

A harmadik szkíta vagy khéta őshaza^{3./} Elő- vagy Kisázsia. Ennek a területnek őskultúrája a sumer /tájnyelvi ejtésben: sumir/ -akkád, asszír-babiloni, illetve az egyiptomi. Mindegyik a szkíta népek kulturkincse ősmagjából táplálkozott.

A sokféle szkíta etnikum két dologban azonos életformát alakított ki: a *hiedelemben* és a *kultúrában*. Az ősbabiloni birodalom szkíta voltát egy istennév jelzi. Tudjuk, hogy Babilont az i.e. III. évezredben az akkádok alapították. Ősi neve Tengeri Kapu; sémi fordítása: Bab Ilu. /Tassy P. 6./ Tenger, Tengri, Tengereki: a szkíták ősi égistenének a neve, amint ezt a "Kun Miatyánk" is igazolja:

"Bezén attamaz kenze kikte szen lészen adon dö-

sönszenküklön niczigen gérde ali kékte bézen ok-

mozne berbezge pitbütör küngon

il bezen méne mezne neszem bezne

jermezberge utrogergenge iltme bezne

olgya magna kutkor bezne álgya manna

szen borsong boka csalli igye

t e n g e r e. Ámen." /gróf Kuun géza: Codex Cumanicus. Bp. 1880. 26. p./

A szkíták eme három részre felosztott hatalmas területét nyilvánvaló, hogy egy-egy népcsoport csak szakaszos hódítással birtokolhatta a nélkülözhetetlen létfenntartó legelőért. Ebben a harcban a nomád etnikumok egymást űzve mind nyugatabbra, egészen az Al-Duna, illetve Kárpát-medence síkságáig jutottak.^{4./} Tudjuk, a nomádok *lovas népek*.^{5./} A ló nemcsak haszonállat az életükben, hanem "mitikus energia" is mint a nap- és holdisten testét öltése a földön. Ez a másodlagos testetöltés

teszi *totemállattá*. A totemizmus mellett az i.e. 6000 körül kialakul életükben az animizmus, magyarul: "szellemhit". A kettő egymásmellettsége /szinkrétizmusa/ alakítja ki az ősi korban a totem-animista hiedelmet. Kialakul hármass tagozódású világképük is: Felvilág, Föld, Alvilág. A felsőben székel a nap, s mellette a "jó szellemek" /a népmese "tündérei"/. A felvilág lakói jók, segítőkészek, ha megkapják csekély *áldozati* részüket.

Középen él az ember. Az alvilágban csak "gonosz szellemek" léteznek, akiknek hatalma kiterjed a földre is, azaz az emberre. Ezek általában csak ártani tudnak. Sokszor még a véres áldozat sem "hatja meg" őket. Ezért alakul ki az ősember életében a *gonoszító mágia!* A "gonosz" lezavarása az alvilágba - elképzelésük szerint - a totem-isten vagy "jószellem" megidézésével történik. Ebből kövkezik, hogy a szkíta etnikumok hiedelemvilága /köztük a kunoké is/ a "gonosz szellemek" elleni sorozatos küzdelem. Szabad legyen ezt megvilágítanom a legismertebb példával: a *hátrafelé nyilazással*. A harcban vagy vadászatban a "totemlő" repíti a lovast, ez totemista felfogás. A hátrafelé animista "megfordítást" jelent, ami egyenlő a pogány alvilággal, amelyik ugyanolyan, mint ez a világ, csak ott minden fordítva van. Hogy az alvilágból ne hogy előtörjenek a "gonosz szellemek", *Huj, huj, hajrá!* kiáltással űzik el őket. A győzelmet tehát a jó "totemlő" mint testet öltött isten segíti - felfogásuk szerint.

És mi van, ha nem sikerül győzniük? Akkor nem tudták visszaűzni az alvilágba a "gonosz szellemeket".

Ezek után kissé részletesebben ismertetem a szkíták ősi hiedelemvilágát, majd a vele azonos kunokét.

Legfőbb istenük Tenger, Tengri: az Ég-isten. Felfogásuk szerint a világ ura. A földön megjelent inkarnált /testet öltött/ formája nemcsak a ló, lehet más állat is, így a teknőc, farkas stb. Mégis a mitológia legjelentősebb égitest-isten testet öltése a "csodaszarvas". Hunor és Magyar regéje őrizte meg mitológiai magját. Jankovics Marcell ezt írja róla: "Hősnője egy totemállat, a szarvas ősanja, "akit" fiú testvérek ragadozó állat vagy vadász képében űznek. ... Természetfölötti lény ... olykor hat lába van." /Élet és Tudomány. 40. sz. 1984./ Az a megjegyzése, hogy "ünő létére agancsos", vonatkozhat az őskézdetre, amikor az ősatya és ősanja szimbólikus ábrázolása egytestű. Az őseredet bizonyítéka, hogy ezt a regét ismerték a kelták, a görögök, a perzsák, a hinduk, a mongolok, a kínaiak és mindenkifölött a szkíták. /Uo./ Azt is megírja Jankovics, hogy a szarvasnak "csillagos a szőre, arany a patája, a Napot és Holdat hordja a szarván, testén". /Uo./ Ennek az a mitológiai értelme, hogy az égitestek útját segíteni kell, mert maguktól nem tudnak feljönni az égre.

Az ember leszármaztatása ettől az ősanjától és ősapától történik. Erre Radics Géza világít rá: "Hérodotos a szittyákról /szkíták/ írt művében írja, ha egy szittyától megkérdezzük: Kinek a gyermeke vagy? - Ezt válaszolja: A szarvasé. Természetesen nem a négy lábú állatra gondol, hanem a jelképére." /19./ Ezzel tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy "isten gyermeke". /Uo./

Igen jól illusztrálja ezt a hiedelmet Oguz kagán születése. A Hold fejedelemasszony adott neki életet. Nem szopott anyatejet, nyers húst, valamint levest evett, és bort ivott. 40 nap alatt felserdült, táltossá lett.¹⁶ /Lábai mint a bikáé, dereka mint a farkasé, háta mint a cobolyé, melle mint a medvéé! /Pálóczi Horváth A. 130-131./ Máris előtünk áll a szkíták kedvelt kentaur-ábrázolása.

Első hőstette - írja tovább Pálóczi Horváth -, hogy a világot rettegésben tartó orrszarvútól megmentette az embereket. /Uo./

Kentaur mivolta jelzi isteni testet öltését. De nem marad adós a leszármaztatással

sem: egy égi fénysugáron leereszkedő gyönyörű leánytól három fia született: Nap, Hold és Csillag. Egy másik tó közepén faodvában ülő gyönyörű leánytól is három fia született: Ég, Hegy, Tenger. /Uo./ Mind a három tulajdonképpen a világ jelképe.

Színek

Az animizmus létrejöttével rendkívüli jelentőségre tesznek szert a színek. A világos színek, mint például a fehér, arany, sárga, a napinkarnáció színei; a sötétek: fekete, barna, zöld /zöld szakállú király az alvilág ura/ a "gonosz szellemeké" /fekete ló/.

A totemizmusban a két alternatíva a Napot és Holdat jelképezi. A fehér lóban a Nap ölt testet /lásd "Fehérlófia" című népmesénket/; a feketében az ördög és a boszorkány meg a családjuk. /Lásd "Rózsa és Ibolya" című mesénket, amelyet Arany László gyűjtése után Arany János is megverselt./ A totemizmus idején viszont a fekete ló a holdisten testet öltése.

Antropomorf istenek

Míg a többi nép a Napot, Holdat, csillagokat tette meg istenének, addig - amint erről már szó volt - a szkíták legfőbb istene az Ég. Természetesen állat-inkarnációban képzelték el, /szarvas, farkas, fehér ló vagy fekete stb./.

Nagyon sok kutató ezt a legfőbb istent azonosítja a monoteista Istennel! Erről szó sem lehet. Mint legfőbb pogány isten /henoteosz/ uralkodik isteneken, embereken, az egész világon. Mellette a Nap, Hold is istenek, a Csillag ezzel szemben istennő.

Az Ég fia

Egyedül a kagán az Ég fia, az Ég testet öltése.^{17/} A hím és nőnemű istenek, istennők feladata a földön az emberek leszármaztatása *nemzés által*. Evégből találták ki a világ minden táján űzött *termékenységi kultuszt!*^{18/} Ennek fő ceremóniamestere kultúrfokon a táltos utóda, a kagán. A termékenységi kultuszt azért találták ki, hogy a földön a kagánban testet öltött nap- és holdisten egyeduralmat gyakoroljon a nép fölött! Hiszen isteni hatalma korlátlan uralmat biztosít számára.

Ez a totemhiedelem más dogmát is szült: a kettős királyságot.

Kettős királyság^{19/}

Eredete a Nap- és Hold-totem uralmára mutat. Nevezetesen: látszólag a nappalt a Nap, az éjszakát a Hold uralja. Miután a Hold a Naptól kapja a fényét - mai tudásunk szerint -, ezért világít halványabban. A szkíták ebből is mágiát csináltak: Hold-totem a Nap fősége alatt alárendelt isten lett. Ebből következik, hogy földi másuk: a *kagán* vagy *nagykán*, illetve a *kán* között is így oszlik meg a hatalom. "A kagán nem harcol, csak kormányoz, uralkodik, a harcot a rangban utána következő kán mint fővezér vezeti." /Várkonyi N. 238./ Ennek igazolására hozom fel: Dzsingisz először kán, aztán *nagykán* vagy *kagán*; Batu a helyette, aki az ő jóvoltából *kán*.

Az istenkirály kozmosz feletti uralmát szimbólikusan a 4-es varázsszám fejezi ki. Ez ugyanis a *végtelen tér szimbóluma*, úgy is, mint "napkereszt": Ny-É-D-K. Ezért volt József kazár király palotavárosának 4 kapuja. Továbbá a kagán 4 havonként

egyszer vonult ki "sétálni". Uralkodási ideje 40 év volt, amikor ezt az évet csak egy nappal is túlélte, a nép és a főurak által megölettetett - írja Ibn Fadhlán. A negyven esztendő ugyanis az *életérő* teljességének, az uralkodói képességnek, az isteni karizma épen maradásának évköre. /Uo.240./ Kétségtelen, hogy ez a totem-istentől való leszármaztatás törvénye. Kitetszik ez abból is, hogy a kagán vagy nagykán az uralkodást sokszor átengedi a helyettesének, amikor is napjait hárem-hölgyei társaságában tölti. A megölése is arra való /amint a primitív népeknél is szokás/, hogy potencionális ereje az új istenkirályban teljesejék ki, miután tőle függ nemcsak az emberi leszármaztatás, hanem mindenkinek és mindennek a megtermékenyítése. Ahogy Várkonyi írja: "A Föld sorsa a Naptól függ, a nép sorsa pedig a fejedelem naperejétől". /10./ /Uo./

A kunoknál ugyanez történik IV. Kun László esetében. Életében minden baj következménye *impotenciája*. Ferdynándy Mihály írja: "... Törzsrokon, de még nomád vagy félnomád lovas népek megölik, vagy halálba kergetik a kereszténnyé lett egykori lovas nép fejedelmeit: Istvánt, Boricsot, *Kun Lászlót!*" /83./ De nem azért, mert keresztények, hanem azért, mert impotensek lettek. Ennek bizonyosága az, amit II. Istvánról ír a krónika: "... az impotens megkínozza, sőt halálra kínozza vágya "tárgyát", akivel közösjülni nem volt képes - több mint tudott dolog." /Uo.80./ László *kun főfelesége Édua*. /11./ /Uo. 99./ Mellette több kun felesége van. Ezt a krónika így adja elő: "kun sátra alatt kun módra tombol és mulat, kun lányok /a kun törvények szerint feleségek/ öleiben édeleg". /Uo.92./ Keresztény felesége is van, Izabella. A keresztényi és pogány házasság így fest a Krisztust követők szemében. Ferdinándy stflus és tájnyelv hűségében közli szövegét, XIII. századi kiejtésben, de ma ia jól megértjük. A szöveg csupa párbeszéd; leírás, elbeszélés alig van benne. A csanádi püspök így jellemzi Kun Lászlót: "Szent királyink vére ő es. Vérével mosá le, ha mi gonoszat tőn. Kunjai ölék meg." /Uo. 105./ Mégpedig rituális gyilkossággal, úgy, ahogy egyik-másik természeti népnél talán ma is dívik, és ahogy szokás volt a szkíta népeknél. A rituális gyilkosságot a főemberek vitték végbe. A gyilkoló kun főemberek neve is feljegyeztetett. Mizse nádor maga mondja el, hogyan állt bosszút László megöléséért. "Kun ülésre törtem hadammal hajnalban. *Arbocot* /kán/, a gyilkost, László atyjafiát kettőbe vágattam, *Törtelt*, az öccsét fizekre tépettem. Küzdve hullt *Kemence*. Törzsük férfi népét utolsó emberig felkoncoltuk, valamennyi némbert akkor legyilkoltunk, valahány kölkük volt, szálíg kifirtottuk. Én, Mizse nádor vettem Lászlóért." /Uo. 115./ Ez a bosszú semmibe vette a kun törvényt, amelyik a rituális gyilkosságot azért írta elő, nehogy magva szakadjon az isteni leszármaztatásnak. Olyan erős volt ez a törvény, hogy, íme, még a XIII. században is gyakorolták, fittyet hányva a nádori rendelkezésre. Ez egyik legerősebb bizonyítéka a szkíta hiedelem kontinuitásának.

Fekete-fehér szkíták

A Nap-Hold uralmából következik, hogy minden szkíta etnikum jobb és baloldali félre osztotta fel birodalmát: a fehér, vagyis a fény; illetve a fekete, a sötétség birodalmára. /Várkonyi N. 239./ Ez az alapja a fehér-fekete szkíták elnevezésének. Ez azt is kimondja, hogy a szkíták életének a halál utáni folytatása a felvilági totemlét. Megtudjuk ezt Dzsingisz kagán pecsétjéről is: "Az Égben isten, a földön kagán." /Uo./

Hogy mennyire véres valóság a kagán isteni eredete és mivolta, arra a keleti türk uralkodó, Elteris példáját hozom fel. Amikor népe a kínai császár alattvalójává

süllyedt, ez annak a jele, hogy elvesztette isteni karizmáját /Dümmerth d. 120./, természetfeletti isteni erejét, mánáját. Ám mikor felszabadította népét a szolgaság alól, újra visszanyeri kagáni méltóságát. A szolgaság alóli felszabadítást így írja le Tonjukuk felirata: A "türk Ég" [Tengri isten] elhatározásából "Elteris a sad [kán], a régi türk uralkodók ivadéka, újra felemelte népét, és vele a családjában *megszakadt címét*, a kagáni méltóságot." /Uo./ Dümmerth szerint is a kagáni méltóság főfejedelmi rangot jelentett, egyben az uralkodó személyének "megszentelődését", szakrálissá válását. /Uo./

A kunoknál Kötöny esetében ismétlődik Elteris sorsa: a mongolok győzelme előtt még kagán, a vesztett csata után már csak kán - amint említettem.

Dümmerthnél két fogalomzavaró kifejezést találtam. Egyik a *szent* szó. Amikor pogány "szent"-et említ, ami a pogány istennel való kapcsolatra utal, akkor is a keresztény teória szerint akarja a két azonos kifejezést egybeolvasztani, ami lehetetlen, mert a keresztény szent ellentétben áll a pogány "szent"-tel.

A másik a *hun-magyar* azonosság vitája. Azonosságról nem beszélhetünk, csak hasonlóságról, tekintettel arra, hogy a hun is meg a magyar is a szkíta népcsoportok egyik-másik *etnikuma*, ami nem zárja ki a közös őstől való leszármazást. Mindkét esetben a vallástörténet igazolása a döntő. A tévedést ugyanis az okozza, hogy a szkíta népek hiedelemvilága valóban azonos, de ez még nem jelenti azt, hogy etnikumuk is az. Az is igaz, hogy a totemista kultusz azonosságát nemcsak a szkíta etnikumok hitvilágával lehet azonosítani, hanem - a zsidó nép kivételével - a földkerekség minden népi hiedelmével.

Totemista kultusz

Maga az istenkirály minden nap, kilépvén szállásáról, tisztelgett a *felkelő Nap*, este pedig a *Hold színe* előtt. /Erdélyi-Sugár 94./ Erre saját elképzelésének igazolása végett volt szükség: nehogy az égitest-istenek megvonják tőle isteni mivoltának hitét. Míg a primitívek, így például az indiánok, csak napkultuszt gyakorolnak, úgyszintén a perzsa király is, addig a szkíták hiedelmében a Hold játszott a nagyobb szerepet. Erdélyi-Sugár írja: "Csak holdtöltekor kezdtek háborúba, ha fogyni kezdett a hold, már abba is hagyták." /Uo./ Ez a mi babonás szokásunkban is megmaradt: régen földművelő népünk csak újholdkor kezdett vetni, hogy a föld növekedésével növekedjék a termés is. Mágiával is biztosította vetéseredményét.

A totemállat húsának megélvezése közösen: *áldozati* bemutatás. Mitikus magyarázata: az Ég leggyakoribb inkarnációja a "Csodaszarvas". Ezért legfontosabb áldozati bemutatásuk az Égnek szentelt. Elképzelésük szerint a *totem-szarvas* hozta fel minden nap a Napot, Holdat, csillagokat az Égre. Az áldozati bemutatás ennek a megsegítése. /Az indiánok a Napot segítik a felkelésben tűzgyújtással./ Az elképzelés mindenütt egyforma: az istenek éppen úgy elgyöngülnek, mint az emberek, azért kell áldozat /sacralis communitio/ bemutatásával megerősíteni őket, hogy viszonzásképpen segíteni tudjanak az embereken.

A Holdnak is mutattak be áldozatot: "Újév első holdhónapján néhány vezető a sanjün /hun kagán/ szállásán felállított áldozóhelyre gyűlt össze évente". /Uo./ Az áldozat bemutatását sacralis communitióban ülték meg, ugyanúgy, mint a toron. /127/ Ennek egyik "kegyszere" a *háromlábú üst*, amiben feltehetőleg a táltos főzte az áldozati állatot. Ez a totemkultusz mindvégig megmaradt, Attila kora bizonyítja ezt, Európában is találtak háromlábú üstöt. Ezenkívül a "világhírű állatalakos stílus szép emlékei egymás után kerülnek napvilágra földünkbe. Már régen a Nemzeti Múzeum

féltett kincsei az egykor *pajzsdíszként* szolgáló *arany-szarvasok*". /Uo. 86./ Unosuntalan ismételnem kell, hogy ezek nem díszek, hanem totemtárgyak /fétisek/, az égisten testet öltései, s mint ilyenek az ember védelmét hivatottak szolgálni.

A *nép* egyrészt a *sacralis communio*-ban való részvétel által vesz részt a szkíta totemista kultuszban; másrészt miután a kagán a napisten testetöltése, aki találkozik vele, nem nézhet rá, mert megvakul vagy elpusztul. Ugyanezért Ellák sem mert Attilára nézni.

Totem-animista kultusz

Az animizmus kialakulása idején születik meg az *ősök tisztelete*. Az ősök mint "szellemek" a túlvilágon nem tudják megszerezni érzéki életükhöz a szükséges javakat, ezért kell őket *etetni*, különben visszajárnak kísérteni, betegséget vagy halált okozni. Pozitív mágia. Ebből következik a másik animista, "szellemhitű" felfogás, ha már megjelent a földön, hogy az ember általmára legyen, vissza kell úzni az Alvilágba. Erre való a "jó totemisten" vagy a "jó szellem" megidézése, földrevarázsolása. Van egy harmadik eset is, hogy ne tudjon visszajönni ártani a földre, eltörik vagy összekötözik a lábát, koporsóhoz szegezik a koponyáját. Negatív mágia.

A szkíták gyakorolták mind a három mágiát: "Kül-tegin Alpsalcsi [nevű] *fehér lován* indult csatába". /Uo. 164./ Még kétszer regélik harcбайдulását, mindig *fehér lóra* ül, tehát a másodlagos nap-totem védelme alá helyezi magát. /A fehér szín magában is "gonoszűző"/

A megfordítás a szkíták mágikus képzetében is az Alvilág szimbólikus jele: a Föld közepe /"köldöke"/ sok vallásos elképzelés szerint üst alakú gödör, az *Ég megfordított alakja*. Nyílását el lehet zární - írja Berze Nagy -, hogy az ártó 'szellemek' ne jöhessenek ki belőle. "A Föld köldökét jelentő kutak, gödrök, lyukak népmeséinkben is az Alvilág lejárátát jelentik, s az *ázsiai népek hitvilágának jellemzői*." /Makra S. 218./ Ezt a lejárátot a mitológiai elbeszélések őrizték meg ugyannyira, hogy innen kerültek a népmesékbe. Nagy Olga írja: "A föld köldökén lemenni könnyebb, mint onnan feljönni. Csak a jegyes mesehősök, akiknek a vállán csillag, keblükön a nap fényeskedik [homlokán meg a hold], vannak abban a szerencsés helyzetben, hogy rátalálnak a kivezető útra, és a griffel fölkerülnek újra a *Felvilágba*." /64./ Ez viszont azt jelenti, hogy a totem-isten az *Alvilágnak* is ura, de oda csak *segítségadás* végett jár le, mint másodlagos totem, például: Griffmadár^{113.}, Fehérló vagy Garuda- madár.

A szkíta matriarchatus

A kezdeti mágikus-vallás előjárója a matriarchatus, aminek jelképe *Földanya*. Láttuk, az Ég megtestesítője nőnemű szarvas, aki a földön Földanyává változik, s a termékenység istennője lesz. "A termékenység istennője nem is lehetett más, mint az életet adó anya. Koszmikus vonatkozásban *Földanya*. ... megtermékenyítője az égi erő, a Naphő." /Radics G. 19./

A türk mitológiai elbeszélés is erre vall: A türkötök /etruszkokat/ egy szomszédos törzs megtámadta. Mindenkit kiirtottak egy tízéves fiú kivételével, akit a harcosok megsajnáltek, és végül mindössze a lábát vágták le, azután a mocsárba dobták. Egy *nőstény farkas* megtalálta és táplálta. Mikor felnőtt a fiú, a nőstény farkast teherbe ejtette. Ellenségei ezt megtudták, keresésére indultak, hogy megöljék. Mikor a lovasok a mocsárhoz érkeztek, meglátták a fiút a farkassal. A farkas egy hegyi bar-

langon keresztül elmenekült. Hatalmas síkságra jutott, itt tíz fiút szült. Amint a fiúk felnőttek, összeházasodtak a világ leányaival. amikor elszaporodtak, elhagyták menedéküket, a Kisna /Altaj/ hegység déli lejtőjén *szállást foglaltak.*^{14.} /Erdélyi-Sugár 152./ Ez a mitológia sok mindent elárul a történelemből is. Legelsősorban a harcot a legelőért. Továbbá: a szakaszos nyugat felé vonulást, amelyben nagy szerepe van az Altaj hegység vidékének, ahol az egymást váltó csoportok hosszabb-rövidebb ideig megtelepedtek. Végül óhatatlan, hogy eszünkbe ne jusson Romulus és Rémus, az itáliaiak mitológiai ősei. Szinte bizonyosnak látszik, hogy ezt a mitológiát az etruszkok hozták be római földre. Ha összevetjük az etruszk hitregével a rómainak, a következő egyezést találjuk: A gyermeket a farkas menti meg az éhenhalástól. /Bodrogi T. 261./ Különbség, hogy itt a farkas nem teherbejuttat, csak gondviselő. Adódik ez a rómaiak más kultúrfokú világképéből.

A szkíták világképe

A szkíták világképét tükrözik a sztélék /kőoszlopok/. Nap-, Hold- és csillagjelek vannak rajtuk. Felső részük az Ég, választóvonaluk a Föld, alsó részük az Alvilág. Balról 7 állat a 7 régiót szimbolizálja. Jobbról fent a Hold elsődleges, a 6 állat másodlagos inkarnáció. Az 5 pont csillag-perszonifikáció. Az Alvilágban Hold, Nap világfa jelt és szellem-állat inkarnációkat látunk. Kakuk Zsuzsa szerint ez a világ-mindenséget ábrázoló kőoszlop teknősbéka hátán állt.^{15.} Eszerint az elgondolás szerint a /tányér alakú/ világmindenséget kőoszlop tartja. Ugyanez a 3-as ábrázolás /Felvilág, Föld, Alvilág/ látható az Ih Tengerijn-i sziklafestményen. /5. kép/

Animista elképzelés szerint a "gonosz szellem" is inkarnálódhat vagy perszonalifikálódhat például az *ördög* és a *boszorkány* képében. A szkítáknál a "gonosz szellem" legelső inkarnációja a sárkánykígyó.^{15.} /Még néhány szót szólnom kell a színokról. A totemizmusban a *fehér szín* nap-inkarnáció, a *fekete* hold, amint ezt a "kettős királyság"-nál láttuk. Az animizmusban megváltozik a helyzet, a fekete kizárólag a "gonosz szellem" megtestesülése, következésképpen a "jó szellem" a fehér színben ölt testet, például a fehér füstben /tömjén/. Ezzel kapcsolatban a "gonoszúzést" jól kifejezi a mai napig megmaradt szólásunk: "Úgy fél tőle, mint ördög a tömjénfüsttől!"

Kurgánok

A *halomsírokat* nevezik *kurgánoknak*, minálunk "kunhalomnak".^{17.} Hozzánk ezt a temetési módot a kunok hozták be. Egyébként szkíta temetkezési szokás. Kurgánba csak a kágánokat, kánokat, nemzetségfőket, egyszóval a gazdagokat temették. A szegényeknek egyszerű sírgödör jutott, miután azok nem tudták a gazdag mellékleteket a sírba rakni. A földalatti temetkezést magukkal vitték Mezopotámiába is, ahol addig a *ház padlója alá* temetkeztek. /Makra S. 296./ Ez a temetkezési mód - főorvos barátom meglátása szerint - a születés előtti embrionális állapotot jelzi. Csak itt a magzat fordítva fekszik a "koporsó"-ban, mondhatnám úgy is: "anyaméhben". Ezzel a homeopátiás mágiával akarták elősegíteni a halott újjászületését.^{18.}

Erdélyi-Sugár írja: Mongóliában több mázsás, sőt tonnás kőlapokkal védték a sírt a rablók ellen, mégis szinte valamennyit kifosztották. /61./ Aranyat, ezüstöt raboltak belőle. A rabló szegények, "totem-amimisták" lévén, tudták, hogy a gazdagok sírja kultikus rítusként aranyat, ezüstöt rejt. Félniük kellett volna a totem-

animista tabu megsértéséért az égitest-totemek bosszújától meg a földi hatalmasságok büntetésétől, de a kincsszerzési vágy kerekedett felül bennük.

"Ginding-bulag /Mongólia/ felé menet - írja Erdélyi-Sugár -, egy kifosztott vezéri sír előtt állunk. /82./ Előttünk tehát egy türk sír, *balbal* sorral." /kőoszlopok hosszabb rövidebb sora/. "Minden oszlop egy-egy megölt ellenség jelképe" /87./, [bálványa]. A bálvány több mint jelkép, szkíta felfogás szerint a halott *tartózkodási helye*. Ilyen bálványok a kamennaja babák is. A régészek azokat a kőszobrokat /bálványokat/ nevezik *kamennaja babáknak*, amiket a szkíta halomsír tetejére állítottak, vagy a balbal-sor elé. /19./ A bálványtetetés mágikus szabálya szerint a kamennaja baba ujjai hegyével csészét tartott, akár férfi, akár nő. Így lesz a halomsír egyben *áldozati hely* is, közösségi áldozati alkalom: a közös ősz tisztelete, miután az animista /"szellemhit"/ megteremtette az *ősök tisztelete* kultuszát. Zajti Ferenc színesen írja le a szkíta ősök tiszteletét.

A keleten maradt és nyugatra szakadt hunok a Meotisz vidékén felállított *Tana-ős* /20./ /Tana folyónév /Don/ így közvetett úton a tisztelet, a "szellemistenné" tett Tengrinek szől, Tana névvel. Tekintettel arra, hogy ő a föld-víz ura, omladozó régi "sírszobrához" /kamennaja babájához/ vándorolnak. /21./ Tíz évenként egyszer gyakorolják ezt a kultuszt, amikor a keletre és nyugatra szakadt szkíta-hun népek itt összetalálkoznak. /159./ A kultuszi helyen a kőszobor, Tana bálványa a sír fölé van állítva, arccal a Nap felé fordítva. /Uo./ Erdélyi-Sugár is ezt írja: "A feltárt sírokban többnyire kelet felé tájolva feküdtek az emberi csontvázak." /62./ Régi eleink temetési szokása ugyanez volt, tudniillik a Napnak hátat fordítani a legnagyobb tiszteletlenség, totem-bosszút von maga után. A *vérbosszú* pedig már a szkíták életében döntő szerepet játszik. A bálvány két kezében egy edényt tart. Zajti szerint azért, hogy "az elhunyt lelke a majdani nagy ítéletkor az *örökélet vizét* ebbe várja." /158./ Csakhogy nagy ítélet-ről a szkíták hiedelemvilágában még nincs szó, ez keresztyéni tartalom. Szerintük az edény arra való, hogy ebből etessék a halott szellemét, azért, hogy részt vegyen a *sacralis communioban* és 'a földre loccsintás által' az áldomásívásban. Ennek igazolása az az áldozati bemutatás, amikor közösen esznek-isznak, s egy kortyot az italból földre lottyintanak Földanyának, bemutatott áldozatként. Mindez benne van az ősök szelleme kultuszban is: az ünnepség a napkeltével kezdődik most is, mint ahogy *ősidők óta!* /158./

A kamennaja babán felirat van, az elhunyt ősz emléket örökíti meg. Ezekből a feliratokból az is megtudható, hogy nőnek és férfinak egyaránt állítottak kőbálványt: "Állíttattam e szobrot az anyám szobra mellé, atyám, vitéz Bojla emlékének, aki a város khagánja volt, s aki ide kétnapi járásnyira a nagy iratos követ készíttette. Emeltem a szobrot én, a te fiad, Dengir." /Zajti F. 160./ A nagy "iratos kő" bizonyára sztélé, amelyik a kagán életrajzán keresztül a nép történetét is megörökíti, mint Elteris kagán sztéléje. A felirat igazolására bemutatom a kun rovásírást kamennaja babáját, egyben a magyar kunhalmok térképét. Zajti így folytatja: "A fővezér fohászt is mond. Nagy az Ég ereje, hatalma és bölcsessége. Ereje vezessen, hatalma védjen meg minket, a bölcsessége adjon értelmet a jó és igazságos kormányzásra." /163./ "Ezután következik a különböző etnikumú népek frigyének *áldomással* való megerősítése: - Hullajtsátok véretek cseppjeit e borral telt edénybe - hangzik a felszólítás -, s az *igaz barátság* megerősítésére igyatok ebből velem együtt mindannyian, hogy szövetségünk - vérünknek utolsó cseppjéig - hűségben maradjon. - Mindannyian ittak az italból, utána az ősz Bendeguz /22./ a megmaradt bort Tana *szobra elé* *hintette*. /Ebből következik, hogy a kamennaja baba kezében tartott edénybe csak ételt tettek./ Az eskü megszegőjét így rendelte alá Tana bosszújának." /Uo. 164./

Perdöntő, hogy szájuk van ^{/23./} a fétisnek nincs. A száj azt jelenti, hogy az eléjük tett ételt képesek "megenni". ^{/24./}

A bálványokkal kapcsolatban figyelemre méltó megjegyzése Erdélyinek: "Abat /mintha a mi Aba Sámuelünk nevét viselné/ kán lovasaival letörette a mongol pusztákon ősidők óta álló "szobrok" fejét, mondván: Egy szobor akkor hal meg, ha fejét letörik." /89-90./ Erre a megállapításra a primitívektől kapunk feleletet, akiknek hiedelme szerint: az agyvelő az élet székhelye, az éltető mána, vagy a "halotti szellem" fő tartózkodási helye. Ha a főt elválasztják a testtől, akkor már nem a halott "szelleme" él benne, hanem átváltozik a nem helyhez kötött *démonná*.

Mindez, amint eddig elmondtam, a síron kívüli kultusz volt.

És most lássuk, mi van a kurgán belsejében. Hérodotos így írja le a szkíta királyok temetését: "Valahányszor meghal egy király, a szkíták nagy négyszögletes üreget ásnak. A halottakat ravatalon elhelyezik a sírban. Kétoldalt lándzsákat szúrnak a földbe, azokon deszkákat fektetnek keresztbe, miket gyékénnyel borítanak. A sír nyitva hagyott részében helyezik el a király *megfojtott ágyasát*, pohárnokát, szakácsát, lovását, pajzshordozóját, küldöncét, valamint lovait. Természengéket és arany kupákat is tesznek a sírba. Mindezek után nagy dombot hordanak a sír fölé, s egymással versengnek buzgólkodva azon, hogy minél magasabb legyen a halom." /Terényi István ford./ /Brasinszkij, I. B. 31-32./

Ezek figyelembevételével a kercsi /Szovjetunió/ kurgánban három halottat temettek. A főalak előkelő harcos volt. Nyakában hat erős huzalból vastag arany nyakperec, a két végén lóháton ülő, szkítákat ábrázoló *szobrocskákkal* /bálványokkal/. Lásd a nemrég feltárt kínai katonákat. "Szellem" mivoltukban ugyanaz a feladatuk, mint a földön volt. A halott mellett feküdt fegyverzet: kard, íj, nyilak, lábvérték. Az íj és tegez aranylemezekkel borítva. Rajta egymással harcoló vadállatok és fantasztikus állatalakok. - A másik tetem a királynéé. Pompás öltözékben temették el, melyre több száz apró aranylemezt varrtak. /Uo. 42./ - A harmadik csontváz feltehetőleg az *önként halált vállaló* szolgáléé, mert ez is szokásban volt a szkítáknál. /Uo. 42./

A mellékletek közül főhelyen kell megemlítenem az amfórákat. /Zajti 67./ Ez a közösségi áldomás szertartási edénye. "Egész felületét domborított aranyozott ábrázolások díszítik. Az első részben három ... kiöntő nyílás található. Kettő oroszlán fejjel, egy pedig pegazus, azaz mitikus szárnyasló fej." /Uo. 65-66./ Mind a három totemállat feje napinkarnáció. /Az arany nap-, az ezüst hold-inkarnáció./ Mindez arra való, hogy az amfóra tartalmát a "jó totemistenek", illetve "jó szellemek" áldják meg, jelenlétükkel elűzve a "gonoszt". Az áldomás Földanya megtermékenyítését szolgálja, így feltehető, hogy a *halotti tor* áldomásívása bachanáliával volt egybekapcsolva, ezt célozza a korintusz-jel is középen. Erről a primitívek tanúskodnak: A Trobriand-szigeteken a halottvirasztás során a környékről összegyűlt emberek az éjszaka jó részét énekléssel, /"jó szellem"-idézéssel/ és különböző szertartásokkal töltik el - akárcsak a világ minden részében. Folyik a *rituális evés-ivás*. Majd mikor késő éjjel a vendégek hazatérnek, néhány leány visszamarad, hogy a gyász sújtotta falu legényeivel háljon. Ez azonban már enyhített formája az igazi orgiának - amit *kayaszának* neveztek, és régebben tartottak. A kayasza a milimalának nevezett ünnepség része volt. /Makra S. 226./

Az amfóra középső sávja a föld, ahol az ábrázolás szerint vadló befogása folyik. Bizonyára mágikus céllal, a lóáldozat, *sacralis communio* bemutatására kell.

A felső régió a *Felvilág*, ahol a szárnyas sárkányok szarvast marcangolnak. /Brasinszkij, I. B. 65./ Ez annak az ábrázolása, hogy az égitest-istenek is résztvesznek a *sacralis communioban*. Ez a ceremónia a totemizmusban mána-visszaadás, az animizmusban bachanáliával egybekötött *tor*. Ami tehát a totemizmusban *sacralis communio*, az az animizmusban *halotti tor*.

Az alsó részen föld-alvilág szimbólikus ábrázolásokat látunk. Feltűnő, hogy az egész ornamentikát *szimmetrikus* szerkezetben oldották meg, mint például a csigavonalak szembenállását, vagy a koitusz-jelből kiálló levél háttalállását. A középen futó *szimmetria vonal* kétoldali rajzmegoldása a *nap- és holduralom jelképe*.

Másik jellegzetesség, hogy a halottat elkísérik túlvilági útjára a feleségei, ágyasai, szolgálói és még a lovai is. "A Kubán melletti Ulszki kurgánban a halottal együtt eltemettek 400 lovat." A ló ugyanis a nap-, hold-totem testetöltése, s mint ilyen "gonoszúzó", úgyszintén az *arany-ezüst* is. Ezekkel "kötik" a sírhoz a visszajáró kísértetet. Még egy érdekességet kell megemlítenem: hogy az eddig feltárt sírokban nem találunk csak arany vagy csak ezüst fétiseket, hanem a *kettőt együtt*, ami a Nap-Hold kettős uralmára vall.

Az azonosság igazolására felhozok egy kun példát: *Ukrajnában* a Csungul folyócska partján 1981 nyarán egy hat méter magas halomsírt tártak fel az Ukrán Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársai. Egy bronzkori sír mellett a halomban egy XI-XII. századi nomád sír - *kun temetkezés* - bukkant elő. Öt lovat temettek a férfi mellé, aki egykor bizánci eredetű, bíborszövetből készült ruhát viselt. A három méter mély sírgödörben zárral ellátott fakoporsóban feküdt az elhunyt. Szablya, tőr, két csontnyelű vaskés, elektromfémből /arany-ezüst ötvözet/ készült, veretekkel ékesített nyíltegez, arany nyakperec, két ékköves aranygyűrű meg egy *ezüst csésze* volt mellette. Lábánál aranyozott vas sisak, s ahhoz csatlakozó, vasból készült *maszk*, láncing, bronzból való kincses ládika és két nagyméretű agyagedény - *amfóra* - állott. Minden jel arra mutat, hogy a sírban egy *kun vezért* temettek el. /Komszomolszkája Pravda-Élet és Tudomány 1882/4. sz./

A szkíta tor

A kultikus evés edénye az *üst*, a kultikus ivásé pedig az *amfóra*. Ezek olyan ceremóniális eszközök, mint a mai vallásokban a kegytárgyak. A pogány áldozati edények használata a szkíta nomád területeken általánosan elterjedt, amint ezt a régészeti leletek bizonyítják. A szoloha kurgánban /Szovjetunió/, a síroldal mélyedésében a régészek húsfőzésre szolgáló nagy rézüstöt találtak. /Brasinszkij, I. B. 69./ Hogy a szkíta halotti tor valóban *sacralis communio* volt, annak bizonyossága: a Tolsztaja-mogila kurgánban ló-, vaddisznó-, szarvascsontokat találtak. A maradványok alapján sikerült a régészeknek megállapítaniuk, hogy a toron elfogyasztott hús körülbelül 6500 kilogramm volt. Ha hozzászámítjuk, hogy a nem ázott részen körülbelül ugyanennyi állat csontját dobálták el, akkor összesen tizenhárom tonna húst fogyasztottak. Ilyen mennyiségű hús körülbelül 3000 résztvevő számára elegendő. Ezt a tort egy fiatal szkíta királynő temetése alkalmával rendezték. A sírba tétel a szokásos aranylemez borításokkal történt. Mellette

kisgyermek teteme feküdt, a fejénél három értékes miniatűr, borivásra szolgáló ezüstedény volt. /Uo. 104-105./

Temetési lóáldozat

Az óhazában /Tarim-medence/ volt egy olyan lóáldozat, amikor a lovat nem ettemették, hanem megégették. /Az ortodox ind nők ma is elégetik magukat, hogy kövessék elhalt férjüket a túlvilágra./ A szkítáknál a hamvasztás lehet a régibb temetési mód, amikor a Nap vagy Hold mánáját tűzben adják vissza.

Hogy miképpen ment végbe ez az áldozati forma, azt megtudhatjuk a szkíták szomszédságában élő kínaiak leírásából. Azt remélem, hogy ez a fejezet minden olvasómat meggyőzi arról, hogy a kelet- vagy belső-, valamint a közép- és előázsiai szkíta etnikumok hiedelemvilága *azonos rituálék gyakorlata*. Nevezetesen a lóáldozatos "halotti gyászt" a kínai krónikák Kelet-Ázsiában jegyezték le, de gyakorlatát a zsidóknak a *Biblia* Elő-Ázsiában tiltja meg. Erdélyi-Sugár erről így ír: A tükrök [szkíták] sok érdekes néprajzi [etnológiai] leírásával találkozunk a kínai krónikákban. A VI. század derekáról maradt fenn például egy leírás a *temetéseknél hozott lóáldozatokról*, ami szintén jellegzetes szkíta történeti hagyaték. - A holttestet a jurtában ravatalozták fel. A halott fiai, unokái és mindkét nembeli rokonai *lovakat* és *birkákat* ölték le, /a Nagykunságban ma is "nemzeti eledel" a juhhús/, majd a jurta előtt áldozatot mutattak be. Hétszer vágattak végig a jurta körül, majd a bejárat előtt /hogy lássa a halott "szelleme"/ késsel *vágásokat ejtettek arcukon*, és sírtak. Ömlött a vér és a könny. Ezt hétszer egymás után végezték el. Azután egy kiválasztott napon fogták a halott lovat meg használt holmijait, és a holttesttel együtt *elégették*. Az összegyűjtött hamvakat az év meghatározott napján elásták. A halottakat ősszel temették el, amikor a fák levelei sárgultak, vagy pedig tavasszal, amikor a virágok kezdtek már kibújni. /Elmúlás - újjászületés./ A temetés napján - úgy, mint az elhalálózásakor - a rokonok áldozatot mutattak be; lovaikon vágattak és meghasogatták az arcukat. /Erdélyi-Sugár 153./ Ez animista rítus: had "lássa" a halott "szelleme": ők is elvéreztek, magháltak, ne várjon tőlük segítséget. Másfajta animista kultuszt is leírtak a kínai évkönyvek: a kán minden évben áldozatot mutatott be az elhalt ősök "szellemének" egy barlangban. /Lásd erről Zajti leírását./ Ez egyben igazolja a barlang kultuszi hely jellegét, a halfestményekkel. További animista kultusz: Az ötödik hónapban a kagán mindenkit összehívott és az Ég "szellemének" mutatott be áldozatot. /A Tang-dinasztia évkönyvei, Bicsurin fordítása nyomán. - Uo./

A totemista jellegű kultusz is megvan: "A feláldozott lovak és birkák fejét /bőröstől/ póznára akasztják ki." /Uo./ Az emberáldozat alól úgy mentesülnek a nők, hogy például az apa, a nagybácsi vagy az idősebb fiútestvér halála esetén feleségeiket elveszik a rokonok. /Uo./ Totem-elgondolás szerint a testet öltött isten feleségei lesznek, vagyis isteni házasság menti meg az életüket.

A leölt állat fejének póznára tűzése mánavisszaadás, akárcsak az állványos temetkezés avagy az elégetés. A hetes szám a 7 régiót jelzi, amikor is a varázshatást mind a hét régióban el akarja érni.

A totem-animista elgondolás szülte az Ég "szellem-istenné" történő elváltóságát. Ugyancsak totem-animista a *sacralis communio*, amelyen hiedelmük sze-

rint az Ég mint "szellem" vesz részt. Így kenyerezik le, hogy ne ártson az embereknek.

Kétségtelen, hogy a *Biblia* "a pogány gyász tiltásában" az archasogató animista praktikáját tiltja meg: "Testeteket a halott emberért meg ne hasogassátok, se égetéssel magatokat meg ne bélyegezzétek." /Móz. 19:28/ Ahhoz sem fér kétség, hogy minden pogány rítus "utálatos az Úr előtt". Evégből tilt minden pogány ceremóniát.

A *levirat- /sógor/ házasság* viszont a zsidóknál is megvan: "Mester! Mózes azt mondta, ha valaki magzatok nélkül hal meg, annak testvére vegye el feleségét, és támasszon magot testvérenek." /Máté 22:24/ Csakhogy ez nem "isten házasság", hanem emberek közti frigy, a népszaporulat növelése érdekében. A sógor-házasság szigorú betartását példázza Júda esete. /1 Mózes 38:6-26./ A monoteizmusban a mágikus rítus megsemmisítése általában sikerül az új tartalmi telítéssel. Ám sok esetben a társadalmi szokás megmarad: A zsidók átvették a levirat-házasság szokását, de a mágikus rítust eltiltották.

Szkíta koponyakultusz

Ez sem hiányzik a szkíták életéből. Az isszédonokról azt mondják - írja Hérodotos -, ha egy embernek meghal az apja, az összes rokon vágóállatot visz, ezeket levágják, húsukat a meghalt szülőével felszeletelik és feltálalják a lakomán /toron/. A fejről lehúzzák a bőrt, kitisztítják és bearanyozzák. [A bearanyozás arra való, hogy a "jó szellem" tartózkodjék a koponyában.] Ezelőtt a bálbány előtt évenként nagy áldozatot rendeznek; bálványként tisztelik /Györffy Gy - Hérodotos 51./, akárcsak a primitívek - gondoljunk az új-guineai pápuákra.

Ezekben áll előttünk a szkíták /kunok/ hiedelemvilága. Egy biztos, a leírtak ismerete nélkül könnyen történelmi tévedés állhat elő, míg a hiedelem rítusainak ismerete eloszthat minden tévedést. Példa erre: Kötöny *kagáni* méltóságáról a tatárjárás előttről található adat /"Kötöny érem"/, míg a tatárjárás utánról sehol sincs igazolás, miután a csatavesztéssel *kagáni* címét is elvesztette.

JEGYZETEK

1. A turáni népek elnevezésük első tagját *túr* /Hankó Béla szerint 'lábasjószágot' jelent. Élet és Tudomány X/35. sz./, magukkal hozták a szétszóródáskor. Muatják ezt a következő helységnevek: Túr-kesztán, Finnországban Túr-ku, nálunk Túrkeve, Tura, s ma már csak puszták helynevei: Túr-kedd, Túr-pászó, Túr-kaba /Vadász P. 20./, a kisújszállási határban Túr-gony, továbbá Mező-túr, Sárkeresztúr, és még ki tudná hány *túr*-ral kapcsolatos helynév.

A hofoglalás korabeli mai Óberettyót nevezték Túr-nak. Ezt igazolja Vadász Pál: Az Ó/berettyót akkori földesuruk, a váradi pálosok Túr néven említik. Anonymus is így tudja: "Tas és Szabolcs vezérek a Túr folyó felé haladva, Szeghalomtól egynapi járóföldre ütöttek táborn az ottani apró halmoknál." /Weigert J. 468./ Még egy fontos megjegyzés: a Berettyó neve Róbert Károly király határjáró levelében "Berek jó" alakban fordul elő. /Vadász P. 11./ Ez azt jelenti, hogy a pogány totem-animista kultusz lefolytatására alkalmas hely. Ez is annak bizonyossága, hogy az Ó/berettyó, régi nevén Túr vidéke a kunok ősi földje.

2. Kelet- vagy Belső-Ázsia lakóit Hatvani szemléletesen mutatja be: Irántól északra hatalmas terület vonul északkeleti irányba. Ez a terület maga mögött hagyva a Hindukust és a Pamírt, nyugatra meg a Káspi-tengert, északra vonul: az Oxus és Yaxartes /ma Amu-Darja és Szír-Darja/ folyók vízrendszerén keresztül az Aral és Balkas tavak s az Altáji hely felé. Ez a területet hívják Turánnak. Népek keverő tégléje, örök viharok katlana. Egymást lökdösi és taszigálja a nomádok hosszú-hosszú sora Turán széles legelőin. Irántól Mongóliáig a törzsek százai élhettek itt, ahol ma tevecsonvázak jelzik a sivatagok karavánújtát.

Belső-Ázsia /ulajdonképpen Kelet-Ázsia/ nomád lakói a kultúra postásai voltak. Erre vall a történelmi és történelmi valóság: Sátorait állatbőrből készítették, nyájuk gyapjából font szőnyegekké "díszítették". Az a tény, hogy az ősmotívumok, mint az életfa, palmetta, meandervonal, valamint a napkultusz szimbólumainak teljes sorozata a körtől a napkeresztig, svasztikáig megtalálható mindenütt Mezopotámia és Észak-Kína között, arról vallanak, hogy ezek a "díszítmények" Belső-Ázsiából erednek! Az egymással küzdő állatok /tálosviadalok, özönvíz szimbólumok/ harcának ősi sumer motívumát a magyar Alföldig megtaláljuk./109./ Kérdés: hogyan és hol alakultak ki ezek a fétisminták? A barlangi ősember már rajzolta, apró tárgyakra karcolta valamennyit. Ez az őskori kultúrkinccs kontinuitással tovább fejlődött kultúrfokon.

3. A második őshaza, az Altaj hegység vidéke tulajdonképpen átmeneti szálláshelye volt a nyugat felé vándorlóknak. Hosszabb-rövidebb ideig telepedtek itt meg. Területi népcsoportok voltak, részben ugor, részben türk eredetűek.

A turáni népek - írja Pálfi Károly - tekintélyes része a harmadik területről Kr. e. nyolcezer esztendővel /az özönvíz után/ elhagyta Turánt és Elő-Ázsiába vonult, ahol főleg Szíriában telepedett meg. Khétáknak neveztek őket. Közüik voltak a sumerok is.

4. A Kárpát-medence, Mezopotámia és Egyiptom őstelepes földműves népe nem származhatott egymástól, hanem egy azonos ősnép egymástól elvált tagjainak tekinthetők, tehát testvérmépek. /Radics G. 44./

5. A khéták birodalma több kisebb khéta népből állott: mindegyiknek külön királya volt. Ezek felett a nagykirály/nagykán vagy kagán/ gyakorolta a legfőbb uralmat. Khétáknak nevezték a hetütákat és hükszoszokat is. /Uo. 49./ Történetük egész folyamán Észak-Szíria volt a birodalmuk, ahol a két főváros, Kádes és Karkemisz is feküdt. Kádes nevét a Bibliában is megtaláljuk: "megütözték a Sziddim völgyében Khédorlaomerrel, Elám királyával. Innen megtérének és menének Hén Mispába, azaz Kádesbe." /1 Mózes 14:9/ Kádes a nevek változására is jó példa: "Kádes helyét az utóbb nagy szerepet játszott Emese foglalta el." /Fáy E. 47./ Semmi kétség, a magyarok ősanijáról van szó.

III. Tutmesz Kr. e. 1600-tól 55 éven át uralkodott. Hadjáratok hosszú során át harcolt a szíriai népek /szkiták vagy khéták/ ellen. Nyolcvan év alatt 14 hadjárat volt a khádesi és az aradi khál vagy khár /magyar-kun/ királyok ellen. Másik bizonyíték a szkiták vagy khéták mellett: "Pahon hónap 21-én, az újhód ünnepeinek reggelén indult hadba a szkiták ellen." /Uo. 45-46./, miután a szkiták csak ekkor kezdték háborúba.

Az egyiptomi leleteken egész sor khéta városnév van felsorolva, mint Kaszanlitha, Kalipa, Parihi, Rihucsa, Kazária, Kaucsás, Karika stb.

6. A kunoknál éppen úgy megvolt a "tátosok" /tájszó/ kaszija, mint a magyaroknál. Ez a kaszt jól ismerte a rovásírást. /Tassy P. 11./ A kun "tudósok", ha úgy tetszik: "táltosok" gyorsan olvasták a gyógyjelképeket, amelyeket félméter nagyságú négyszögletes botra róttak. /49./

7. Kr. e. a 174. esztendőben az ázsiai hunok fejedelme a kínai császárhoz küldött levelét ezekkel a szavakkal kezdi: "A hunok nagy fejedelme /nagykán vagy kagán/ Ég és Föld szülötte, a Hold és Nap által trónra emeltetve, üdvözli a kínaiak császárait!" /Zajti F. 168./ Bilge is így vall: "Égisten most kagáná tett engem." /Kakuk Zs. 39./ India ősi fejedelmi háza is: a Nap, Hold dinasztia leszármazottjaként, mint Ég és Föld szülötte királyok, trónjukat az istenek kezéből vették vallják. /Zajti F. 181./

8. A termékenységi kultusból nőtt ki a kunoknál a Cucurbita közösség. A cucurbita megjelölés gúnynév: tökéjelt jelent. Cucurbita pepoa a tök növényi neve. Átvitt értelemben így nevezték fejük kopaszsága miatt a katharus-bogumil vallást felvett kunokat. /Fehér M. J. 392./ Szokás szerint férfiak és nők közösen éltek "szerzetesi" életet. /Uo. 408./ Vagyis pogány módra együtt éltek. Mutatja ezt az a tény, hogy a cucurbita eretnységben éltek "erkölcstelen, fesselt életű nők" megjelöléssel illették. /Uo. 393./

Kun László idején a cucurbita közösségekről nem történik említés, ami azt mutatja, hogy újból az ősi pogány kun vallás került túlsúlyba azok között, akik nem vették fel a kereszténység szelíd igáját. /Uo. 400-401./ Ezt látszik igazolni Kun László rituális meggyilkolása is. Van-e nyoma a cucurbita "erkölcstelenségnek"? Van. Talán még ma is járja a mondás: "Akit Túron /Mezőtúron/ meg nem lopnak, Kevibe' el nem szeretnek, ember a talpán." /Saját gyűjtésem./

9. A kazárok is igazolják a kettős királyságot: a kagán /kazár főkirály/ ritkán mutatja magát népe előtt, csak nagy ünnepeken, az esztendő csillagászatilag fontos napjain. Ekkor is szertartások /például termékenységi kultusz/ keretében, mint az Ég fia, a Fény hordozója. Senkinek sem szabad látnia; aki a rítus szabályai szerint eléje lép: elföldi szemét. Ha kivonul a nép, földre borul előtte. Noha a kagán nem kormányzott, csak uralkodott, mégis ő volt a legfőbb hatalom kifejezője. A hatalom gyakorlatilag az isa /ez a szó megegyezik a "Halotti beszéd" bizonyos szavával/, vagyis a kán kezében volt. Ő intézte az állományeket, rendelkezett a hadsereggel, háborúban fővezéreskedett. Káni hatalmát a kagántól kapta, mint ahogy - mai értelemben - a Hold a Naptól kapja a fényét. Ez külső szimbólumokban is kifejezésre jutott: a Kagán sátra állt a legmagasabb helyen. A sátor közepén volt a trón. Miután az "életfa" - primitív hiedelem szerint - a világ közepén gyökeresedett meg, ezért a trón a világ közepét is jelképezte. Töle jobbra /tehát a földön/ az isa foglalt helyet. Az arany menü /az Égbolt mása/ csak a kagánt illette meg. /Várkonyi N. 239-240./

10. A mai rizstermelő malájok szemében a rizs emberszerű lény /növény perszifikáció/. Éppen ezért épp úgy kezelik, mint a terhes asszonyt. A földeken nem csapnak nagy zajt, nem sütnék el puskát, nehogy a megijedt rizs elvetélje magzatát stb. /Ákos K. 168-169./ Totem-animista szemléletmód. A termékenységi kultusz nemcsak az emberre vonatkozik, kiterjed a növény és állatvilágra is. /Radics G. 18./

11. A régi magyarok szokásából tudjuk, hogy a szkíta házasságot megelőzte a jegy- vagy kösöntyűváltás. Miután Édua arról vall, hogy László elvette, ennek is meg kellett előznie házasságukat. Ferdinándy párbeszédben adja ezt tudunkra:

"Édua: - Elvett engömet.

Izabel felkeálta nagy felszóval: - Elvett?! Ágyas! Én asszonya, te rabnője!

Fejét rázta Édua, s büszkeséggel ráfelelt: - Én feleség vagyok, mint te! Nálad küsebb nem vagyok!

Felkérdezé Izabel: - Ki tarthat két feleséget?

S felelé Édua: - A kunok királya, asszony.

Ellene szölt Izabel: - Ám ez kőrösztýén kerál volt, szent kerálok sarja-vére.

Kérdé kedé Izabel: - Kun nagyatyja vére te, ki volt atyád, Édua?

Fölfelelé a kun asszony: - Bósz Ladoméer azzal vádol: anyám, apám szolga volt ... kun vezér volt, akár

Árbuz [Árboc]." /146./

12. Erdélyi az élvező totemizmusz /sacralis communio/, animista elnevezéssel: halotti tor maradványaira utaló leletet talált Mongóliában. Erről ezt írja: "A nomádok - szemben a letelepült népekkel - szívesen fogyasztották a lóhúst!" /62./ Csak hogy ez rituális húsevés volt. Hitük szerint a lóban a nap- vagy holdisten ölt testet. A húsevés tehát tulajdonképpen "istenevés", melynek értelmében az ember számára isteni átlényegülést jelent.

A kínai nép mint egyedüli, öröktől fogva való hatalmat, az Eget tiszteli, amelyet Ten-nek vagy Tien-nek nevez. E főhatalom mellett hiszi, hogy az elköltözött emberek "telke" továbbra is él a halál után, és ha a másvilágon valamely okból elégedetlen, haza is látogat kísérteként. Hogy a holtak megelégedjenek, s ne ijesztgessék élő szeretteiket, tort rendeznek. A felhordott ételekből és italokból raknak az eltemetettek sírjaira is. /Pálfi K. 13./

13. A szkíta népek griffmadarát valóságnak hitték: Herodotos szerint az Altaj hegyei között "hatalmas griffmadarak élnek, amelyek őrzik e földrész aranyát". /Haynal K. 57./

14. A sztélé tetején ábrázolt farkas hasa alatt kis emberfigurát lehetett kivenni. Ez kétségtelenül a régi türk eredetmonda ábrázolása. Cecerleg. Mongólia. /Erdélyi-Sugár 156./

15. A sztélék tulajdonképpen sírkő-állítások. A cecerlegi sztélé köteknds hátán állt, egy nagy sírhalom mellett. Az "Orhon" melletti sírfelirat rovásírás. /Uo. 161./ Ezt láttuk a kun kamennaja babán is.

16. A "Tajhír csulúhoz ősi legenda [rege] fűződik, melyben egy emberfeletti erejű hős követ gonosz sárkány ütött agyon." /Uo.74..//

17. 1912-ben a Szüdzsigt-patak völgyében addig 212 halomsírt számoltak meg. /Uo. 97./

18. Tápíószelén ugyanilyen szkíta sírt tártak fel /2500 éves/ Zajti ezt írja a zsugorított temetésről: "Ugyanabban a helyzetben temették el, ahogy született." /24./

Mezopotámiában is zsugorítva temették el a halottat, a szobák padlószintjei alá, abból a meg gondolásból, hogy az elhunyt "szelleme" a közelben maradvá részt vehet a családi étkezéseken. Ily módon az élők mentesülnek a halotti adománytól. Hittek abban, hogy a halott a túlvilágon ugyanígy él tovább, mintha a földön élne.

19. A mesterségesen emelt dombon /például Csertomlik, Szovjetunió/, a közepe táján volt egy mélyedés. Ebben a mélyedésben életnagyságnál nagyobb kőbálvány állt. /Brasinszkij I. B. 57./

A bal tudjuk az Alvilág szimbólikus képe. A bal-bal fokozott birtokviszony a "halálnak halálával halsz meg" /Halotti beszéd/ mintájára.

20. Tana-isz a vízi "szellem"-mé lett /isz=szellem/ Tengri isten animista neve. Egyben városnév is a Meotisz-tó /Azovi-tenger/ mellett. /Uo. 12./

21. A Kaukázusban, az orosz pusztákon, fel Mongóliáig, nyugaton a spanyol ibériai, a régi sumer és a régi amerikai maya-azték népek területén, valamint a Balkánon Bulgáriáig tanúskodnak a kehelytartó szobrok, jelezve útját azoknak a népeknek, amelyek emelték. Eredeti helyükön arccal kelet felé fordítva a nap- és tűzimádás legrégebb vallási szertartására mutatnak. /Zajti F. 189-190./

22. A "Berek jó" mintájára: kemény ejtéssel "kende guz" = guz /kun/ kende.

23. Hagomány folytán: "A vogulok bálványaitak erdők sűrűjében, rejtekhelyen őrzik, áldozatokat mutatnak be, hogy szerencsések legyenek vadászataikon. /Szalay-Baróti I/76./

24. Házi bálványokat is tartottak. Az osztjácoknál minden házban volt bálvány. Ládában tartották, cifra ruhába öltöztették; ha vadászatra mentek vagy útrakeltek, mindig magukkal vitték. Ez volt a család bálványa. A törzsnek is volt. A rengeteg közepén, a "szent" fák árnyékában volt felállítva, ahol a törzs tagjai évenként egyszer-kétszer összegyűltek: iramszarvast, lovat és kakast mutatván be áldozatul. /Uo./ Ezek szerint a Tanabálvány az összes szkíta etnikum bálványa volt.

IRODALOM

Ákos K: Az áldozat. Bp. 1963.

Buda F: Kő-ember. é. sz.

Dümmertha D: Az Árpádok nyomában.

Deursen: A Biblia világa képekben.

Fáy E: A magyarok őshona. Bp. 1910.

Ferdinándy M: Kun László siratása. Bp. 1989.

Haynal K: Az aranyhegyek útjain. Bp. 1987.

Kakuk Zs: Örök kőbe vésvé. 1982.

Kuun G: Codex Cumanikus. 1880.

Makra S: A mágia. Bp. 1988.

Nagy O: A táltos törvénye. Bukarest. 1980.

Radics G: Eredetünk és őshazánk. USA. 1988.

Szalay-Baróti: A magyar nemzet története I-IV. 1895.

Vadász P: Bíkis-besnyő megye... Túrkeve. 1925.

Várkonyi N: A magyar fejedelemségek kozmikus jellege. /Mauzóleum. Szerk. Adamik L ... Bp. 1987./

Berze Nagy j: Az éjgigéő fa. Pécs 1984.

Brasinszkij I. B: szkíta kincsek nyomában. Bp. 1985.

Erdélyi-Sugár: Ázsiai lovas nomádok. Bp. 1982.

Fehér M. J: Középkori magyar inkvizíció. 1956.

Györfly Gy: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp. 1986.

Jankovics M: A szarvas. /Élet és Tud. 1984/40. sz./

Képes G: Kőbe vésett eposzok. Bp. 1982.

Magyarrá lett keleti népek. Szerk. Szombathy-László. Bp. 1988.

Mitológiai ABC. Bp. 1985. /Szerk. Bodrogi T.../

Pálóczy Horváth A: Besenyők, úzok, kunok. /Magyarrá lett keleti népek. Bp. 1988.

Tassy P: Östörténetünk tanulságai. /Kézirat./

Weigert J: Gyoma-Endröd és történelmi vidéke. /Élet és Tud. 1985/15. sz./

Zajti F: Magyar évezredek. /Második kiadás./ Bp. 1943.

KÖZELKÉP

Tar Sándor: Szappanevők /hangjáték/	1
Márkus Béla: A mesei és a való világ /tanulmány/	30
Kerékgyártó István: A megalázottak magánya /esszé/	41

STÁCIÓK

Rózsa Endre: Thetisz /vers/	45
Matula Gy. Oszkár: Hadak útján /novella/	47
Szilágyi Miklós: Amikor átment rajtunk a front /szociográfia/	50
Hódi Sándor: Kisebbségi mentalitás /tanulmány/	62

DIÁRIUM

Endrődi Szabó Ernő: A néptörténet diszkrét bája... /esszé/	71

ITT VAGYOK HONN

Makra Sándor: A kunok hiedelemvilága /tanulmány	81

Ezt a számunkat Torok Sándor Szabadkán élő festőművész rajzaival illusztráltuk. A reprodukciókat Mészáros János készítette.

A borítót Tóth Sándor rajzának felhasználásával Bíró József tervezte.

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának folyóirata.

Főszerkesztő: **Körmendi Lajos**

Szerkesztők: **Dorkovics Ágnes, dr. Kerékyártó T. István, Sarusi Mihály**

Művészeti vezető: **Majnár József**

Szerkesztőbizottság: **Benson Vilmos, Györfi Lajos, dr. Kerékyártó T. István, Körmendi Lajos, Sarusi Mihály, dr. Szabó László, Tar Sándor, Várszegi Tibor**

Kiadja a Jászkun Lap- és Könyvkiadó Vállalat: 5001 Szolnok, Pf. 105 Telefon: 42-211.

Felelős kiadó: **Nánai Tibor**

Verseghy Nyomda: 5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28. Telefon: 53-433.

Felelős vezető: **Gombkötő Béla**

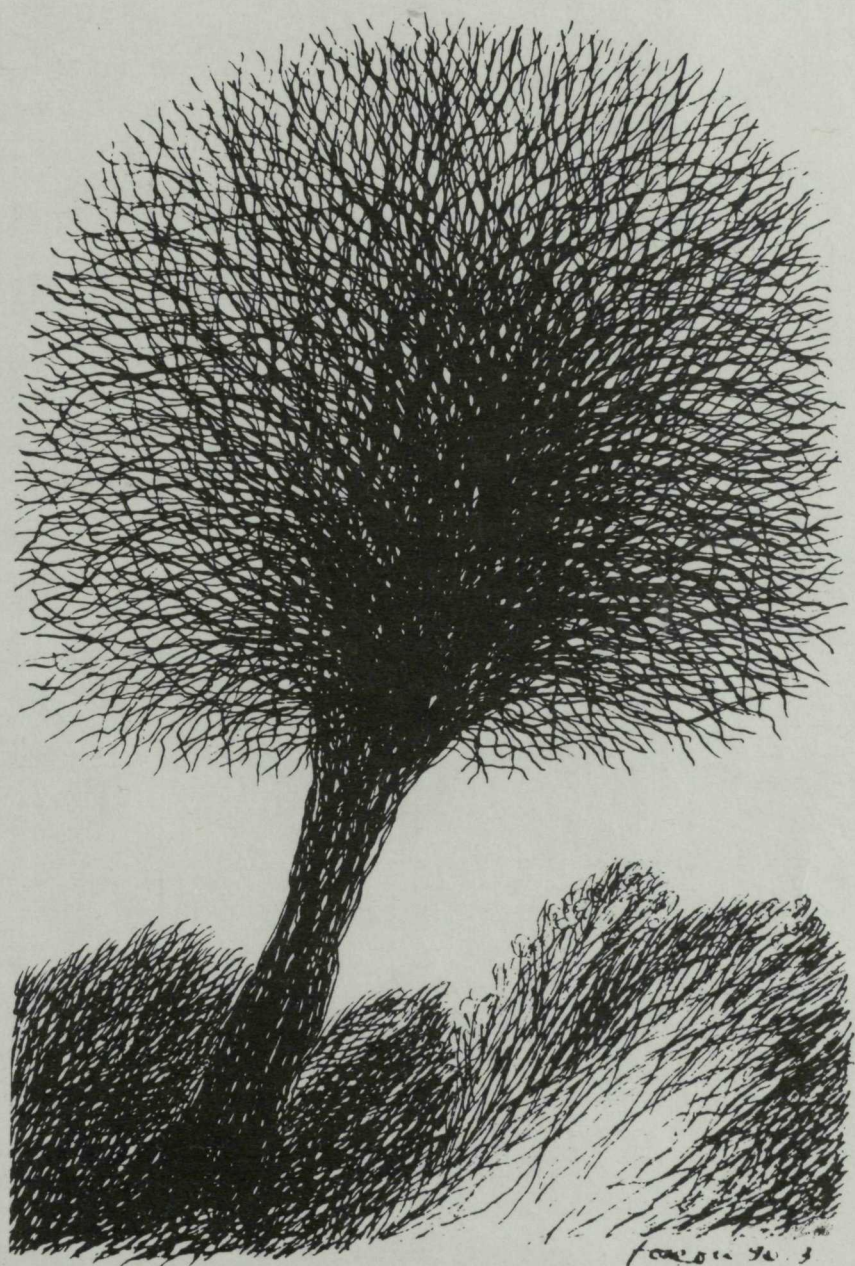
ISSN 0448-9144

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál /HELR/, Budapest, XIII. Lehel út 10/a. 1900.

- közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

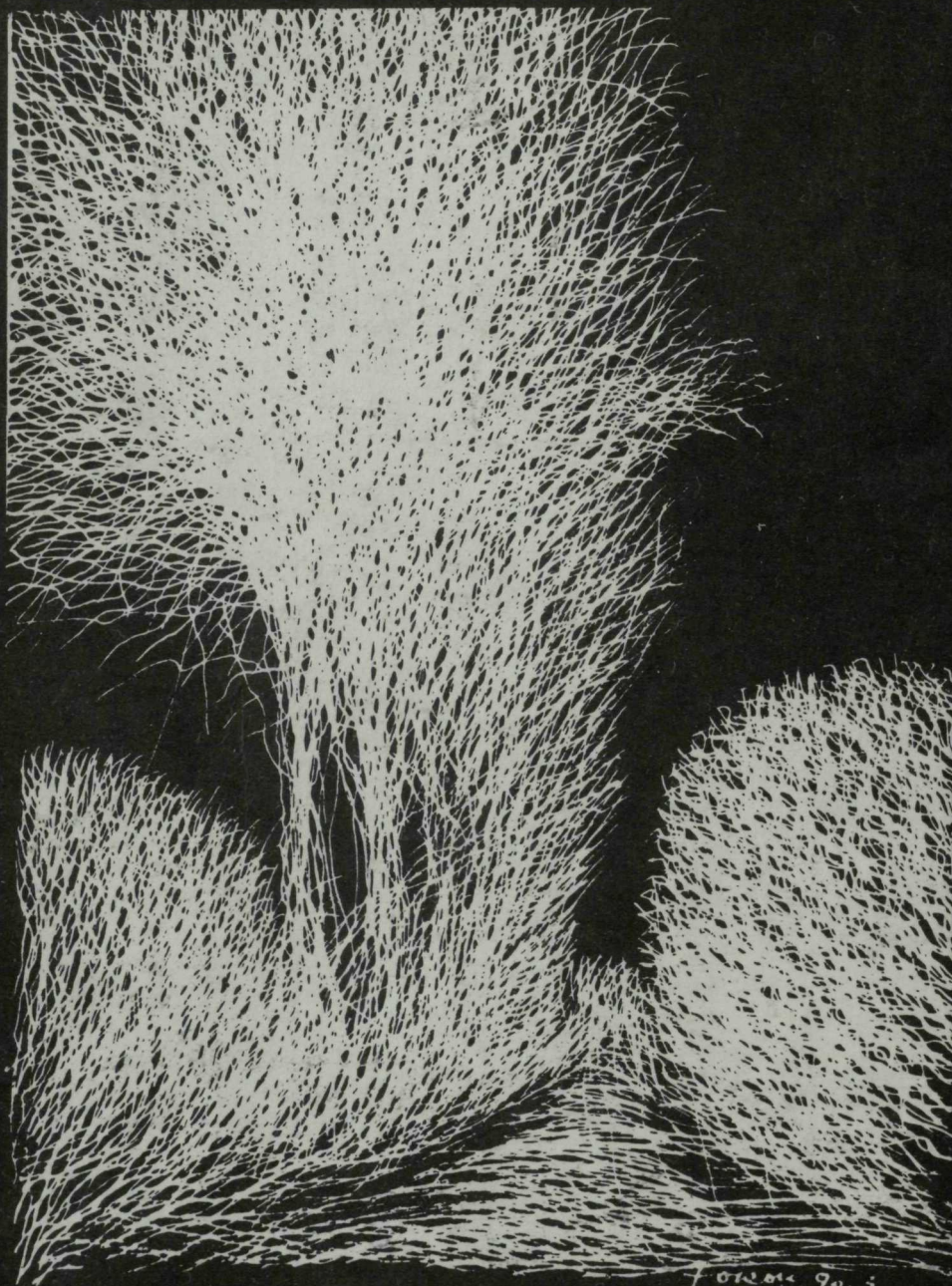
Előfizetési díj: 1 évre 144 Ft, félévre 72 Ft, egyes szám 24 Ft. Megjelenik évente hatszor.

XXXVI. évfolyam 2. szám, 1990. április.

for 2011 9.3

Ára: 24,- Ft

1012014 90. 4